

TIINA HAKANEN
SAMI MYLLYNIEMI
MIKKO SALASUO (TOIM.)

TAKUULLA LIIKUNTA

KYSELYTUTKIMUS TOIMINTARAJOITTEISTEN LASTEN JA
NUORTEN LIIKUNNAN HARRASTAMISESTA JA VAPAA-AJASTA

TIINA HAKANEN &
SAMI MYLLYNIEMI & MIKKO SALASUO (TOIM.)

TAKUULLA LIIKUNTAA

KYSELYTUTKIMUS TOIMINTARAJOITTEISTEN LASTEN JA
NUORTEN LIIKUNNAN HARRASTAMISESTA JA VAPAA-AJASTA

Nuorisotutkimusverkoston julkaisut

Tiede

Teosten sisältö ja tyyli ovat akateemisten kriteerien mukaisia.

Kenttä

Erilaiset raportit ja selvitykset.

Liike

Ajankohtaiset yhteiskunnalliset puheenvuorot.

Tiina Hakanen & Sami Myllyniemi & Mikko Salasuo (toim.)

Takuulla liikuntaa. Kyselytutkimus toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisesta ja vapaa-ajasta

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Valtion liikuntaneuvosto

Valtion nuorisoneuvosto

Nuorisotutkimusverkosto

Ulkoasun suunnittelu: Sole Lähti

Kansikuva: Jasmin Finér

Taitto: Ari Korhonen

Tiivistelmän käännökset: Opetus- ja kulttuuriministeriö

© Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion liikuntaneuvosto,

Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura ja tekijät

Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 142, *Kenttä*

ISBN 978-952-7175-89-7

ISSN 1799-9227 (verkkojulkaisu)

Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:5

ISSN 2242-4571 (verkkojulkaisu)

Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja nro 62

ISSN 2489-947X (verkkojulkaisu)

2019

SISÄLLYSLUETTELO

Tiina Hakanen & Sami Myllyniemi & Mikko Salasuo

TAKUULLA LIIKUNTAA	5
--------------------------	---

JOHDANTO	7
----------------	---

LIIKUNTA	11
----------------	----

Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen perusilmeestä	11
---	----

Toimintarajoitteet vaikuttavat liikunnan harrastamisen säännöllisyyteen ja liikuntasuosituksen täyttymiseen	12
---	----

Harrastusmuotojen kirjo	17
-------------------------------	----

Kokemuksia ja toiveita liikunnan harrastamisesta	18
--	----

Liikunnan harrastamisen kustannukset, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus	23
--	----

Kiusaaminen, syrjintä ja epäasiallinen käytös	25
---	----

VAPAA-AIKA	29
------------------	----

Vapaa-ajan määrä	29
------------------------	----

Ainakin jokin harrastus	30
-------------------------------	----

Vanhemmat mukana harrastuksissa	32
---------------------------------------	----

Vapaa-ajan aktiviteetit	34
-------------------------------	----

Tyytyväisyys	36
--------------------	----

POHDINTA	39
----------------	----

VIITTEET	41
----------------	----

LÄHTEET	43
---------------	----

NÄKÖKULMIA	45
------------------	----

Antti Teittinen & Hannu T. Vesala

VAMMAISTEN LASTEN JA NUORTEN LIIKUNTAHARRASTUKSEN VERTAILUA EI-VAMMAISTEN LASTEN JA NUORTEN LIIKUNNAN HARRASTAMISEEN	47
--	----

Päivi Armila

LIIKKUMISTA JA LÄPPÄNDEERAUSTA. VAMMAISET NUORET LIIKUNTAHARRASTUSTEN RIENNOISSA JA REUNOILLA	59
LIITTEET	75
KIRJOITTAJAT	97
TIIVISTELMÄ	99
REFERAT	101
SUMMARY	103

TAKUULLA LIIKUNTAA

Tiina Hakanen & Sami Myllyniemi & Mikko Salasuo

JOHDANTO

Vuoden 2018 Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen (Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019) kärkenä oli liikkuminen ja liikunnan harrastaminen. Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa valtion liikuntaneuvostosta ehdotettiin tutkijoille erillisen kyselyn toteuttamista toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisesta. Aiheesta on hyvin vähän systemaattista ja toistuvaa tutkimustietoa, joten toimintarajoitteisten lasten ja nuorten huomioiminen liikuntapolitiikan suunnittelussa on ollut hankalaa. Aiheen merkitystä liikunnan toimialalla korostavat myös vuonna 2015 voimaan astuneen liikuntalain (2015) lähtökohdat, joiksi lain toisessa pykälässä mainitaan muun muassa tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Toimintarajoitteisille lapsille ja nuorille tulisi siis taata samanlaiset mahdollisuudet liikuntaharrastuksiin kuin muillekin lapsille ja nuorille.

Lasten ja nuorten vapaa-ajan harrastaminen on noussut myös lapsi- ja nuorisopolitiikassa keskeiseen asemaan. Suomen hallitus (VN 2017) asetti vuonna 2017 puoliväliriihessä erääksi tavoitteekseen sen, että jokaisella lapsella ja nuorella on mahdollisuus vähintään yhteen harrastukseen. Tätä niin sanottua ”harrastustakuuta” onkin lähdetty valtionhallinnossa edistämään aktiivisesti, ja alkuvuodesta 2019 opetus- ja kulttuuriministeriö julkaisi lasten ja nuorten harrastamisen strategian (Harrastamisen strategia 2019). Lasten ja nuorten vapaa-ajan harrastamiseen liittyvien kysymysten ja toimien myötä myös liikunnan harrastaminen on saanut uuden merkityksen lapsi- ja nuorisopolitiikassa. Tutkimus toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisesta asettuikin yhtä lailla niin liikunta- kuin nuorisopolitiikan polttopisteeseen.

Tässä tutkimusraportissa pyritään vastaamaan edellä kuvattuun liikunta- ja nuorisopolitiiseen tiedontarpeeseen. Kyselynä toteutetun tutkimuksen tarkoituksena on laajentaa tietopohjaa toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikkumisen ja liikunnan harrastamisen nykytilasta. Lisäksi tässä raportissa tarkastellaan sitä, miten toimintarajoitteet vaikuttavat liikunnan harrastamiseen osallistumiseen ja millaisia kokemuksia toimintarajoitteisilla lapsilla ja nuorilla on liikunnan harrastamisesta. Tulosten raportoinnissa korostuvat liikunnan harrastamisen tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvät näkökulmat. Ne ovat tärkeitä liikunta- ja nuorisopolitiikan kannalta, mutta myös yhdenvertaisuuslain (2014) sekä kansainvälisten lasten ja vammaisten oikeuksia koskevien yleissopimusten vuoksi.

Liikuntakysymysten lisäksi tämän raportin loppupuolella tarkastellaan toimintarajoitteisten lasten ja nuorten vapaa-aikaa yleisemmin (ks. Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019). Katsaus harrastamiseen ja vapaa-ajan aktiviteetteihin ylipäätään auttaa jäsentämään toimintarajoitteisten lasten ja nuorten arkea, elämää ja olemista koulun ja muiden instituutioiden ulkopuolella. Esimerkiksi ruutu-aika heijastuu yhtä lailla liikunnan harrastamiseen kuin muihinkin vapaa-ajan toimiin ja käytänteisiin. Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten vapaa-ajasta syntyvä kuva palvelee myös opetus- ja kulttuuriministeriön harrastamisen strategiaa, jonka yhtenä tärkeänä painopisteenä ovat erityistä tukea tarvitsevat ja aliedustetut ryhmät (OKM 2019).

Tulosten raportoinnin lisäksi julkaisuun sisältyy kaksi tarkastelua syventävää näkökulma-artikkelia. Antti Teittinen & Hannu T. Vesala analysoivat näkökulmassaan vammaisten ja

ei-vammaisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen eroja. Päivi Armilan näkökulmateksissä paneudutaan vammaisten nuorten liikunta- ja urheiluharrastusten mahdollistumiseen ja merkityksellistymiseen. Molemmissa artikkeleissa pohditaan myös vammaisten ja vammautumien lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen toimintakenttien erillisyyttä ja eriytymistä.

Tutkimusraportti on niin läheisesti yhteydessä aiemmin vuonna 2019 ilmestyneeseen Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimukseen, että voidaan puhua samasta hankkeesta (ks. Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019). Vapaa-aikatutkimuksen perusotoksen aineistoa myös hyödynnetään laajasti tässä raportissa, kun tehdään vertailuja toimintarajoitteisten ja muiden lasten ja nuorten välillä. Tutkimusten läheinen suhde tulee näkyväksi myös siten, että tämän raportin sisältö noudattaa pääpiirteittäin samanlaista rakennetta kuin Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus. Tämä helpottaa tulosten vertailua ja mahdollistaa tutkimusten rinnakkaisen tarkastelun.

Kun kyselytutkimuksen kohteena ovat pitkäaikaissairaat ja vammaiset lapset ja nuoret, on toimintarajoitteista nouseva lähestymistapa tyypillinen kyselytutkimuksen perusta (ks. Kanste ym. 2017). Toimintarajoitteiset lapset ja nuoret ovat moninainen ryhmä, jonka tarkempi rajaaminen on aina tapauskohtaista. Aineistonkeruumenetelmän johdosta tässä raportissa toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamista tutkitaan hyödyntäen kahta keskenään hieman erilaista aineistokorpusta. Aineistot kerättiin hyödyntäen Kansaneläkelaitoksen¹ rekisteriä vammaistukea saavista 7–17-vuotiaista suomalaisista sekä levittämällä sosiaalisessa mediassa linkkiä kyselyyn, jonka kohderyhmäksi nimettiin erityistä tukea tarvitsevat 7–17-vuotiaat lapset ja nuoret². Näiden kahden tiedonkeruumenetelmän avulla saadut vastaukset muodostavat tutkimuksen aineiston – toimintarajoitteisten lasten ja nuorten joukon – jonka avulla tutkimusongelmiin pyritään vastaamaan.

Huolimatta kahdesta hieman toisistaan poikkeavasta menetelmästä jäi vastausten määrä valitettavan alhaiseksi. Kaikkiaan kyselyyn vastasi 164 lasta ja nuorta, joko itse tai huoltajansa tai avustajansa avulla. Aineiston kerääminen oli kaikkiaan varsin haastava ja pitkäkestoinen prosessi, sillä toimintarajoitteisten lasten ja nuorten joukko on moninainen eikä millään taholla ole heistä kattavaa rekisteriä. Perusteellisen selvitystyön jälkeen kävi ilmi, että Kelan vammaistukirekisteri tarjoaa potentiaalisen tavan toimintarajoitteisten lasten ja nuorten tavoittamiseen. Valitulla menetelmällä Kelan kautta tavoitettiin 59 vastaajaa ja verkkokyselyyn vastasi kaikkiaan 105 lasta ja nuorta. Vastaajien alhaisen määrän vuoksi tuloksia ei voi yleistää koskemaan kaikkia toimintarajoitteisia lapsia ja nuoria. Vertailemalla tuloksia muihin aiheesta tehtyihin kyselyihin (mm. Ng & Rintala & Saari 2016; Kanste ym. 2017; Ng ym. 2018; Ng & Rintala & Asunta 2019) voidaan kuitenkin saada suuntaa antavia tuloksia ja terävöittää aiemmissa tutkimuksissa syntynyttä kuvaa toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisesta ja vapaaajasta.

Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten vapaa-ajan tutkimisen traditio on Suomessa ohut. Liikkumisesta ja liikunnan harrastamisesta ei löydy systemaattista tutkimustietoa, vaan aiheesta on julkaistu vuosien varrella lähinnä yksittäisiä selvityksiä ja tutkimuksia. (Mm. Berg & Piirtola 2014; Saari 2015; Armila & Torvinen 2017; Pyykkönen & Rikala 2018.) Aivan viime vuosilta aiheesta löytyy myös kyselyihin perustuvia tutkimustuloksia ja selvityksiä (mm. Korkiala 2015; Saari 2015; Ng & Rintala & Saari 2016; Kanste ym. 2017; Ng ym. 2018; Ng & Rintala & Asunta 2019). Vuonna 2015 valtion liikuntaneuvosto julkaisi raportin (Saari 2015) vammaisurheilusta ja erityisliikunnasta lajillitoissa ja vuonna 2018 selvityksen valtion roolista soveltavan liikunnan ja vammaisurheilun edistäjänä (Pyykkönen & Rikala 2018). Vuoden 2018 julkaisusta (mt.) käy ilmi, että toimintarajoitteisten lasten ja nuorten vapaa-aikaa ja

liikunnan harrastamista käsittelevässä tutkimustiedossa on isoja aukkoja. Tämä siitä huolimatta, että kyselytutkimuksissa tehtyjen arvioiden mukaan noin 15 prosentilla lapsista ja nuorista on jokin vakava toimintarajoite (ks. Kanste ym. 2017; Ng & Rintala & Saari 2016).

Aiheesta löytyy jonkin verran kansainvälistä tutkimusta. Pyrimme kuitenkin hyödyntämään ensisijaisesti aiempaa kotimaista kirjallisuutta, sillä kyse on kansallisen kyselytutkimuksen tulosten raportoinnista ja pyrkimyksenä tuottaa perustietoa aiheesta. Viitekehystenä on Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen toteutustapa, joka jättää niukasti tilaa tulosten teoreettiselle pohdinnalle (ks. Berg & Myllyniemi 2013; Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019). Lisäksi toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastaminen on aihepiirinä tämän raportin laatijoille uusi eikä kansainväliseen tutkimuskeskusteluun perehtyminen lyhyessä ajassa ole realistinen tai työekonominen vaihtoehto.

Lapset ja nuoret eivät tietenkään ole ulkoapäin määriteltäviä kategorioita tai käsitteitä. Tutkimusten tekeminen vaatii kuitenkin aineiston keruussa ja tulosten analysoinnissa erilaisten luokittelujen tekemistä, jotta myös toimintarajoitteisten lasten ja nuoren ääni tulee kuulluksi. Sama koskee liikunta- ja nuorisopolitiikan suunnittelua, sillä tavoitteena on edistää nimenomaisesti kaikkien väestöryhmien yhdenvertaista mahdollisuutta vapaa-aikaan, liikkumiseen ja liikuntaan. Kohderyhmän kuvaamiseksi raportin perusosiossa puhutaan toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista. Lisäksi aineistoa on joidenkin kysymysten kohdalla tarkasteltu neljässä³

eri toimintarajoiteryhmässä: fyysinen, kognitiivinen, sosiaalinen sekä vaikeuksia huolehtia itsestään. Ryhmittely pohjaa Kouluterveyskyselyssä (THL) käytettyyn toimintarajoitteiden luokitteluun sekä kansainväliseen suositukseen⁴. Koska vastaajia oli ainoastaan 164, ei yksityiskohtaisempi toimintarajoitteiden luokittelu ole tutkimuksellisesti mielekästä (vrt. Ng & Rintala & Asunta 2019). Kun raportissa puhutaan perusotoksesta, viitataan sillä Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen kyselyaineistoon (Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019). Erillisnäytteellä puolestaan tarkoitetaan tätä raporttia varten tehtyä toimintarajoitteisille lapsille ja nuorille suunnattua kyselyä. Käytämme tässä termiä erillisnäyte, koska kyselyaineisto ei täytä tilastollisen päättelyn edellyttämää satunnaisuuden ja kattavuuden vaatimusta. Kyseessä on ennemmin näyte toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista kuin edustava otos, minkä vuoksi tuloksia on hyvä tulkita harkinnanvaraisesti yleistettäessä niitä koskemaan koko perusjoukkoa. Tutkimukseen vastanneista löytyy yhteenveto erilaisten taustatekijöiden mukaan liitteessä 2.

Tutkimuksen kaikissa vaiheissa on noudatettu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (tenk.fi) antamia ohjeita humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettisistä periaatteista. Hankkeen tutkijat ovat myös perehtyneet lapsia ja nuoria koskevan tutkimuksen eettisiin periaatteisiin. Tutkimuksen tuloksista raportoidaan yleisellä tasolla eikä yksittäisiä vastaajia käsitellä erikseen. Lomakekyselyn osalta tutkimukseen pyydettiin suostumus lasten ja nuorten vanhemmalta.

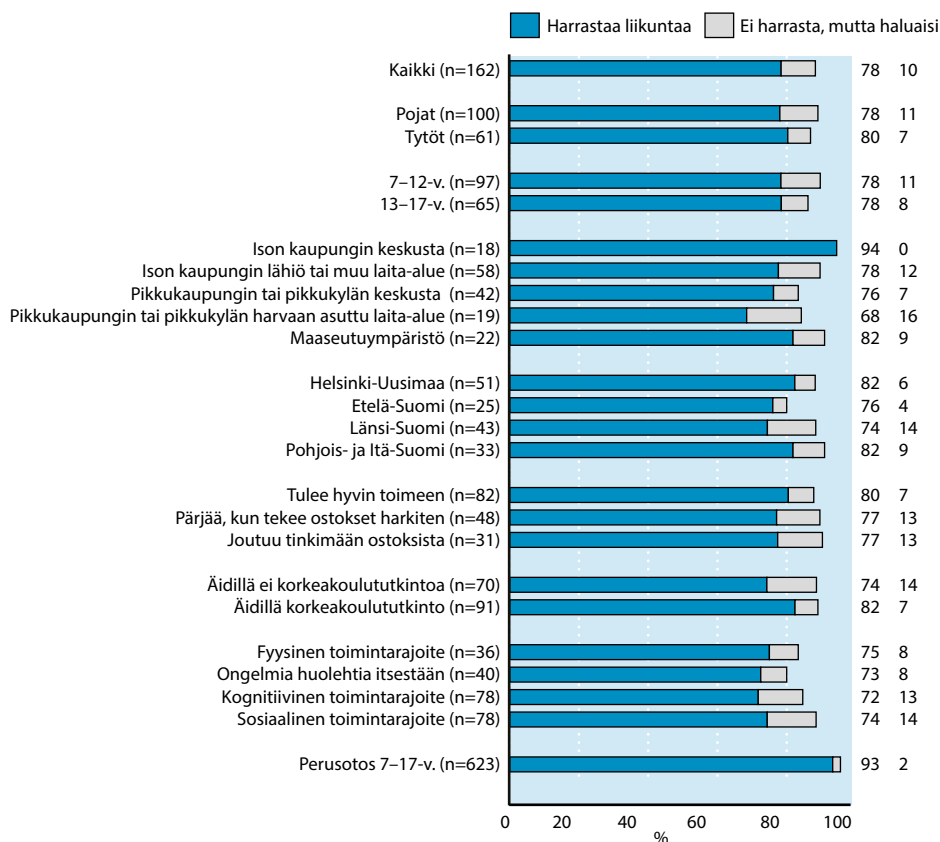
LIIKUNTA

TOIMINTARAJOITTEISTEN LASTEN JA NUORTEN LIIKUNNAN HARRASTAMISEN PERUSILMEESTÄ

Vuoden 2018 Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksessa (Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019) liikunnan ja liikunnan harrastamisen yleiskuvaa käsiteltiin otsikon ”liikunnan harrastamisen perusilme” alla. Otsikossa ”perusilme” viittasi tutkimuksesta toiseen toistuvaan havain-

toon siitä, että lapsuuden aktiivinen liikkuminen ja liikunnan harrastaminen taittuu ennen 15 ikävuotta ja ohjattu harrastaminen vaihtuu omatoimiseksi liikunnan harrastamiseksi. Koska toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikkumisesta ja liikunnan harrastamisesta on niukasti systemaattista ja vertailukelpoista tutkimusta, voisi tämän raportin ensimmäistä lukua kutsua esimerkiksi ”toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan perusilmeen hahmottamiseksi”.

KUVIO 1. LIIKUNNAN HARRASTAMINEN JA HARRASTUSHALUKKUUS TAUSTAMUUTTUJITTAIN (%).

Tärkeänä apuna perusilmeen hahmottamisessa ovat Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa -tutkimuksissa (LIITU-tutkimus) vuosina 2016 ja 2019 raportoidut tulokset toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisesta (Ng & Rintala & Saari 2016; Ng & Rintala & Asunta 2019).

Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen perusotoksen 7–17-vuotiaista vastaajista 93 prosenttia kertoi harrastavansa jotakin liikuntaa. Vastaava osuus toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista on erillisnäytteessä 78 prosenttia (kuvio 1). Toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista joka kymmenes (10 %) haluaisi harrastaa liikuntaa. Tulosten mukaan sukupuoli ei vaikuta siihen, kuinka moni toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista ylipäätään harrastaa jotain liikuntaa.

Liikunnan harrastamisen yleisyydessä ei toimintarajoitteista raportoivilla lapsilla ja nuorilla tapahdu iän myötä muutoksia. Sama osuus (78 %) toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista kertoo harrastavansa jotakin liikuntaa ikäryhmissä 7–12-vuotiaat ja 13–17-vuotiaat. Iän mukainen muutos ei näiltä osin suuremmin poikkea perusotoksesta, jossa vastaavat osuudet olivat 95 prosenttia ja 91 prosenttia.

Toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista kaikkein aktiivisimpia liikunnan harrastajia ovat suurten kaupunkien keskustassa asuvat vastaajat. Heistä lähes jokainen kertoi harrastavansa jotakin liikuntaa. Sen sijaan harvaan asutuilla alueilla asuvista vastaajista seitsemän kymmenestä kertoi harrastavansa jotakin liikuntaa. Eroja on nähtävissä myös suuralueiden mukaan, sillä Helsingissä ja Uudellamaalla sekä Pohjois- ja Itä-Suomessa asuvista toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista 82 prosenttia kertoo harrastavansa jotain liikuntaa, kun vastaava osuus muualla Suomessa on noin 75 prosenttiyksikköä.

Vastausten perusteella toimintarajoitteet ovat yhteydessä siihen, kuinka moni lapsista ja nuorista harrastaa ylipäätään jotain liikuntaa. Fyysisistä toimintarajoitteista kertovista vastaajista 75 % ilmoittaa harrastavansa jotain liikuntaa. Osuus (73 %) on jokseenkin sama niillä

vastaajilla, joilla on ongelmia huolehtia itsensä. Myös kognitiivisista (72 %) ja sosiaalisista (74 %) rajoitteista kertovista vastaajista noin kolme neljäsosaa kertoo harrastavansa jotakin liikuntaa.

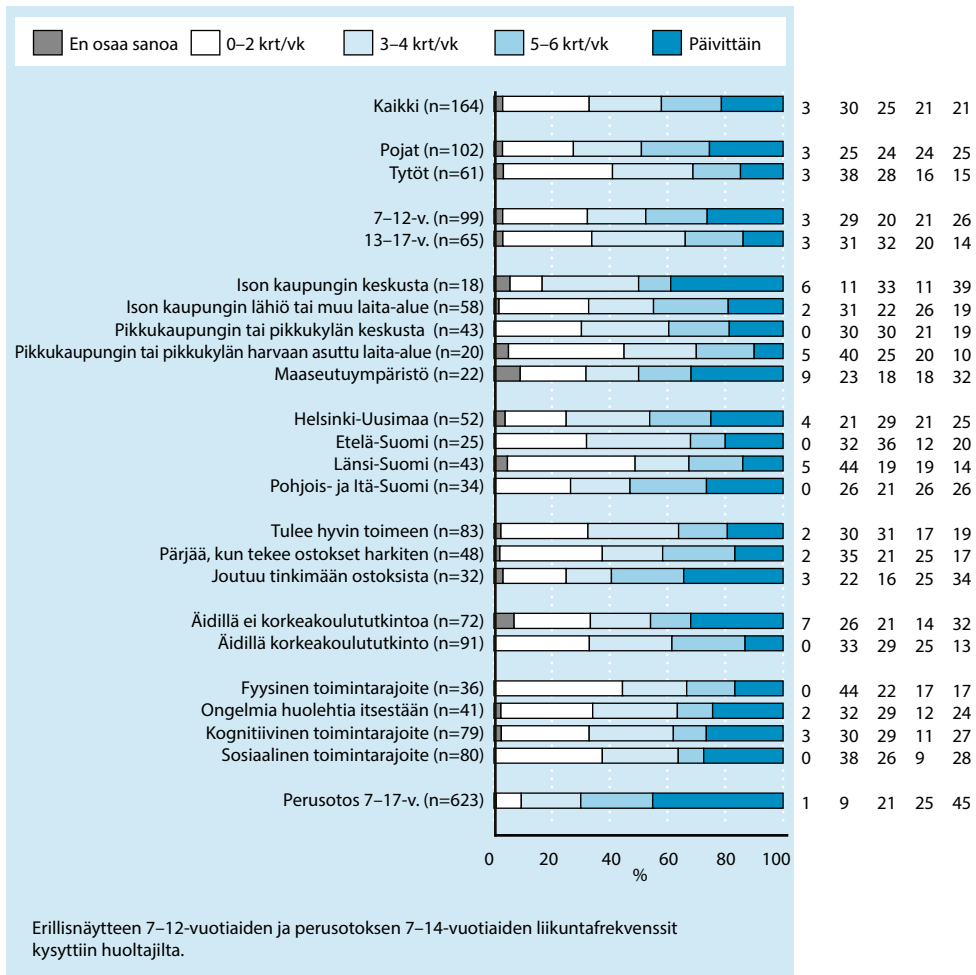
TOIMINTARAJOTTEET VAIKUTTAVAT LIIKUNNAN HARRASTAMISEN SÄÄNNÖLLISYYTEEN JA LIIKUNTASUOSITUSTEN TÄYTTYMISEEN

LIITU-tutkimuksen mukaan noin neljännes 5–17-vuotiaista toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista liikkuu WHO:n suositusten mukaan. Vastaava osuus vammattomista lapsista ja nuorista on tutkimuksessa 34 prosenttiyksikköä. Tulosten mukaan toimintarajoitteiset pojat ovat tyttöjä aktiivisempia liikunnan harrastajia. (Ks. Ng & Rintala & Asunta 2019.) Myös tässä kyselyssä saatiin samansuuntaisia tuloksia (kuvio 2).

Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen perusotoksen 7–17-vuotiaista vastaajista lähes puolet (45 %) kertoi liikkuvansa seitsemänä päivänä viikossa vähintään 60 minuuttia. Vastaava osuus on toimintarajoitteisten lasten ja nuorten vastauksissa on ainoastaan 21 prosenttia. Tulosten mukaan pojat harrastavat liikuntaa selvästi tyttöjä säännöllisemmin. Toimintarajoitteisista tytöistä noin 40 prosenttia kertoo liikkuvansa enintään vain kaksi kertaa viikossa yli 60 minuuttia. Vastaava osuus oli vapaa-aikatutkimuksen perusotoksessa ainoastaan 7 prosenttia. Toimintarajoitteet vaikuttavat merkittäväällä tavalla liikunnan harrastamisen säännöllisyyteen ja liikuntasuosituksen täyttymiseen. Liikunnallinen passiivisuus tulee esiin erityisesti toimintarajoitteisten tyttöjen vastauksissa.

Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan säännöllisyydessä on sukupuolen lisäksi nähtävissä eroja myös muiden taustamuuttujien mukaan. Kun ikäryhmässä 7–12-vuotiaat toimintarajoitteisista lapsista 26 prosenttia kertoo liikkuvansa joka päivä vähintään 60 minuuttia, putoaa vastaava prosenttiosuus 13–17-vuotiailla 14 prosenttiin. Liikunnan harrastamisen

KUVIO 2. AINAKIN 60 MINUUTTIA PÄIVÄSSÄ LIIKKUVIEN OSUUS (%).

säännöllisyydessä iänmukainen väheneminen ei tulosten mukaan kuitenkaan tarkoita liikunnan harrastamisen lopettamista kokonaan. Iän myötä liikuntaa kokonaan harrastamattomien määrässä ei tapahdu muutoksia, mutta yhä useampi raportoi liikkuvansa harvemmin.

Tulosten mukaan toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen säännöllisyydessä on eroja asuinpaikan mukaan. Suurten kaupunkien keskustoissa asuvista lapsista ja nuorista useampi kuin joka kolmas liikkuu päivittäin yli 60 minuuttia. Ainoastaan joka kymmenes vastaaja raportoi harrastavansa liikuntaa

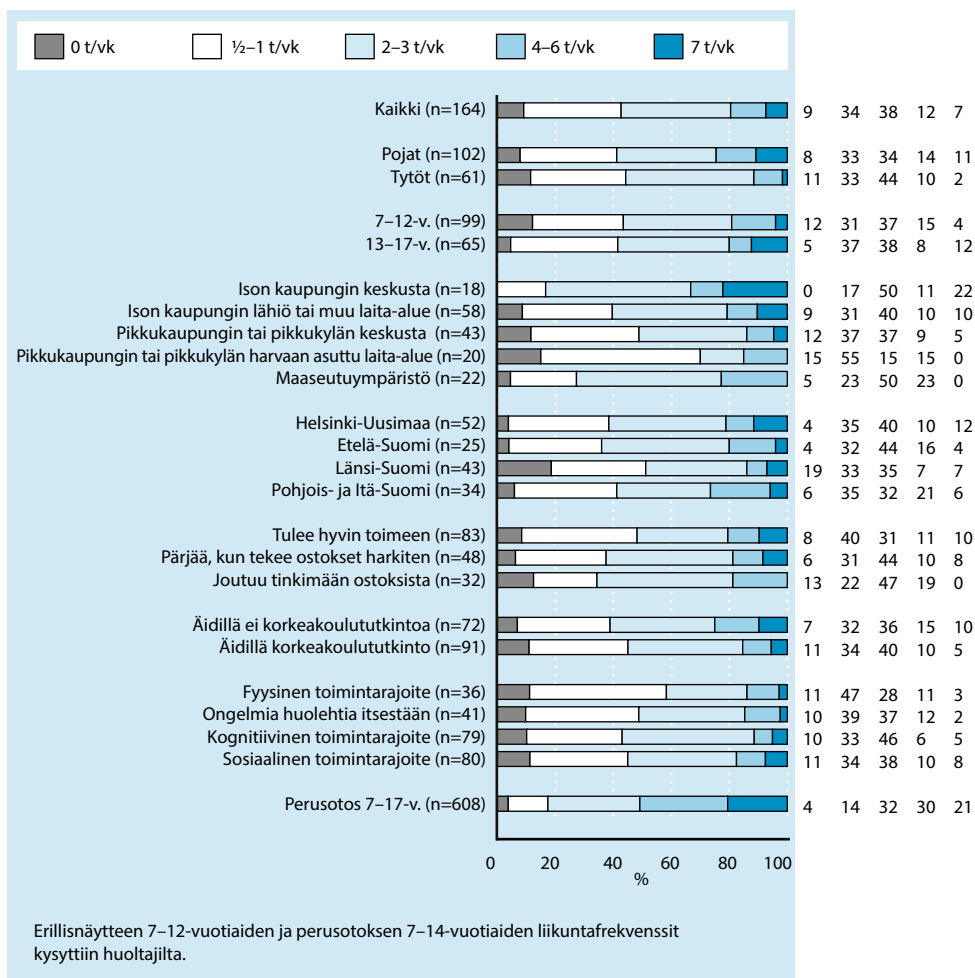
vain 0-2 kertaa viikossa. Myös maaseutuympäristössä asuvat toimintarajoitteiset lapset ja nuoret kertoivat säännöllisestä liikunnan harrastamisesta. Sen sijaan pienten kaupunkien ja kylien ympäristössä asuvista vastaajista ainoastaan 10 prosenttia kertoo harrastavansa liikuntaa päivittäin vähintään 60 minuuttia. Samasta joukosta 40 prosenttia raportoi harrastavansa liikuntaa ainoastaan 0-2 kertaa viikossa. Tämän aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että asuinpaikka on yhteydessä toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen säännöllisyyteen.

Edellisten havaintojen valossa ei ole yllättävää, että myös suuralueiden välillä on havaittavissa eroja liikunnan harrastamisen säännöllisyydessä. Uudellamaalla asuvat toimintarajoitteiset lapset ja nuoret liikkuvat selvästi useammin yli 60 minuuttia päivässä kuin muualla Etelä- tai Länsi-Suomessa asuvat ikätoverinsa. Sen sijaan Pohjois- ja Itä-Suomessa asuvat toimintarajoitteiset lapset ja nuoret kertovat lähes samanlaisesta liikunnan säännöllisyydestä kuin helsinkiläiset ja uusimaalaiset ikätoverinsa.

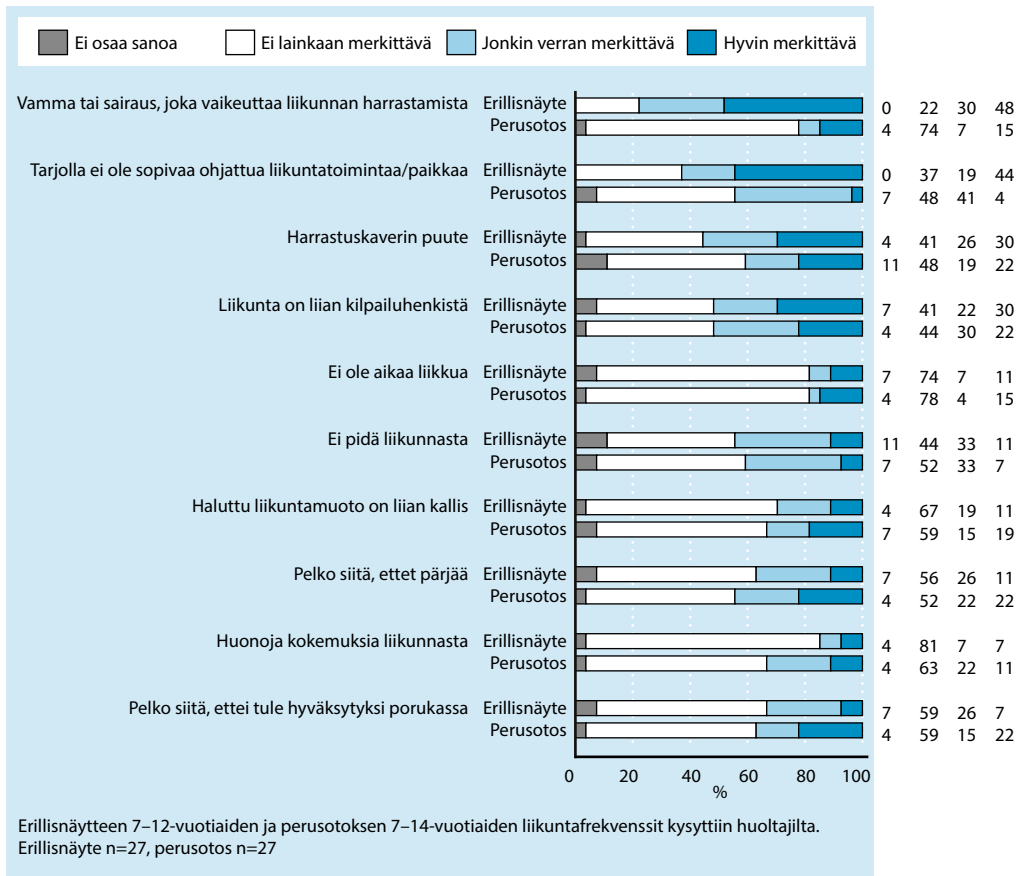
Perheen koettu taloudellinen tilanne näyttyy toimintarajoitteisten lasten ja nuorten

liikunnan harrastamisen säännöllisyydessä päinvastaisesti kuin perusotoksessa. Ne lapset ja nuoret, joiden perheissä joudutaan tinkimään ostoksista, näyttävät liikkuvan säännöllisemmin yli 60 minuuttia päivässä kuin lapset ja nuoret perheissä, joissa ei tarvitse tinkiä ostoksista. Samanlainen päinvastaisuus suhteessa perusotokseen näkyy myös, kun tarkastellaan toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan säännöllisyyden yhteyttä äidin koulutukseen. Korkeasti koulutettujen äitien toimintarajoitteisista lapsista ainoastaan 13 prosenttia harrastaa liikuntaa yli 60 minuuttia viikon jokaisena

KUVIO 3. LIIKKUMINEN SISÄLTÄÄ RASITTAVAA LIIKUNTAA (%).

KUVIO 4. EI LIIKUNTAA HARRASTAVIEN SYYT HARRASTAMATTOMUUELLE (%).

päivänä. Vastaava osuus lapsista ja nuorista, joiden äidillä ei ole korkeakoulututkintoa, on 32 prosenttia. Taloudellisen tilanteen ja äidin koulutuksen yhteyttä toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamiseen täytyy tulkita varovasti. Tulokset eivät ole koetun taloudellisen tilanteen osalta tilastollisesti merkitseviä, joten tulosten todentamiseksi tarvitaan lisätutkimusta.

Toimintarajoitteet ovat yhteydessä myös rasittavan liikunnan harrastamiseen. Tuloksista huomataan (kuvio 3), että toimintarajoitteiset lapset ja nuoret harrastavat selvästi harvemmin rasittavaa liikuntaa kuin perusotoksen vastaajat. Erillisnäytteen vastaajista ainoastaan 19

prosenttia kertoo vähintään neljänä päivänä viikossa tapahtuvasta rasittavasta liikunnasta, kun vastaava osuus oli perusotoksessa 51 prosenttia. Toimintarajoitteisista tytöistä ainoastaan 12 prosenttia ilmoittaa harrastavansa rasittavaa liikuntaa vähintään neljänä päivänä viikossa.

Niistä lapsista ja nuorista, jotka kertovat kognitiivisesta toimintarajoitteesta, ainoastaan 11 prosenttia harrastaa rasittavaa liikuntaa vähintään neljänä päivänä viikossa. Vastaava osuus niistä vastaajista, joilla on ongelmia huolehtia itsestään, on sekin vain 14 prosenttia. Myös LIITU-tutkimuksessa (Ng & Rintala & Asunta 2019) havaittiin, että toimintarajoitteet vaikuttavat rasittavan liikunnan harrastamisen ja

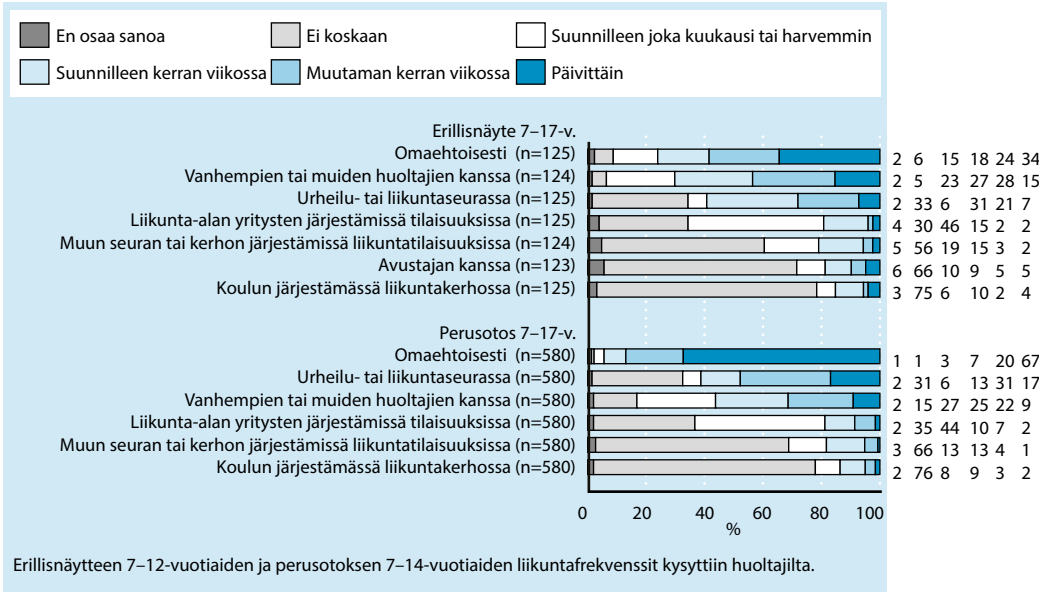
liikuntasuosituksen saavuttamiseen. LIITUsta käy myös ilmi, että toimintarajoitteiden määrän lisääntyminen vähensi säännöllistä rasittavan liikunnan harrastamista (mt.).

Niiltä toimintarajoitteisilta lapsilta ja nuorilta, jotka eivät harrasta lainkaan liikuntaa (18 %), kysyttiin tarkemmin liikkumattomuuden syitä (kuvio 4). Puolet vastaajista kertoi vamman tai sairauden hyvin tärkeäksi syyksi. Suunnilleen sama osuus liikkumattomista lapsista ja nuorista piti hyvin tärkeänä syynä harrastamattomuudelle sitä, ettei tarjolla ole sopivaa ohjattua liikuntaa tai liikuntapaikkaa. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen perusotoksen liikkumattomista lapsista ja nuorista ainoastaan noin 4 prosenttia kertoi sopivan ohjatun liikunnan harrastamisen tai liikuntapaikan puuttumisen olevan hyvin tärkeä syy liikkumattomuudella. Edellisen lisäksi noin kolmannes (30 %) liikuntaa harrastamattomista toimintarajoitteisista vastaajista kertoi liikkumattomuuden hyvin merkittäväksi syyksi harrastuskaverin puuttumisen. Sama osuus (30 %) vastaajista mainitsi syyksi liikunnan harrastamisen liiallisen kilpailuhenkisyyden.

Perusotoksessa 7–17-vuotiaat lapset ja nuoret kertoivat harrastavansa liikuntaa ennen kaikkea omatoimisesti (kuvio 5). Myös liikuntaa harrastavat toimintarajoitteiset lapset ja nuoret kertovat harrastavansa liikuntaa yleisimmin omatoimisesti. Kun verrataan omatoimisen liikunnan harrastamisen säännöllisyyttä perusotoksessa ja erillisnäytteessä, huomataan tuloksissa eroja. Perusotoksen liikunnan harrastajista noin seitsemän kymmenestä (67 %) kertoi päivittäisestä omatoimisesta liikunnan harrastamisesta, kun vastaava osuus on toimintarajoitteisten lasten ja nuorten vastauksissa ainoastaan 34 prosenttia.

Omaehtoisuuden lisäksi 15 prosenttia toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista kertoo päivittäisestä liikunnan harrastamisesta huoltajiensa kanssa. Urheilu- tai liikuntaseurassa päivittäin liikuntaa harrastaa 7 prosenttia erillisnäytteen vastaajista. Perusotoksessa 17 prosenttia vastaajista kertoi päivittäisestä liikunnasta urheiluseurassa ja 9 prosenttia raportoi liikunnan harrastamisesta päivittäin yhdessä huoltajiensa kanssa.

KUVIO 5. LIIKUNNAN HARRASTAMISEN PAIKAT (%).

HARRASTUSMUOTOJEN KIRJO

Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen tapoja selvitettiin tiedustelemalla vastaajilta avokysymyksellä ”Mitä liikuntaa harrastat?” Kysymystä tarkennettiin pyytämällä vastaajaa luettelemaan ”sekä ohjatusti että yksin tai kavereittesi kanssa ilman ohjausta harrastamasi liikuntamuodot ja urheilulajit”. Sama kysymys esitettiin myös vapaa-aikatutkimuksen perusotoksen vastaajille (Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019).

Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten vastauksissa lueteltiin kaikkiaan 62 erilaista liikunnan harrastamisen tapaa. Kuten perusotoksessa, on määrä varsin suuri ja liikuntamuotojen kirjo monipuolinen. Mukaan mahtui liikuntamuotoja parkourista veneilyyn ja pyörätuolikelaukseen. Aineistossa oli muutama hyvin aktiivinen lapsi tai nuori, joiden toimintarajoite ei näytä olevan este aktiiviselle liikunnan harrastamiselle. Kaikkiaan erillisyksestä piiritty kuitenkin hieman erilainen kuva liikunnan harrastamisesta kuin perusotoksesta. Toimintarajoitteet näkyvät liikunnan harrastamisen tavoissa sekä siinä, että osa vastaajista kertoo harrastavansa tiettyä liikuntamuotoa avustajan kanssa. Moni mainitsee myös soveltavan liikunnan yhtenä liikunnan harrastamisen muotona.

Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten vastausten mukaan yleisin liikunnan harrastamisen muoto on uinti (taulukko 1), jota kertoo harrastavansa vajaa kolmannes kaikista vastaajista (28 %). Pyöräilyä kertoo harrastavansa hieman useampi kuin joka viides vastaaja (22 %) ja jalkapalloa hieman harvempi (17 %). Kävelystä, joka tarkoittaa erityisesti lasten kohdalla myös ulkoilua, raportoi 22 prosenttia lapsista ja nuorista. Kymmenisen prosenttia vastaajista kertoo harrastavansa ratsastusta (9 %), hiihtoa (7 %), tanssia (7 %) ja lenkkeilyä (5 %). Erilaisia soveltavan liikunnan muotoja mainittiin vastauksissa kaikkiaan 12 kappaletta, ja niitä harrasti noin 7 prosentin osuus vastaajista.

Liikunnan harrastamisen muodoissa on sukupuolen mukaisia eroja. Toimintarajoitteiset pojat harrastavat uintia (32 %), pyöräilyä (23 %) ja jalkapalloa (21 %). Tyttöjen vastauksissa mikään liikunnan harrastamisen muoto ei erotu selvänä suosikkina. Yleisimmät liikunnan harrastamisen muodot ovat pyöräily (21 %), uinti (21 %), kävely ja ulkoilu (21 %), tanssi (20 %) ja ratsastus (15 %). Kävelystä liikunnan harrastamisen muotona kertoo suunnilleen sama osuus pojista (23 %) ja tytöistä (21 %). Sukupuolittunein liikunnan harrastamisen muoto on tanssi, josta ei kertonut kukaan kyselyyn vastanneista pojista. Vastaava sukupuolittuminen tanssin kohdalla näkyi myös vapaa-aikatutkimuksen perusotoksen tuloksissa (Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019).

Vapaa-aikatutkimuksen perusotoksessa liikunnan harrastamisessa tapahtui ennen 15 ikävuotta muutoksia. Ohjattu harrastaminen vähenee merkittävästi ja omaehtoisen liikunnan harrastamisen merkitys kasvaa. Lenkkeily, kuntosalilla käyminen ja kävely korvaavat liikuntamuotoina aiemmat liikuntaharrastukset. Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten vastauksista ei ole tunnistettavissa samanlaista perustavanlaatuista muutosta tai liikunnan harrastamisen tavoissa tapahtuvaa käännettä. Lapsena aloitetut liikunnan harrastamisen muodot säilyvät paremmin toimintarajoitteisten lasten ja nuorten elämässä.

Siirryttäessä ikäryhmästä 7–12-vuotiaat ikäryhmään 13–17-vuotiaat tapahtuu toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisessa joitain muutoksia. Ohjatun liikunnan, kuten jalkapallon, harrastaminen lisääntyy iän myötä. Samoin lisääntyy uinnin ja ratsastuksen harrastaminen. Tulos on päinvastainen kuin perusotoksessa ja muissa lasten ja nuorten liikuntaa käsittelevissä kyselyissä (esim. Berg & Myllyniemi 2013; Kokko & Mehtälä 2016; Kokko & Martin 2019). Niissä kyseisten liikuntamuotojen harrastaminen vähenee selvästi iän myötä. Päinvastaista kehitystä

TAULUKKO 1. SUOSITUIMMAT LIIKUNTALAJIT (%).

LIIKUNTAMUOTO	Kaikki 7–17-v. (%)		Pojat (%)		Tytöt (%)	
	ERILLISNÄYTE	PERUSOTOS	ERILLISNÄYTE	PERUSOTOS	ERILLISNÄYTE	PERUSOTOS
Uinti	28	11	32	11	21	11
Kävely/ulkoilu	22	24	23	20	21	28
Pyöräily	22	34	23	34	21	34
Jalkapallo	17	23	21	35	11	11
Ratsastus	9	5	5	0	15	9
Sähly	9	13	13	23	2	4
Hiihto	7	12	9	11	5	14
Tanssi	7	9	0	2	20	17
Juoksu/lenkkeily	5	20	3	18	10	23

LIIKUNTAMUOTO	Kaikki 7–12-v. (%)		Pojat 7–12-v. (%)		Tytöt 7–12-v. (%)	
	ERILLISNÄYTE	PERUSOTOS	ERILLISNÄYTE	PERUSOTOS	ERILLISNÄYTE	PERUSOTOS
Kävely/ulkoilu	28	26	28	23	29	28
Uinti	27	14	31	14	21	15
Pyöräily	24	39	25	38	24	40
Jalkapallo	15	29	20	45	6	14
Sähly	8	15	12	27	0	4
Hiihto	7	16	9	16	3	17
Ratsastus	6	5	5	0	9	9
Tanssi	6	10	0	2	18	17
Juoksu/lenkkeily	4	16	3	16	6	15

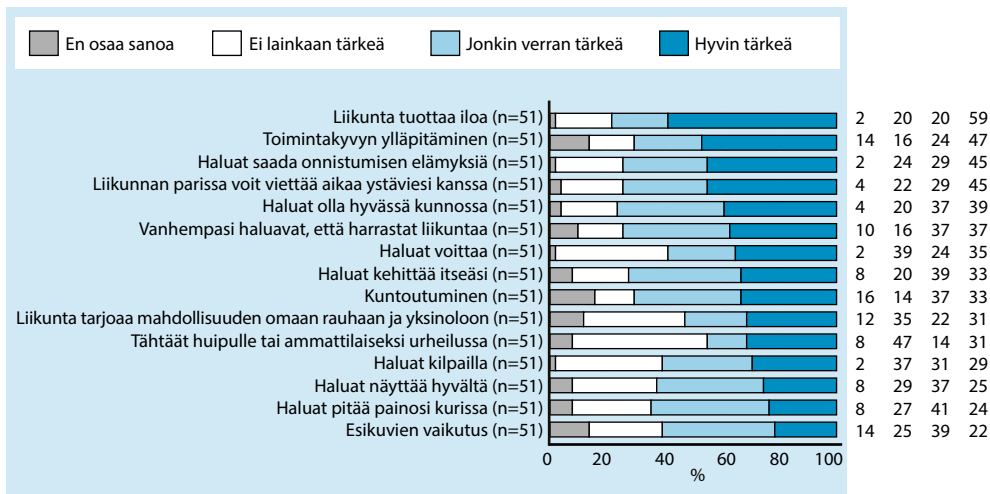
LIIKUNTAMUOTO	Kaikki 13–17-v. (%)		Pojat 13–17-v. (%)		Tytöt 13–17-v. (%)	
	ERILLISNÄYTE	PERUSOTOS	ERILLISNÄYTE	PERUSOTOS	ERILLISNÄYTE	PERUSOTOS
Uinti	29	5	35	5	22	6
Jalkapallo	20	13	22	20	19	7
Pyöräily	18	26	19	28	19	24
Ratsastus	12	5	5	1	22	8
Kävely/ulkoilu	12	21	14	16	11	26
Tanssi	9	9	0	1	22	16
Sähly	9	9	14	16	4	3
Hiihto	8	6	8	3	7	9
Juoksu/lenkkeily	8	28	3	20	15	36

toimintarajoitteisten lasten ja nuorten kohdalla selittää ainakin se, että esimerkiksi jalkapallossa erityisryhmätoiminta on ollut pääosin suunnattu nimenomaan yli 12-vuotiaille (Keski-Loppi 2019). Uinti ja ratsastus puolestaan ovat liikunnan harrastamisen muotoja, joissa kansalliset lajiliitot ovat kaikkein pisimmällä erityisliikunnan ja vammaisurheilun edistämässä (ks. Saari 2015).

KOKEMUKSIA JA TOIVEITA LIIKUNNAN HARRASTAMISESTA

Kyselyssä 13–17-vuotiailta liikuntaa harrastavilta selvitettiin harrastamisen syitä ja motiiveja (ks. kuvio 6). Liikunnan tuottama ilo hyvin tärkeänä harrastamisen syynä (59 %) nousee selvästi ylitse muiden vastausvaihtoehtojen. Muita hyvin tärkeitä syitä ovat toimintakyvyn ylläpitä-

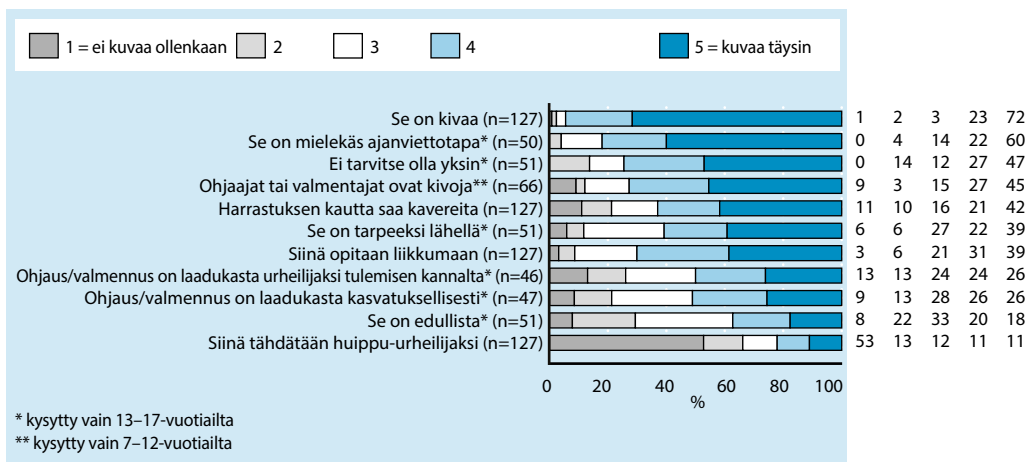
KUVIO 6. 13–17-VUOTIAIDEN LIIKUNNAN MOTIIVIT (%).

minen (47 %), halu kokea onnistumisen elämyksiä (45 %) ja mahdollisuus viettää aikaa ystäviensä kanssa (45 %). Sen sijaan painonhallinnan (24 %), ulkonäön (25 %) ja esikuvien vaikutuksen (22 %) hyvin tärkeäksi syyksi nimeää vain noin neljännes vastaajista. Huipulle pääsemisen urheilussa hyvin tärkeäksi harrastamisen syyksi mainitsee noin kolmannes 13–17-vuotiaista vastaajista (31 %).

Erillisnäytteen vastaajia, jotka harrastavat jotain liikuntaa, pyydettiin valitsemaan vaihtoehtoja heidän nykyistä liikuntaharrastustansa kuvaavia väittämiä (ks. kuvio 7). Useampi kuin seitsemän kymmenestä (72 %) liikuntaa harrastavasta lapsesta ja nuoresta kertoo väittämän ”se on kivaa” kuvaavan täysin heidän liikuntaharrastustaan. Ikäryhmässä 13–17-vuotiaat kuusi vastaajaa kymmenestä (60 %) yhtyy täysin

KUVIO 7. ”MITEN HYVIN SEURAAVAT KUVAAVAT TÄMÄNHETKISTÄ LIIKUNTAHARRASTUSTASI?” (%).

väittämään, jonka mukaan oma liikuntaharrastus on mielekäs ajanviettotapa. Noin puolet (47 %) saman ikäryhmän liikunnan harrastajista kertoo väittämän ”ei tarvitse olla yksin” kuvaavan täysin omaa harrastusta. Hieman alle puolet (45 %) ikäryhmän 7–12-vuotiaat vastaajista yhtyy täysin väittämään siitä, että ohjaajat ja valmentajat ovat kivoja. Huonosti omaa liikuntaharrastusta kuvaavia väittämiä ovat puolestaan tähtääminen huippu-urheilijaksi ja harrastuksen edullisuus. Väittämään ohjauksen tai valmennuksen laadukkuudesta yhtyy ainoastaan noin puolet vastaajista.

Vastaukset liikuntaharrastusta kuvaaviin väittämiin ovat samansuuntaisia kuin perusotoksessa. Myös perusotoksessa suurin osa (76 %) 10–17-vuotiaista piti täysin kuvaavana väittämää, jonka mukaan oma liikuntaharrastus on kivaa. Väittämään omasta liikuntaharrastuksesta mielekkäänä ajanviettotapana yhtyi täysin 71 prosenttia 10–17-vuotiaista vastaajista. Perusotoksessa 54 prosenttia vastaajista piti täysin kuvaavana väittämää, jonka mukaan harrastuksen kautta saa kavereita.

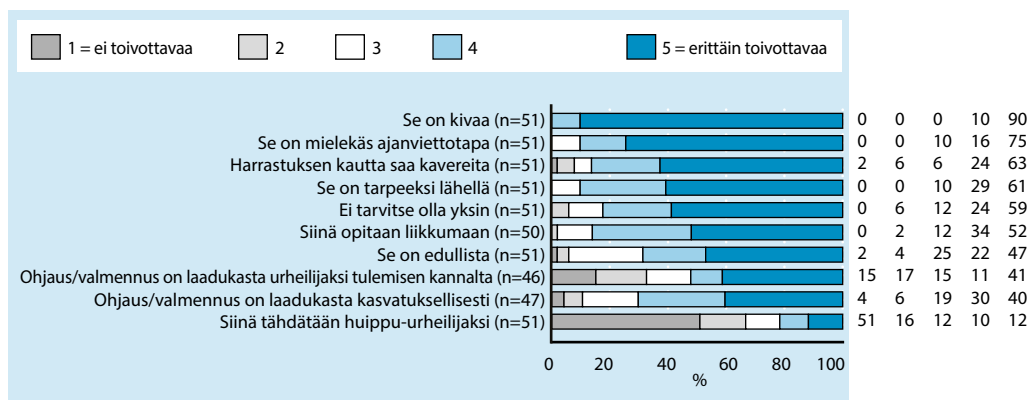
Toimintarajoitteisilta lapsilta ja nuorilta tiedusteltiin myös sitä, millaista liikunnan harrastamisen heidän mielestään tulisi olla. Ikäryhmän 7–12-vuotiaat osalta asiaa tiedusteltiin heidän vanhemmiltaan (kuvio 9), kun taas 13–17-vuotiaat vastasivat kysymykseen itse (kuvio 8). 90

prosenttia kaikista vastaajista piti erittäin toivottavana, että liikunnan harrastaminen olisi kivaa. Kahdeksan kymmenestä vastaajasta piti erittäin toivottavana, että liikunnan harrastaminen olisi mielekäs vapaa-ajan harrastus. Myös kaverien saamista liikuntaharrastuksessa pidettiin vastaajien keskuudessa erittäin toivottavana (63 %).

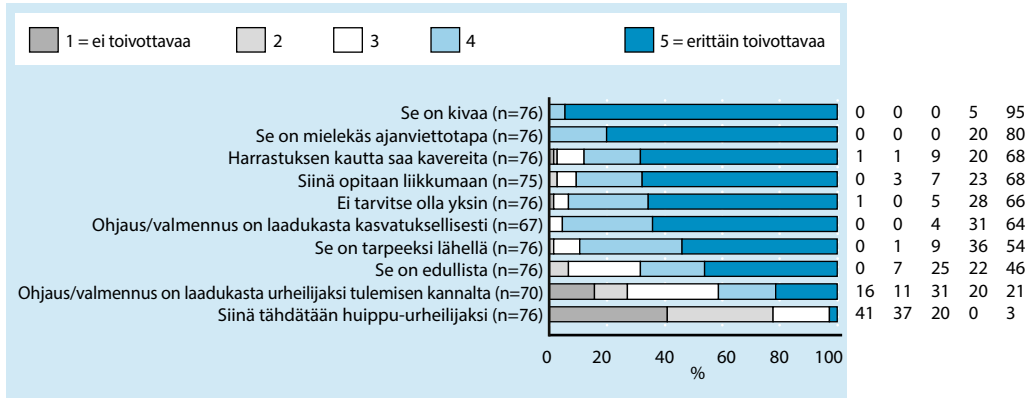
Ikäryhmän 7–12-vuotiaat vanhemmista ainoastaan kolme prosenttia piti erittäin toivottavana, että liikuntaharrastuksessa tähdätään huippu-urheilijaksi. Vastaava osuus oli 13–17-vuotiaiden vastauksissa 13 prosenttia. Ikäryhmien välillä on nähtävissä selkeä ero sen suhteen, kuinka tärkeänä liikuntaharrastuksessa pidetään valmennuksen tai ohjauksen laatua urheilijaksi tulemisen kannalta. Ikäryhmän 7–12-vuotiaat vanhemmista ainoastaan 21 prosenttia pitää ohjauksen tai valmennuksen laatua urheilijaksi tulemisen kannalta toivottavana, kun vastaava osuus 13–17-vuotiaiden vastauksissa on yli 40 prosenttia (41 %). Ero selittyy sillä, että lapset vastaavat selvästi huoltajia myönteisemmin urheilijaksi tulemiseen liittyviin kysymyksiin, mikä tuli esille myös perusotoksessa (ks. Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019, 38).

Huoltajien näkemykset siitä, millaista lapsen liikunnan harrastamisen tulisi olla, eivät juuri poikkea perusotoksessa ja erillisnäytteessä toisistaan. Molemmissa vanhemmat pitivät erittäin

KUVIO 8. ”ENTÄ MILLAISTA LIIKUNTAHARRASTUKSEN MIELESTÄSI PITÄISI OLLA? KUINKA TOIVOTTAVANA PIDÄT SITÄ, ETTÄ...”, 13–17-VUOTIAAT (%).

KUVIO 9. ”ENTÄ MILLAISTA LIIKUNTAHARRASTUKSEN MIELESTÄSI PITÄISI OLLA? KUINKA TOIVOTTAVANA PIDÄT SITÄ, ETTÄ...”, 7–12-VUOTIAIDEN LASTEN VANHEMMAT (%).

toivottavana, että liikunnan harrastaminen on kivaa, se on mielekäs ajanviettotapa ja että harrastamisen kautta saa kavereita (ks. Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019, 35).

Toimintarajoitteisista 13–17-vuotiaista liikuntaa harrastavista lapsista ja nuorista 42 prosenttia harrastaa liikuntaa pääosin ohjatusti. Pääosin omatoimisesti liikuntaa harrastaa 28 prosenttia ja sekä omatoimisesti että ohjatusti 30 prosenttia vastaajista. Toimintarajoitteiden vuoksi ohjatun liikunnan harrastamisen määrä korostuu vastauksissa. Perusotoksessa ainoastaan 16 prosenttia samanikäisistä vastaajista raportoi pääosin ohjatusta liikunnan harrastamisesta. Kuten aiemmin liikuntamuotojen käsittelyn yhteydessä todettiin, on useilla toimintarajoitteisilla lapsilla liikuntaharrastuksessa mukana avustaja tai vanhempi. Monet myös harrastavat soveltavaa liikuntaa ohjatusti. Ohjatun liikunnan harrastaminen korostuu toimintarajoitteisten poikien vastauksissa. Heistä 46 prosenttia harrastaa liikuntaa pääosin ohjatusti. Tytöistä puolestaan yli 40 prosenttia kertoo harrastavansa liikuntaa sekä omatoimisesti että ohjatusti.

Ohjatun liikunnan harrastaminen korostuu niillä toimintarajoitteisilla lapsilla ja nuorilla, jotka kokevat tulevansa hyvin toimeen. Näistä vastaajista 48 prosenttia kertoo harrastavansa liikuntaa pääosin ohjatusti (kuvio 10). Ne

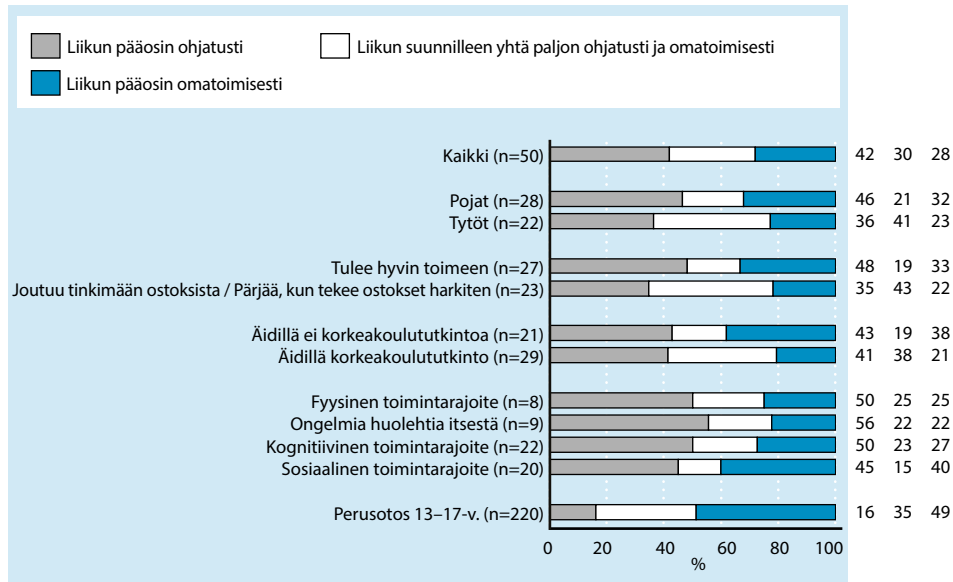
vastaajat puolestaan, jotka kertoivat joutuvansa tinkimään ostoksista, raportoivat pääasiallisesta ohjatusta liikunnan harrastamisesta harvemmin (35 %).

Perheen sosioekonomisen aseman ja muiden pääomien merkitys toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisessa nousi esiin myös VALKKU-tutkimushankkeessa⁵, jota käsittelevässä artikkelissa Päivi Armila (2019) kirjoittaa seuraavasti: ”Vanhemmat, joilla on rahaa, aikaa ja kykyä etsiä tietoa sekä vaatia lapsille oikeuksia, pystyvät usein omalla aktiivisuudellaan järjestämään myös vammaiset nuorensa mielekkäiden liikuntaharrastusten pariin” (Armila 2019, 41).

Onkin syytä muistaa, että usealle tämänkin kyselyn vastaajalle ohjattu liikunnan harrastaminen on edellytys liikunnalle ylipäätään, sillä toimintarajoitteiden vuoksi monet lapset ja nuoret tarvitsevat apua ja tukea minkä tahansa liikunnan harrastamisessa. Näille lapsille ja nuorille omatoiminen liikunnan harrastamisen ei ole ohjatun liikunnan harrastamisen vaihtoehto. Tällaisten liikunnan haasteiden voidaan arvioida koskevan ainakin viidesosaa toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista (Liikanen 2018; ks. myös Eriksson 2018; Armila 2019).

Ohjatun liikunnan harrastamisen yhteys toimintarajoitteisiin tulee 13–17-vuotiaiden vastauksissa näkyväksi, kun aineistoa tarkastellaan

KUVIO 10. LIIKKUU OHJATUSTI/OMATOIMISESTI, 13–17-VUOTIAAT (%).

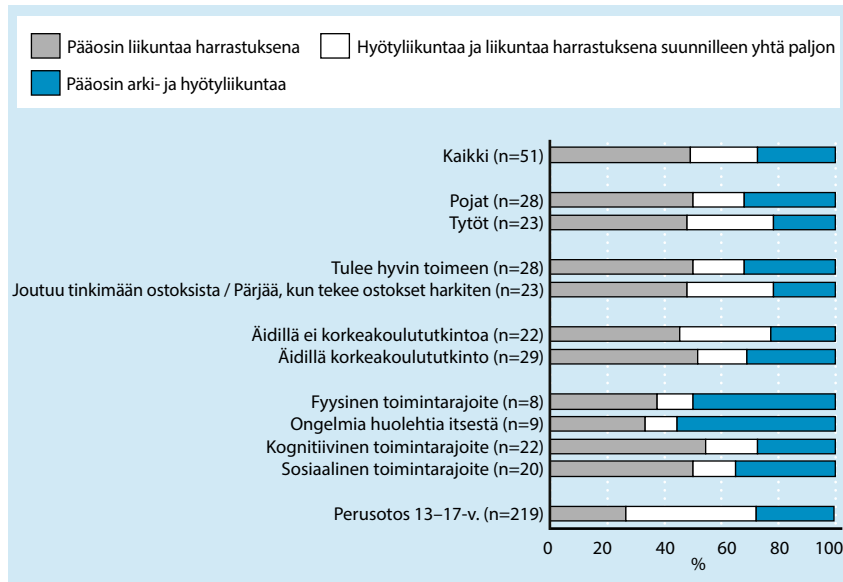
eri rajoitteiden mukaan. Niin fyysisestä (50 %), kognitiivisesta (50 %) kuin sosiaalisesta (45 %) toimintarajoitteesta raportoivat vastaajat kertovat harrastavansa liikuntaa enemmän ohjatusti kuin omatoimisesti tai sekä omatoimisesti että ohjatusti. Sama koskee niitä toimintarajoitteisia lapsia ja nuoria, joilla on ongelmia huolehtia itsestään. Erot perusotoksen ja toimintarajoitteista raportoivien vastaajien liikunnan harrastamisen tavoissa ovat merkittäviä, kun muistetaan, että perusotoksen vastaajista ainoastaan 16 prosenttia kertoi harrastavansa liikuntaa pääosin ohjatusti.

Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikkuminen on siis usein ohjattua (kuvio 10). Vastaavasti kuviosta 11 nähdään, että tämän joukon hallitseva liikuntamuoto on liikunta harrastuksena, josta raportoi lähes puolet liikuntaa harrastavista 13–17-vuotiaista (49 %). Liikunnasta pääosin arki- ja hyötyliikuntana kertoi hieman alle kolmannes vastaajista (27 %) ja

sekä hyötyliikunnasta että liikuntaharrastuksesta pääasiallisina liikkumisen tapana noin neljännes vastaajista (24 %). Tämän kysymyksen kohdalla koettu taloudellinen tilanne näkyy vastauksissa siten, että hyvin toimeentulevat vastaajat raportoivat useammin arki- ja hyötyliikunnasta kuin ostoksistaan tinkimään joutuvat vastaajat.

Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen perusotoksessa noin neljännes (26 %) vastaajista kertoi pääasiallisen liikkumisensa olevan liikuntaa harrastuksena. Lähes puolet (46 %) lapsista ja nuorista kertoi sekä hyötyliikunnasta että liikunnasta harrastuksena (Hakanen & Mäyläniemi & Salasuo 2019). Ohjatun liikkumisen ja liikunnan harrastamisen korostumisen toimintarajoitteisten lasten ja nuorten vastauksissa voi tulkita kertovan omatoimiseen arkiseen liikkumiseen liittyvistä haasteista. Havainto korostaa sopivien harrastusmahdollisuuksien merkitystä toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikkumisen kannalta (esim. Eriksson 2018).

KUVIO 11. FYYSINEN AKTIIVISUUS ARKI-/HYÖTYLIKUNNASTA, 13–17-VUOTIAAT (%).

LIIKUNNAN HARRASTAMISEN KUSTANNUKSET, TASA-ARVO JA YHDENVERTAISUUS

Kyselyssä selvitettiin toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen kustannuksia sekä näkemyksiä ja kokemuksia tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta. Kysymyksiin vastasivat 7–12-vuotiaiden osalta heidän vanhempansa.

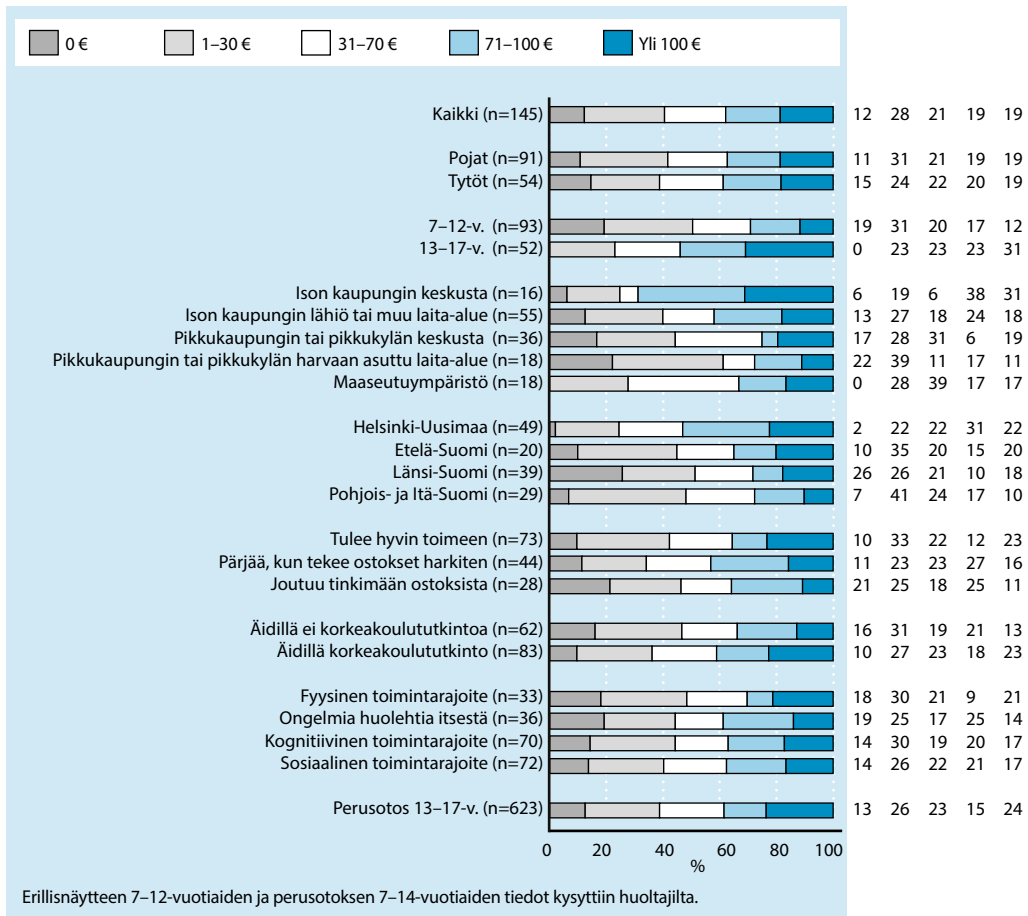
Liikunnan harrastamisen kustannusten profiili näyttää erillisnäytteen vastauksissa varsin samanlaiselta kuin perusotoksessa (kuvio 12). Sekä perusotoksessa että erillisnäytteessä yli 70 euron kuukausikustannuksista kertoi noin 40 prosenttia vastaajista ja noin puolet vastaajista raportoi 1–70 euron kustannuksista. Lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen kustannukset kasvavat huomattavasti iän myötä molemmissa aineistoissa. Yhtäläistä on myös se, ettei sukupuolella näytä olevan vaikutusta harrastamisen kustannuksiin. Kuten perusotoksessa, myös erillisnäytteessä isojen kaupunkien keskustassa asuvat vastaajat raportoivat selvästi useammin yli 70 euron kuukausikustannuksista, ja

suuralueista kustannukset ovat korkeimpia Helsingissä ja Uudellamaalla.

Koettu taloudellinen tilanne on sekä perusotoksessa että erillisnäytteessä yhteydessä liikunnan harrastamisen kustannuksiin. Erillisnäytteessä ostoksistaan tinkimään joutuvat kertovat selvästi harvemmin yli 100 euron kustannuksista. He myös kertovat selvästi useammin, ettei liikunnan harrastamisesta synny lainkaan kustannuksia. Vaikutus on samankaltainen, kun tarkastellaan kustannusten yhteyttä äidin koulutukseen. Korkeasti koulutettujen äitien toimintarajoitteisten lasten liikunnan harrastamisen kustannukset ovat selvästi vähemmän koulutettujen äitien lapsia useammin yli 100 euroa kuussa. Äidin matala koulutustaso näkyy vastauksissa myös siten, että heidän lapsensa raportoivat useammin nollan euron kustannuksista.

Toimintarajoitteisilta 13–17-vuotiailta tiedusteltiin mielipidettä erilaisten ryhmien liikunnan harrastamisesta yhdessä ja erikseen (kuvio 13). Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen perusotoksesta kävi ilmi, etteivät erottelut esimerkiksi sukupuolen tai tietyn

KUVIO 12. ”KUINKA PALJON LIIKKUMINEN TAI URHEILEMINEN ARVIOSI MUKAAN MAKSAA KUUKAUDESSA?” (%)

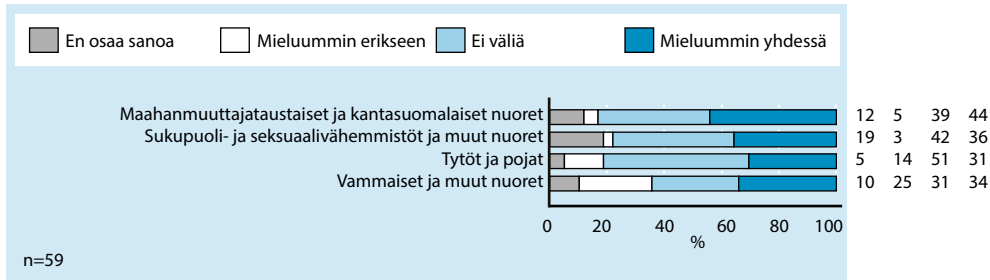
vähemmistöaseman mukaan vastaa nuorten omia näkemyksiä (Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019, 31). Tämän kyselyn tulokset ovat samansuuntaisia.

Erillisnäytteen 13–17-vuotiaista vastaajista yli 80 prosenttia katsoo, että tyttöjen ja poikien tulisi liikkua yhdessä (31 %) tai asialla ei ole väliä (51 %). Sukupuolenmukaista erottelua toivottavana pitää ainoastaan 14 prosenttia vastaajista. Ainoastaan muutama prosentti vastaajista pitää toivottavana, että maahanmuuttajataustaiset (5 %) tai sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön (3 %) kuuluvat lapset ja nuoret harrastavat liikuntaa erikseen. Toimintarajoitteisista lapsista

ja nuorista joka viides on sitä mieltä, että vammaisten lasten ja nuorten tulisi harrastaa liikuntaa erillään muista lapsista ja nuorista. Samoin kuin perusotoksessa pitää 65 % erillisnäytteen vastaajista toivottavana tai ei näe sillä väliä, että vammaiset lapset ja nuoret harrastavat liikuntaa yhdessä muiden ikätoveriensä kanssa.

Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksessa (Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019, 31) todettiin, ettei erotteluun ryhmiin sukupuolen, seksuaalisen suuntautumisen tai vammaisuuden mukaan vastaa lasten ja nuorten omia näkemyksiä liikunnan harrastamisesta. Toimintarajoitteiset vastaajat edustavat itse erityisryhmää,

KUVIO 13. ”PITÄISIKÖ SINUN MIELESTÄSI SEURAAVIEN RYHMIEN LIIKUNNAN HARRASTAMISEN TAPAHTUA MIELUUMMIN YHDESSÄ VAI ERIKSEEN?”, 13–17-VUOTIAAT (%).

ja vastaukset kielivät siitä, etteivät myöskään vähemmistöryhmiin kuuluvat lapset ja nuoret näe tarvetta erotteluille. Tarve erotella lapsia ja nuoria liikuntaharrastuksessa sukupuolen tai vähemmistöaseman mukaan onkin ennen kaikkea heijastuma aikuisten maailmasta ja liikunnan rakenteista, ei nykypäivän moninaisuuteen tottuneiden lasten ja nuorten arvomaailmasta (ks. myös Myllyniemi 2014).

KIUSAAMINEN, SYRJINTÄ JA EPÄASIALLINEN KÄYTÖS

Kiusaaminen, syrjintä ja epäasiallinen käytös liikuntaharrastuksessa ovat teemoja, joita käsiteltiin laajemmin Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksessa (Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019, 31; ks. myös Laine & Matilainen & Salasuo 2016). Aihepiiriä on tutkittu aiemmin hyvin vähän liikunnan harrastamisen yhteydessä, vaikka muilla lasten ja nuorten elämänalueilla epäasialliseen käytökseen on kiinnitetty huomiota jo pidemmän aikaa (esim. Halme ym. 2018). Viimeisten tutkimustulosten mukaan esimerkiksi koulukiusaaminen on vähentynyt 2010-luvulla (mt.). Lasten ja nuorten liikuntaharrastusten osalta ei ole saatavilla aikasarjoja, joten käsitys kiusaamisen, syrjinnän ja epäasiallisen kohtelun yleisyydestä on vasta muotoutumassa.

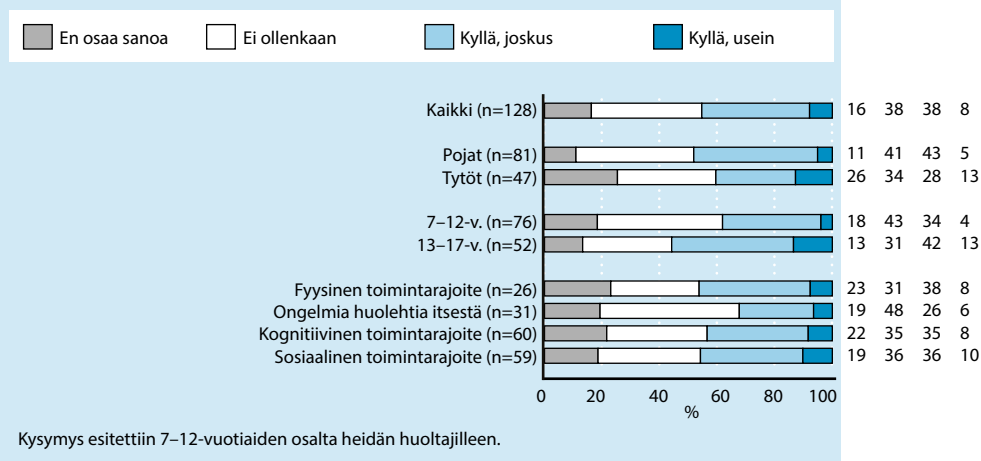
Vuoden 2014 Nuorisobarometrissa (Myllyniemi 2014) selvitettiin kattavasti lasten ja nuorten kokemuksia kiusaamisesta ja syrjinnästä ylipäättään, mutta ainoastaan sivuttiin liikunnan

harrastamista. Tuolloisen kyselyn tulokset eivät näyttäneet liikunnan harrastamisen osalta huolestuttavilta (ks. Kivijärvi & Ronkainen 2014; Myllyniemi 2014), mutta sittemmin saadut tutkimustulokset (Laine & Matilainen & Salasuo 2016; Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019) ovat tarkentaneet kuvaa kiusaamisen, syrjinnän ja epäasiallisen käytöksen yleisyydestä lasten ja nuorten liikuntaharrastuksissa (ks. myös Kokkonen 2019). Vapaa-aikatutkimuksen mukaan noin kolmannes lapsista ja nuorista on kokenut joskus tai usein kiusaamista liikuntaharrastuksessa. Kiusaamiskokemukset koskevat erityisesti vähemmistöryhmiä, kuten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ja etnisiä vähemmistöjä. (Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2019.)

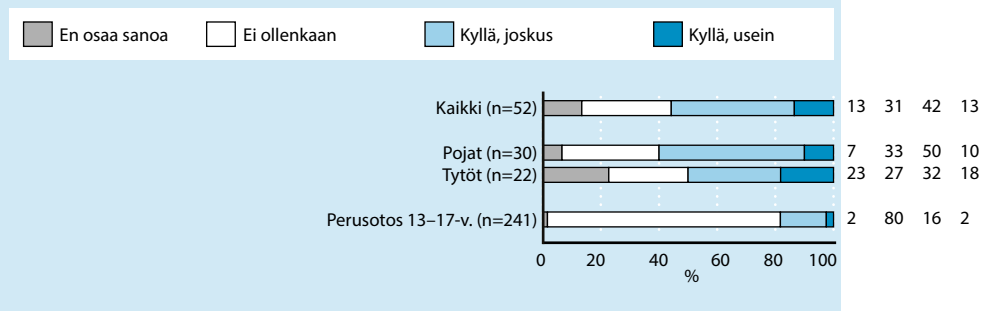
Toimintarajoitteiset lapset ja nuoret kuuluvat erityisryhmään, joten heillä on kasvanut todennäköisyys joutua kiusaamisen, syrjinnän ja epäasiallisen käytöksen kohteeksi (esim. Myllyniemi 2014). Liikunnan harrastamisessa erilaiset rajoitteet tulevat helposti näkyviin, ja tämä saattaa johtaa pilkkaamiseen, ryhmän ulkopuolelle jättämiseen tai esimerkiksi vähättelyyn. Tulokset osoittavatkin, että lähes puolet (46 %) toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista on kokenut joskus (38 %) tai usein (8 %) epäasiallista käytöstä liikuntaharrastuksessa (kuvio 14).

Pojat kertovat kokeneensa joskus kiusaamista, syrjintää ja epäasiallista käytöstä hieman tyttöjä useammin. Tulos on sama perusotoksen ja erillisnäytteen aineistossa. Sen sijaan toimintarajoitteiset tytöt raportoivat selvästi poikia ja

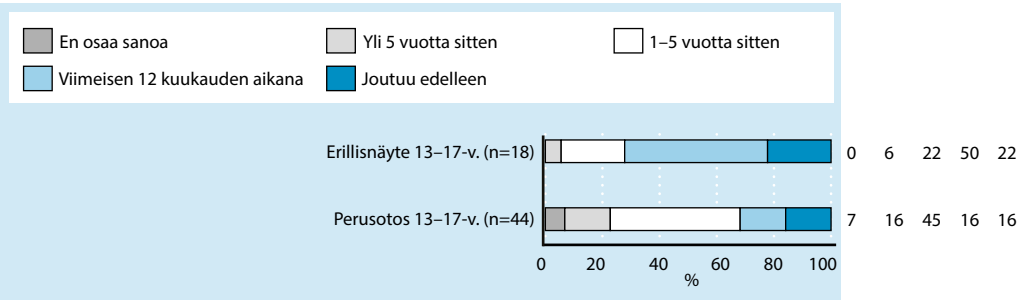
KUVIO 14. KOKENUT LIIKUNTAHARRASTUKSESSA KIUSAAMISTA, SYRJINTÄÄ TAI MUUTA EPÄASIAALLISTA KÄYTÖSTÄ (%).

KUVIO 15. KOKENUT LIIKUNTAHARRASTUKSESSA KIUSAAMISTA, SYRJINTÄÄ TAI MUUTA EPÄASIAALLISTA KÄYTÖSTÄ, 13–17-VUOTIAAT (%).

KUVIO 16. ”MILLOIN OLET JOUTUNUT LIIKUNTAHARRASTUKSESSASI EPÄASIAALLISESTI KOHDELLUKSI?” EPÄASIAALLISTA KÄYTÖSTÄ KOHDANNEET, 13–17-VUOTIAAT (%).

perusotoksen tyttöjä useammin usein kokemas-
taan kiusaamisesta, syrjinnästä tai epäasiallisesta käytöksestä (13 %). Kuten perusotoksessa, myös erillisnäytteessä kiusaaminen, syrjintä ja epäasiallisen käytöksen kokeminen korostuu iän myötä. Alle 13-vuotiaista toimintarajoitteisista lapsista 38 prosenttia kertoo joskus tai usein kokeneensa epäasiallista käytöstä, kun vastaava osuus on 13–17-vuotiaiden vastauksissa 55 prosenttia. Vanhemman ikäryhmän vastaajat raportoivat myös selvästi nuorempia (4 %) yleisemmin usein tapahtuvasta kiusaamisesta, syrjinnästä tai epäasiallisesta käytöksestä (13 %).

Vastauksissa ei ole suuria eroja toimintarajoiteluokkien välillä. Tulokset osoittavat, että ylipäättään jokin toimintarajoite lisää kiusaamisen ja epäasiallisen käytöksen kohteeksi joutumista.

Toimintarajoitteiset lapset ja nuoret kokevat ikäryhmässä 13–17 vuotta selvästi perusotoksen samanikäisiä vastaajia useammin kiusaamista, syrjintää ja epäasiallista käytöstä (kuvio 15). Kun vapaa-aikatutkimuksen perusotoksessa 18 prosenttia ikäryhmän vastaajista kertoi joskus tai usein kokeneensa epäasiallisesta käytöstä, oli vastaava osuus erillisnäytteessä peräti 55 prosenttia.

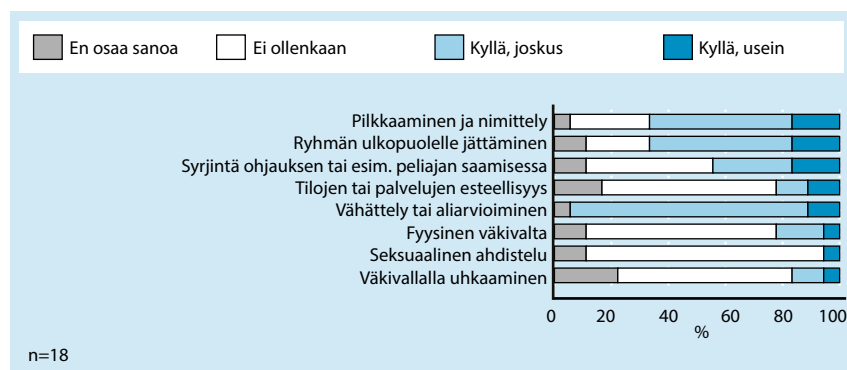
Epäasiallista käytöstä kohdanneilta toimintarajoitteisilta lapsilta ja nuorilta kysyttiin

tarkemmin kiusaamisen ja syrjinnän ajankohdasta ja kestosta (kuvio 16). Noin viidennes (22 %) kiusaamista ja syrjintää kokeneista vastaajista kertoo epäasiallisen käytöksen jatkuvan edelleen. Lisäksi puolet epäasiallista käytöstä kohdanneista on kokenut kiusaamista tai syrjintää viimeisen 12 kuukauden aikana. Kiusaamista ja syrjintää kokeneista toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista yli 70 prosenttia on siis kokenut epäasiallista kohtelua viimeisen vuoden aikana. Vastaava osuus oli perusotoksessa 32 prosenttia.

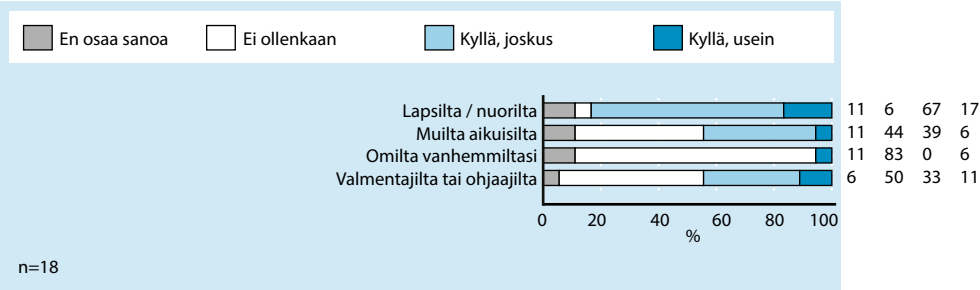
Epäasiallinen käytös tarkoittaa toimintarajoitteisten 13–17-vuotiaiden kohdalla ennen kaikkea vähättelyä ja aliarvioimista sekä pilkkaamista ja ryhmän ulkopuolelle jättämistä. Vähättelyä ja aliarvioimista on kokenut lähes jokainen kiusaamisen tai syrjinnän kohteeksi joutunut toimintarajoitteinen lapsi ja nuori. Pilkkaamisesta ja ryhmän ulkopuolelle jättämisestä joskus tai usein kertoo lähes 70 prosenttia epäasiallista kohtelua kokeneista lapsista ja nuorista (kuvio 17). Melkein puolet epäasiallista käytöstä kohdanneista vastaajista (45 %) kertoo syrjinnästä ohjauksessa tai pelaajan saamisessa.

Kiusaamista ja syrjintä koetaan ennen kaikkea muilta lapsilta ja nuorilta, mutta vastauksissa kerrotaan myös aikuisten ja valmentajan/ohjaajan epäasiallisesta käytöksestä (kuvio 18).

KUVIO 17. ”MILLAISTA EPÄASIALLISTA KÄYTÖSTÄ OLET LIIKUNTAHARRASTUKSESSA KOKENUT?” EPÄASIALLISTA KÄYTÖSTÄ KOHDANNEET, 13–17-VUOTIAAT (%).

KUVIO 18. ”ENTÄ OLETKO KOKENUT LIIKUNTAHARRASTUKSESSASI EPÄASIALLISTA KÄYTÖSTÄ...”
EPÄASIALLISTA KÄYTÖSTÄ KOHDANNEET, 13–17-VUOTIAAT (%).

Tulosten perusteella kiusaaminen, syrjintä ja epäasiallinen käyttäytyminen ovat toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikuntaharrastuksissa yleinen ja usein toistuva ilmiö. Vaikka vastaajien määrä jäi tässä kyselyssä alhaiseksi, on kiusaamisen, syrjinnän ja epäasiallisen käytöksen ilmeneminen tuloksissa silmiinpistävää.

Huomiota kiinnittää myös kokemus aikuisten epäasiallisesta käytöksestä. Aiheesta tarvitaan lisää tutkimustietoa, jotta toimintarajoitteisten lasten ja nuorten kokemaan kiusaamiseen, syrjintään ja epäasialliseen käytökseen voidaan reagoida liikunta- ja nuorisopolitiikassa sekä lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen kentillä.

VAPAA-AIKA

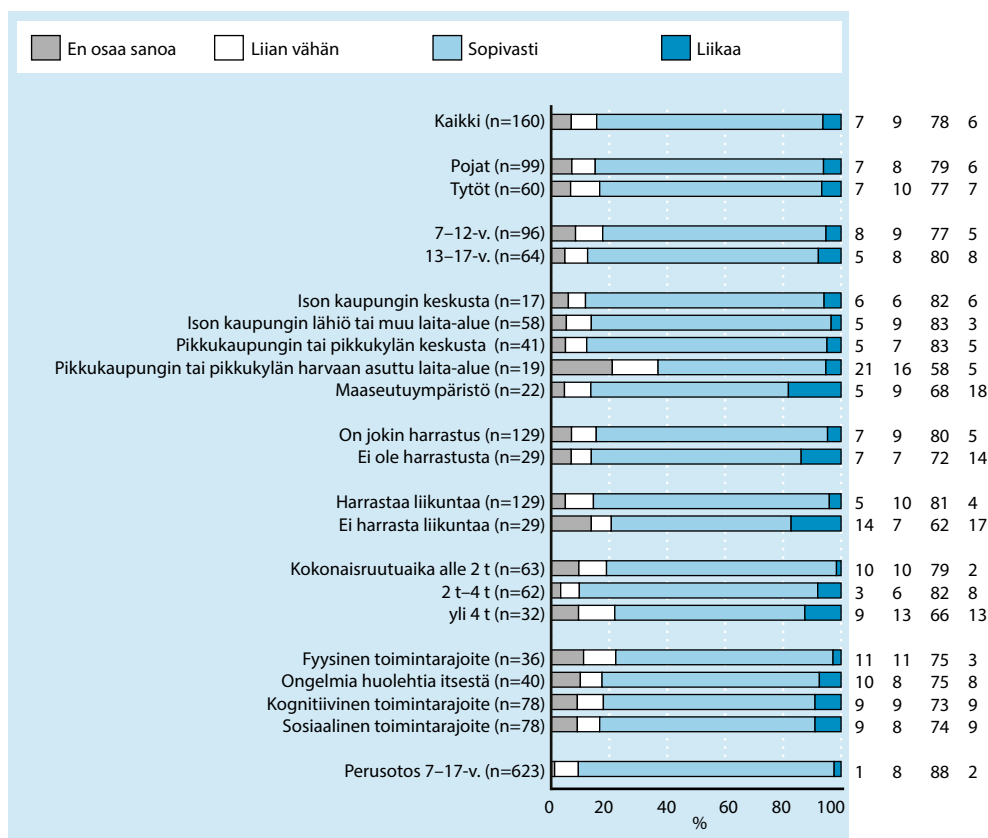
VAPAA-AJAN MÄÄRÄ

Erillisnäytteen 7–17-vuotiaista ylivoimainen enemmistö (78 %) kokee vapaa-aikansa määrän sopivaksi. Liian vähäiseksi vapaa-aikansa kokee noin joka kymmenes (9 %), liialliseksi vain 6 prosenttia (kuvio 19). Kyselyssä haluttiin tietää nimenomaan lasten ja nuorten omista kokemuksista vapaa-aikansa riittävydestä, ei

mitata sen määrää tunteina, kuten esimerkiksi Tilastokeskuksen ajankäyttö- ja vapaa-aikatutkimuksissa.

Kysymystä vapaa-ajan riittävydestä on seurattu Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksissa vuosina 2012, 2015 ja 2018. Tulokset ovat pysyneet vuodesta toiseen varsin samankaltaisina, ja erot nyt tehtyyn toimintarajoitteisten erillisnäytteeseen ovat pieniä. Myös sukupuolten

KUVIO 19. VAPAA-AJAN RIITTÄVYYS TAUSTAMUUTTUIJTAIN (%)

väliset erot ja iän mukaiset muutokset olivat samansuuntaisia. Nyt toteutetun erillisnäytteen vanhimmat vastaajat ovat 17-vuotiaita, ja suuret elämänkulkuun liittyvät muutokset antavat vielä pääosin odottaa itseään. Aiemmissa haastatteluisa kokemus vapaa-ajan riittämättömyydestä on alkanut yleistyä parikymppisillä ja liiallinen vapaa-aika on ollut yleisintä 20 ikävuoden molemmin puolin.

Erillisnäytteessä liian vähäisen vapaa-ajan kokemus ei siis juuri eroa perusotoksesta, eivätkä kuvion 19 taustamuuttujien mukaiset erot ole mainittavia. Kiinnostavasti jotain harrastavista useampi (80 %) kokee vapaa-aikansa määrän sopivaksi kuin mitään harrastamattomista (72 %). Harrastukset eivät myöskään tyypillisesti näytä saavan erillisnäytteen lapsia ja nuoria kokemaan vapaa-aikaansa riittämättömäksi. Niistä, joilla on ylipäättään jokin harrastus, harvempi (5 %) pitää vapaa-aikaansa liiallisena kuin niistä, joilla ei ole mitään harrastusta (14 %). Yhteys on sama liikuntaharrastuksen tapauksessa. Havainnot tukevat ajatusta siitä, että harrastuksiksi kutsutut aktiviteetit todennäköisesti ovat lasten ja nuorten mielestä nimenomaan osa vapaa-aikaa ja tarjoavat siihen mielekästä tekemistä.

Kokemukset vapaa-ajan liiallisuudesta näytävät painottuvan niihin, joilla on kognitiivisia tai sosiaalisia toimintarajoitteita. Myös maaseudulla suhteellisen moni kokee vapaa-aikansa liialliseksi. Kuviosta 19 nähdään, että pienten taajamien harvaan asutuilla laita-alueilla mitään harrastamattomien osuus on suuri. Vastaajamäärät ovat niin pieniä, etteivät johtopäätökset tilastollisessa mielessä ole kovin vahvalla pohjalla, mutta havainnot voivat kuitenkin herättää pohtimaan erityispiirteitä, joita toimintarajoitteisten lasten ja nuorten mielekkään vapaa-ajantoiminnan haasteisiin harvaan asutuilla seuduilla kenties liittyy. Suurten etäisyyksien Suomessa harrastuksiin pääseminen edellyttää usein kuljetusta, ja harvaanasutuilla seuduilla vanhemmat näyttävätkin osallistuvan usein lapsensa harrastuksiin niin huoltajana kuin ohjaajana tai valmentajana (kuvio 22).

AINAKIN JOKIN HARRASTUS

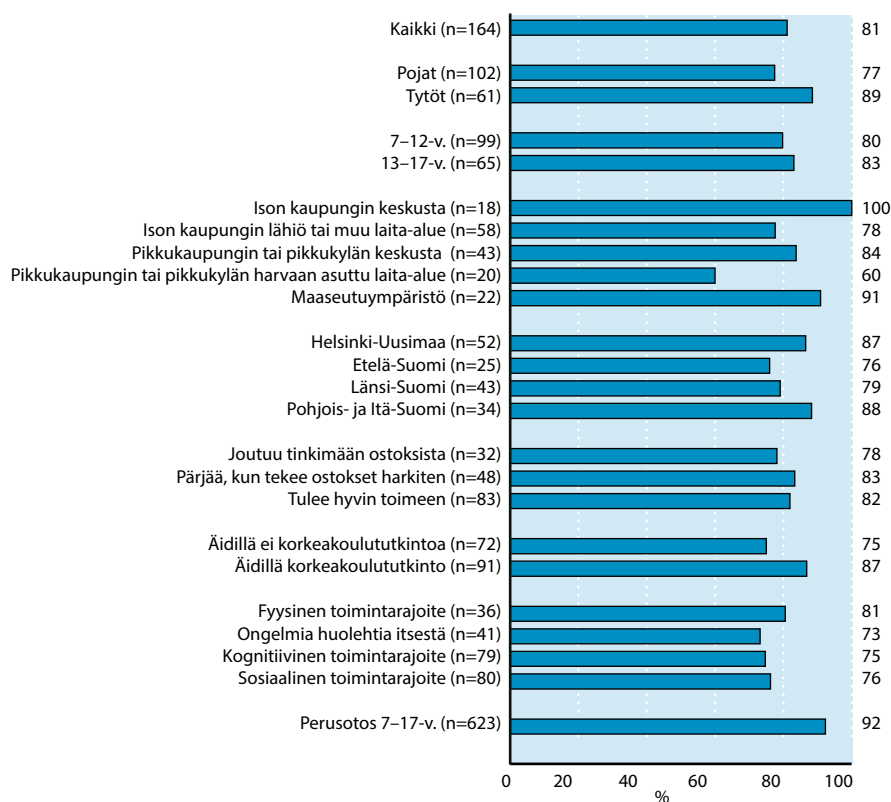
Harrastuksilla on tärkeä asema lasten ja nuorten vapaa-ajassa. Harrastukset voivat toimia keskeisenä areenana niin erilaisten taitojen oppimiselle kuin yhteisöllisyydellekin. Ne voivat suojata yksinäisyydeltä ja syrjäytymiseltä, mutta ennen kaikkea mielekkäät harrastukset tuovat iloa ja merkityksellisyyttä elämään. Tällainen näkemys muodostanee yhden oleellisen perustelun valtioneuvoston tavoitteelle, jonka mukaan jokaisella lapsella ja nuorella tulisi olla aito mahdollisuus harrastukseen. (OKM 2017; 2019.) Näkemystä tukevat myös Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen tulokset. Yhtenä keskeisenä lasten ja nuorten harrastamisen nykytilan seurantaindikaattorina opetus- ja kulttuuriministeriö käyttää vapaa-aikatutkimusten toistuvaa kysymystä harrastamisen yleisyydestä.

Myös tässä erillisnäytteen kyselyssä harrastamisen yleisyyttä selvitettiin aiempien Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimusten kysymysmuotoilulla ”Onko sinulla jokin harrastus, aivan mikä tahansa?” Näin mitattuna 81 prosentilla erillisnäytteen vastaajista on jokin harrastus (kuvio 20). Samanikäisten perusotoksessa osuus oli 92 prosenttia, joten toimintarajoitteiset lapset ja nuoret ovat selvästi kauempana siitä tavoitteesta, että jokaisella olisi ainakin jokin harrastus.

Menetelmällisenä varauksena on huomautettava, että erillisnäytteen ikäryhmässä 7–12 kysymys harrastamisesta esitettiin huoltajille, perusotoksessa puolestaan lapsille itselleen. Tämä ei kuitenkaan todennäköisesti vaikuta tuloksiin merkittävästi, sillä kun perusotoksen 10–14-vuotiaiden ikäryhmässä kysymys harrastamisesta esitettiin sekä lapsille itselleen että heidän huoltajilleen, oli harrastavien osuus täsmälleen sama tietolähteestä riippumatta. Niinpä yli kymmenen prosenttiyksikköä on mitä todennäköisimmin todellinen ja huomionarvoisen suuri ero toimintarajoitteisten ja muiden lasten harrastamisen yleisyydessä.

Valtionhallinnon panostaessa yhdenvertaisten harrastusmahdollisuuksien aktiiviseen

KUVIO 20. HARRASTUS %-OSUUS TAUSTAMUUTTUIJTAIN.

edistämiseen saavat painoarvoa erityisesti ryhmät, joilla ei ole lainkaan harrastuksia. Taval-
lisesti käytetyt harrastustoiminnan seuranta-
työkalut (OKM 2017) eivät välttämättä ole olleet
omiaan havaitsemaan vajeita erityisryhmien
harrastusmahdollisuuksissa, millä voi olla vai-
kutuksia myös harrastustoiminnan kehittämisen
resursoinnin kohdentamiseen. Nyt tehdyissä
kyselyissä huomiota kiinnittävät erityisesti toi-
mintarajoitteiset pojat, joista vain 77 prosenttia
harrastaa jotain. Toisin kuin erillisnäytteessä,
ei samanikäisten perusotoksessa sukupuolten
välillä ollut eroja. Lähes joka neljännen toimin-
tarajoitteisen pojan oleminen kokonaan vailla
harrastusta tuo yhdenvertaisten harrastusmah-
dollisuuksien edistämisen kannalta arvokasta
lisäinformaatiota.

Harrastusmahdollisuuksien yhdenvertaisuus-
desta puhuttaessa taloudellinen toimeentulo on
avainasemassa. Toimintarajoitteisten lasten ja
nuorten koetun toimeentulon yhteys harras-
tamiseen on siinä mielessä linjassa aiemman
tutkimuksen kanssa, että heikoiden toimeentu-
levien parissa harrastamattomia on enemmän
kuin paremmin toimeentulevien parissa. Erot
eivät tosin ole dramaattisia, sillä heikommin ja
paremmin toimeentulevien ero on noin viisi
prosenttiyksikköä. Nyt toteutetussa erillisnäyt-
teessä toimeentulon yhteys minkä tahansa har-
rastamiseen on kuitenkin erilainen kuin yhteys
liikunnan harrastamiseen. Edellä kuviosta 2
nähtiin, että toimeentulon ja liikkumisen yhteys
on käänteinen, toisin sanoen liikkumattomia on
eniten parhaiten toimeentulevien joukossa.

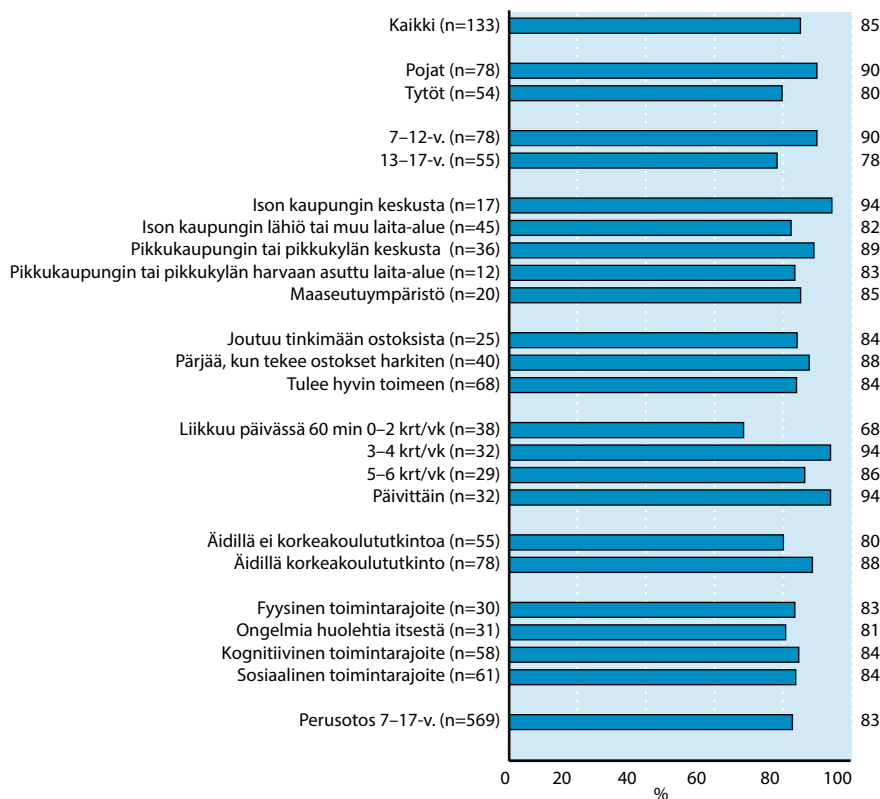
Kuviosta 20 nähdään myös, että alueelliset erot toimintarajotteisten lasten ja nuorten harrastamisessa ovat suuria. Ne eivät niinkään liity maantieteelliseen alueeseen kuin välittömän asuin ympäristön luonteeseen. Siinä missä ison kaupungin keskustassa asuvista kaikki kokevat harrastavansa jotain, on osuus pikkukaupungin tai pikkukylän laidoilla vain 60 prosenttia. Vaikka vastaajamäärät ovat turhan pieniä tilastollisesti varmoihin yleistyksiin, on syytä pohtia, mistä näin suuret erot voisivat johtua, varsinkin kun perusotoksessa vastaavia asuinpaikkaan liittyviä eroja ei ollut. Lisävalaistusta antavat kuviot 2 ja 3, joissa liikkumisesta näkyy vastaavia alueellisia eroja. Isojen kaupunkien keskustoissa asuvat toimintarajotteiset lapset ja nuoret harrastavat yleisemmin liikuntaa ja liikkuvat selvästi useammin yli 60 minuuttia päivässä kuin

muualla Etelä- tai Länsi-Suomessa asuvat toimintarajotteiset ikätoverinsa. Pikkukaupungin tai pikkukylän laidoilla on keskimääräistä enemmän niitä, joilla ei ole mitään liikuntaharrastusta, vaikka he niitä haluaisivat. Havainnot viittaavat siihen, että joissakin kunnissa ja joillakin asuinalueilla toimintarajotteisten lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksien kysyntä ja tarjonta eivät aina parhaalla tavalla kohtaa.

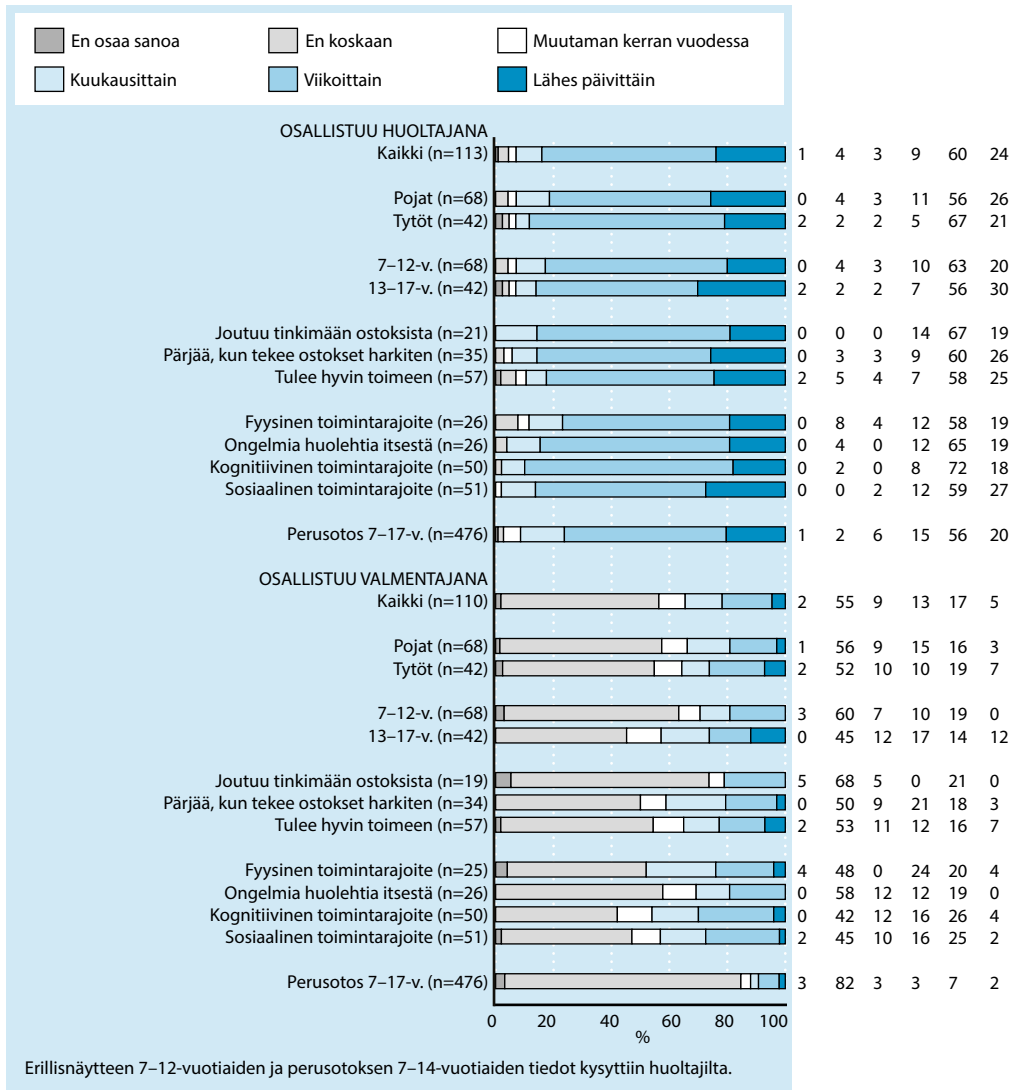
VANHEMMAT MUKANA HARRASTUKSISSA

Kaikilta erillisnäytteen jotain harrastavilta lapsilta ja nuorilta selvitettiin huoltajien osallistumista harrastukseen. Kyselyssä osallistumisen käsitettä tarkennettiin siten, että sillä tarkoitetaan myös kuljettamista harrastukseen, mukana oloa

KUVIO 21. HUOLTAJAN OSALLISTUMINEN LAPSEN TAI NUOREN HARRASTUKSEEN (%).

KUVIO 22. ”KUINKA USEIN VANHEMPI OSALLISTUU LAPSENSA HARRASTUKSEEN...” (%).

vaikkapa ohjaajana tai valmentajana tai vaikka kentän reunalla katselemista. Näin määriteltynä kaikkiaan 85 prosentilla vähintään yksi huoltaja on tavalla tai toisella mukana harrastuksessa. Suuri osuus vastaajista kertoo huoltajan keskeisestä roolista toimintarajoitteisten lasten ja nuorten harrastustoiminnassa. (Kuvio 21.)

Myös perusotoksen 7-17-vuotiaista nuorista 83 prosentilla huoltaja osallistuu lastensa harrastuksiin, eli käytännössä yhtä suuri osuus kuin erityisnäytteessäkin. Kokonaiskuva kuitenkin tarkentuu otettaessa huomioon huoltajan osallistumisen säännöllisyys ja rooli (kuvio 22). Kyselyssä vanhempien lasten harrastuksiin

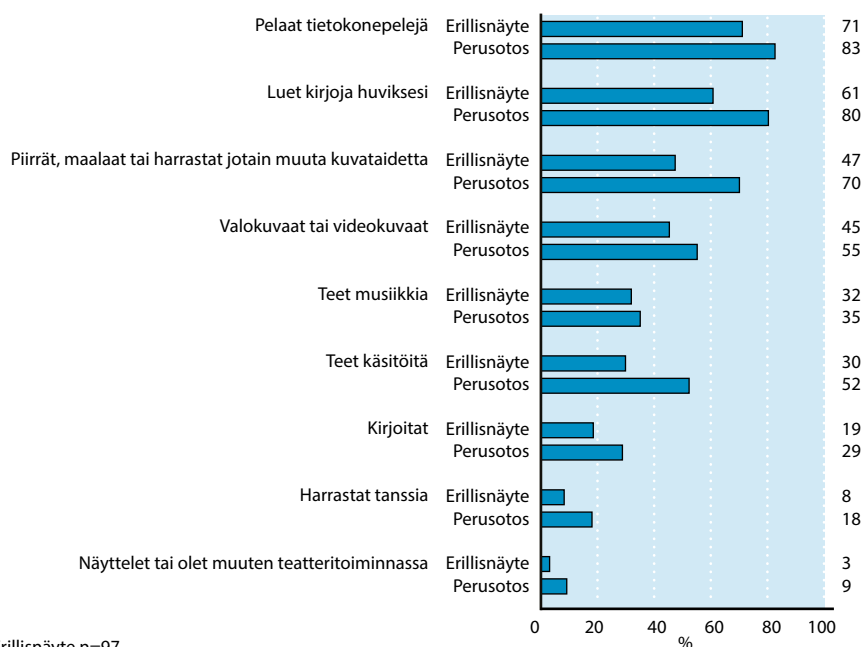
osallistumisen frekvenssejä selvitettiin yhtäältä huoltajana, toisaalta ohjaajana tai valmentajana. Näin vertaillen on erillisnäytteessä lasten ja nuorten harrastuksissa päivittäin tai viikoittain mukana oleminen tosiaan yleisempää kuin perusotoksessa. Verrattuna perusotokseen ollaan toimintarajoitteisten lasten ja nuorten harrastuksissa useammin mukana niin huoltajan kuin valmentajan tai ohjaajan roolissa. Varsinkin viimeksi mainitussa erot ovat suuria. Erillisnäytteen jotain harrastavien lasten ja nuorten huoltajista 44 prosenttia toimii harrastuksessa valmentajana tai ohjaajana, kun perusotoksessa osuus on vain 15 prosenttia. Viikoittain valmentajana tai ohjaajana lapsensa harrastuksissa toimii erillisnäytteessä useampi kuin joka viides vanhempi (22 %), perusotoksessa harvempi kuin yksi kymmenestä (9 %). Havaintojen voitulkita tukevan ennakkokäsityksiä, sillä nimenomaan toimintarajoitteisten lasten ja nuorten harrastuksissa vanhempien roolin odottaisikin korostuvan.

VAPAA-AJAN AKTIVITEETIT

Yleisellä tasolla harrastamista mittaavan kysymyksen lisäksi selvitettiin lasten ja nuorten osallistumista 11 eri vapaa-ajan toimintoon (kuviot 23–24). 13–17-vuotiaat kertoivat osallistumisen säännöllisyydestä (päivittäin / viikoittain / kuukausittain...). Koska aiempien vapaa-aikatutkimusten testihaastattelujen perusteella (Berg & Myllyniemi 2013) kaikkein nuorimmat eivät välttämättä osaa hahmottaa vastausvaihtoehtoja, alle 7–12-vuotiaiden aktiivisuutta selvitettiin yksinkertaisemmalla kyllä/ei-kysymyksellä: ”Teetkö jotain seuraavista asioista?” Nuorimilta vastaajilta ei myöskään kysytty ulkona käymisestä (kuten kahviloissa, baareissa, bileissä) eikä vapaaehtoistoimintaan osallistumisesta.

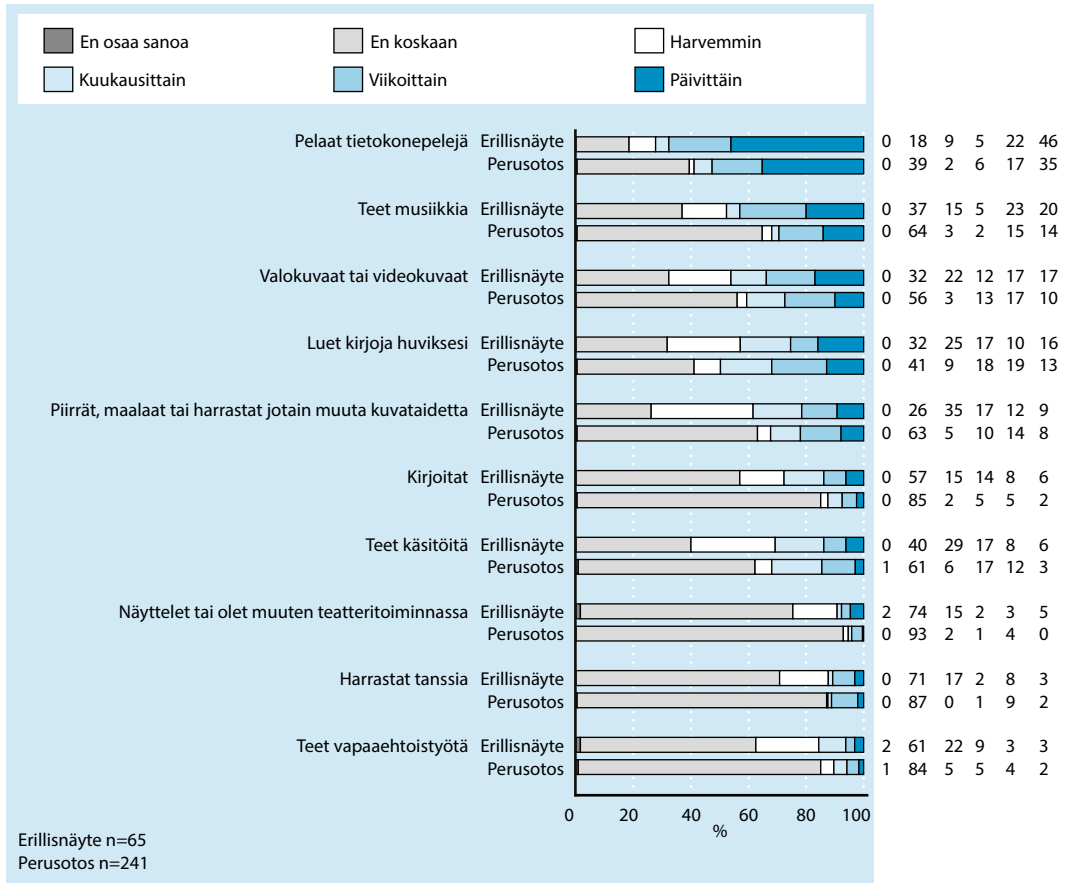
On syytä huomauttaa, että tässä kysymyssarjassa ei juuri huomioida liikkumista, joka on lasten ja nuorten kaikkein yleisin vapaa-ajan harrastus. Liikkumisen ulkopuolella sekä nuorempien että vanhempien vastaajien parissa, niin

KUVIO 23. ”TEETKÖ JOTAIN SEURAAVISTA ASIOISTA?” 7–12-VUOTIAAT, KYLLÄ-VASTAUSTEN %-OSUUS.

Erillisnäyte n=97
Perusotos n=382

KUVIO 24. ”KUINKA USEIN TEET NÄITÄ ASIOITA?” 13–17-VUOTIAIDEN ERILLISNÄYTTEEN JA PERUSOTOKSEN SUUNTAA ANTAVA VERTAILU (%).

perusotoksessa kuin erillisnäytteessäkin kaikkein yleisin vapaa-ajan toiminto on tietokonepelien pelaaminen. Kolme neljästä erillisotoksen lapsesta ja nuoresta pelaa, ja 13–17-vuotiaista lähes puolet pelaa päivittäin. Enemmistö vastaajista harrastaa ainakin joskus myös lukemista, kuvataiteita sekä valokuvaamista tai videokuvaamista. Tietokonepelaaminen ja lukeminen ovat jo alle 13-vuotiailla varsin tavallisia vapaa-ajan aktiviteetteja, mutta kaikki kysytyt toiminnot, etenkin musiikin tekeminen, tanssi ja teatteritoiminta, yleistyvät selvästi iän myötä.

Kuvioissa 23 ja 24 esitetään vertailun vuoksi niin erillisnäytteen kuin perusotoksen tiedot. 7–12-vuotiaiden toimintarajoitteisten lasten ja nuorten osallistuminen kysytyihin aktiviteetteihin on kautta linjan matalammalla tasolla kuin muiden samanikäisten (kuvio 23). Tämä vaikuttaa luonnolliselta sen valossa, että harrastaminen tässä joukossa ylipäätään on harvinaisempaa (vrt. kuvio 20). Joissain toiminnoissa, kuten tietokoneella pelaamisessa ja musiikin tekemisessä, erot ovat pieniä tai olemattomia, mutta kuvataiteiden ja käsitöiden tekeminen on

erillisnäytteessä selvästi harvinaisempaa. Myös tanssin harrastamisessa erot ovat suuria. Vaikka tanssia voi monella tapaa, harrastuksen fyysisyydestä kertonee se, että tanssiharrastuksen harvinaisuus liittyy erillisnäytteessä etenkin vastaajien fyysisiin, ei niinkään kognitiivisiin tai sosiaalisiin toimintarajoihteisiin.

Kuviossa 24 esitellään 13–17-vuotiaiden ikäryhmän erillisnäytteen ja perusotoksen vastaajien osallistuminen eri vapaa-ajan aktiviteetteihin. Toisin kuin nuoremmassa ikäryhmässä vanhemmat erillisnäytteen lapset ja nuoret ovat vertailussa kautta linjan muita samanikäisiä aktiivisempia. Riippumatta selvitetystä toiminnasta toimintarajoihteisten harrastaminen on keskimäärin muita aktiivisempaa, ja erityisesti tietokonepelien pelaaminen, musiikin tekeminen, kuvaaminen sekä kuvataiteet on toimintarajoihteisilla muita nuoria yleisempää. Tekeminen on myös selvästi säännöllisempää. Jos vertaillaan päivittäistä tai viikoittaista tekemistä ovat erot huomattavan suuria varsinkin kirjoittamisessa ja musiikin tekemisessä.

Toimintarajoihteisten lasten ja nuorten vapaa-ajan suhteellinen aktiivisuus on siinä mielessä huomionarvoista ja yllättävääkin, että edellä (kuvio 20) havaittiin kokonaan vailla harrastuksia olevien osuuden olevan suurempi erillisnäytteessä kuin perusotoksessa. Myös liikuntaa harrastamattomia on erillisnäytteessä enemmän. Sinänsä ei ole kyse ristiriidasta, sillä harrastamattomia on niin pieni osuus, että erot voi selittää jotain harrastavien suuremmalla aktiivisuudella.

Tiedonkeruutavoilla saattaa olla vaikutusta tulosten vertailukelpoisuuteen. Perusotoksen puhelinhaastattelussa kysymysten oheistekstit luettiin kaikille ääneen, kun taas erillisnäytteessä ne jätettiin vastaajan luettavaksi. Kysymysmuotoilut olivat periaatteessa samat, mutta perusotoksen haastatelluista vain johonkin aktiviteettiin osallistuvat saivat vastattavakseen jatkokysymyksen siitä, kuinka usein siihen osallistuu. Vammaisten vanhemman ikäryhmän kyselyssä nämä vastausvaihtoehdot oli yhdistetty samaan kysymykseen (”Teetkö jotain seuraavista

asioista... lähes päivittäin / viikoittain / kuukausittain / harvemmin / ei koskaan?”). Osan havaituista eroista saattaakin selittää se, että on kenties helpompi vastata kaksiluokkaiseen kysymykseen ”ei” kuin valita 5-portaiselta asteikolta ”ei koskaan”.

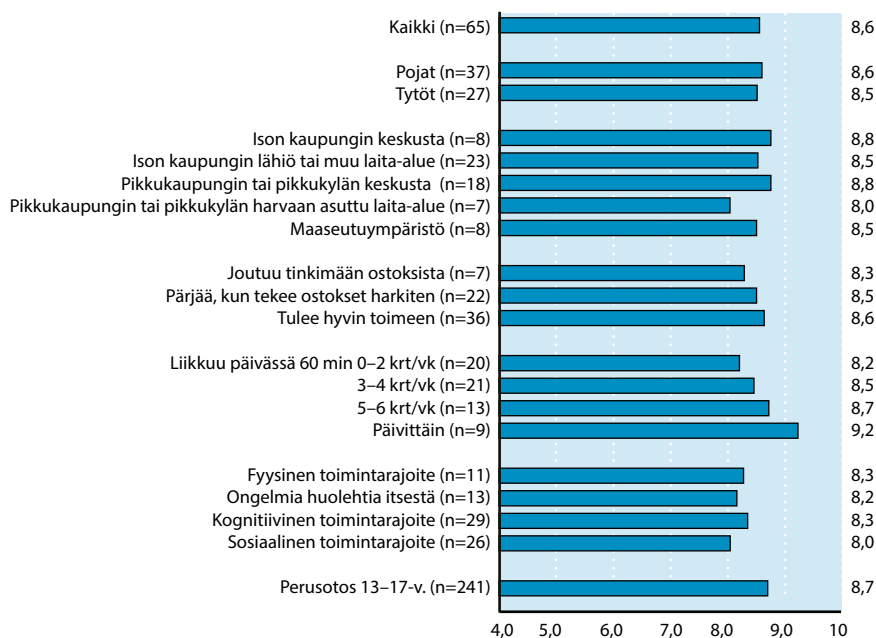
Harrastamisen ja muun aktiivisuuden yhteyksien pohdinnassa on myös hyvä huomata, että harrastuksista kysyttäessä niitä ei määritelty vastaajille. Kyselylomakkeissa oli yleisluonteisen kysymyksen lisäksi tarkennus ”Harrastuksella ei tarkoiteta vain ohjattua toimintaa vaan mitä tahansa sellaista, mitä pitää itse harrastuksenaan, vaikka sitä tekisi esim. yksin kotona”. Tämä tarkennus kysymykseen on aiempien vapaa-aikatutkimusten perusteella osoittautunut tarpeelliseksi, sillä lapset ja nuoret ymmärtävät harrastukset usein nimenomaan ohjatuksi tai ryhmässä tapahtuvaksi toiminnaksi, kun taas omaehtoinen ja yksin tapahtuva aktiivisuus jää helpommin pimentoon.

Vapaa-ajan aktiviteetteihin osallistumisen ja edellä käsitellyn harrastus-kysymyksen vertailu voi parantaa sen ymmärtämistä, mitä toimintarajoihteiset lapset ja nuoret harrastamisella ylipäättään tarkoittavat. Kiinnostavasti kaikki erillisnäytteen 13–17-vuotiaat vastaajat tekevät ainakin joskus jotain kuvion 24 vapaa-ajan aktiviteeteista, siis myös kaikki ne, joilla ei mielestään ole mitään harrastusta. Jos tarkastellaan niitä, joilla ei mielestään ole mitään harrastusta, havaitaan, että useampi kuin joka kymmenes heistä kertoo kuitenkin valokuvaavansa tai videokuvaavansa, tekevänsä musiikkia, kuvataidetta tai pelaavansa tietokonepelejä. Kynnys tulkita näitä aktiviteetteja harrastuksiksi on siis suhteellisen korkea.

TYTYTYVÄISYYS

Kaikilta erillisnäytteen 7–17-vuotailta kysyttiin heidän tyytyväisyyttään elämäänsä ja sen osaluksiin. Haastateluissa käytettiin kouluarvosana-asteikkoa 4–10, ja kuvioissa 25 ja 26 tulokset esitetään tiedon tiivistämiseksi keskiarvoina. Keskimäärin erillisotoksen lapset ja nuoret vai-

KUVIO 25. TYYTYVÄISYYS ELÄMÄÄN KAIKEN KAIKKIAAN 13–17-VUOTIAAT, KOULUARVOSANOJEN 4–10 KESKIARVOT.

kuttavat varsin tyytyväisiltä elämäänsä (keskiarvo 8,6). Yksittäisistä elämäalueista tyytyväisyys on keskimäärin korkeimmalla tasolla suhteessa taloudelliseen tilanteeseen (8,4), heikointa tyytyväisyys puolestaan on suhteessa fyysiseen kuntoon (7,8).

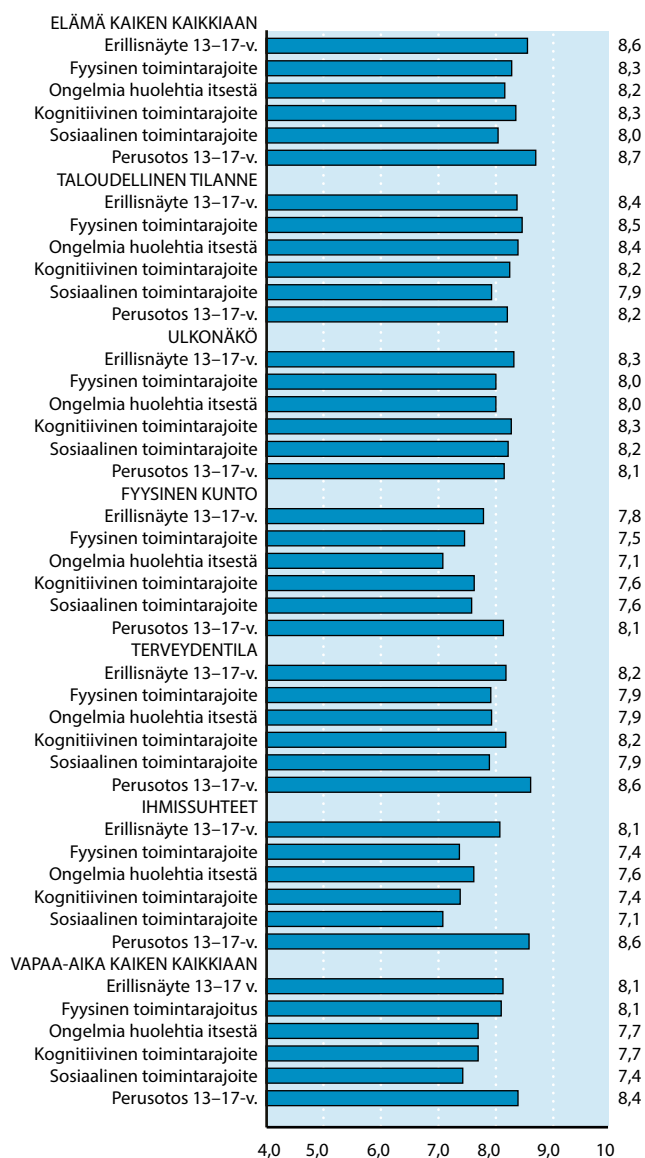
Vertailussa perusotoksen samanikäisiin ovat erillisnäytteen lapset ja nuoret tyytymättömmämpiä paitsi terveydentilaansa myös fyysiseen kuntoonsa (7,8 / 8,1), vapaa-aikaansa (8,1 / 8,4) ja etenkin ihmissuhteisiinsa (8,1 / 8,6). Ihmissuhteisiinsa tyytymättömiä ovat etenkin ne lapset ja nuoret, joilla on jokin sosiaalinen toimintarajoite (7,1). Kuten kuviosta 25 näkyy, sosiaalinen toimintarajoite on myös yhteydessä keskimääräistä matalampaan (8,0) elämäntyytyväisyyteen.

Pojat ovat tyttöjä tyytyväisempiä ulkonäkönsä (8,5 / 8,1) ja taloudelliseen tilanteeseensa (8,5 / 8,1), mutta muuten sukupuolten väliset tyytyväisyserot ovat pieniä tai olemattomia. Muista taustamuuttujista huomiota kiinnittää

koettu toimeentulo, jonka yhteys taloudelliseen tilanteeseen on luonnollisesti voimakas, mutta heikoimmin toimeentulevat ovat muita tyytymättömmämpiä kaikkiin muihinkin elämäalueisiin. Liikunnan säännöllisyys on kaikkien muiden elämäalueiden paitsi taloudellisen tilanteen osalta vahvasti yhteydessä korkeampaan tyytyväisyyteen. Syynä ja seurauksen suuntia kannattaa etenkin toimintarajoitteisten tapauksessa pysähtyä pohtimaan, sillä kyselyssä havaittu tyytymättömyys terveyteen tai fyysiseen kuntoon saattaa selittää liikkumattomuutta pikemmin kuin toisin päin.

Huomionarvoista on, että erillisnäytteen lapset ja nuoret ovat terveydentilaansa keskimäärin melko tyytyväisiä (8,2), vaikka kaikilla kyselyyn osallistuneilla onkin jo perusjoukon määritelmän mukaisesti ainakin jokin toimintarajoite. Kiitettävien arvosanojen 9–10 osuus on yli puolet (52 %). Tyytyväisyys on kuitenkin sikäli suhteellista, että erillisnäytteessä se

KUVIO 26. TYYTYVÄISYYS ELÄMÄN ERI OSA-ALUEISIIN.

on selvästi perusotosta (8,6) matalammalla tasolla. Kun tarkastellaan erillisnäytteen lasten ja nuorten tyytyväisyyttä terveydentilaansa eri toimintarojoitteiden luokissa, tyytymättömyimpiä ovat fyysisiä (7,9) ja sosiaalisia (7,9) toimintarojoitteita raportoineet sekä ne, joilla on ongelmia huolehtia itsestään (7,9). Nyt

tehdyissä kyselyissä tyydyttiin toimintarojoitteiden karkeahkoon luokitteluun, mutta erilaisia toimintarojoitteita kokevien nuorten hyvinvointitutkimuksessa toimintarojoitteiset nuoret kokevat paitsi terveydentilansa huonommaksi myös kärsivät useammin erilaisesta oireilusta (Kanse ym. 2017).

Kyselyn aineistonkeruu osoittautui hankalaksi ja työlääksi prosessiksi. Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten joukko on hyvin moninainen, eikä ole olemassa tiettyä rekisteriä, jonka avulla ryhmän tavoittaa. Tätä kyselyä varten hyödynnettiin Kansaneläkelaitoksen vammaistukirekisteriä, josta poimittiin 500 lapsen ja nuoren otos. Heille lähetetyn kyselyn vastausprosentti jäi kuitenkin erittäin alhaiseksi – noin 12 prosenttiin. Kela postitti kyselyn otokseen valikointeille lapsille ja nuorille ja heidän vanhemmilleen, mutta karhukirjeitä vastaajille ei lähetetty. Karhukirjeiden puuttuminen vaikutti ainakin osin suureen katoon (ks. Luoto 2009). Aineisto täydentyi verkkokyselyllä, mutta senkin osalta vastausten määrä jäi yllättävän alhaiseksi.

Jatkossa olisi tärkeää löytää sellainen menetelmä, jolla toimintarajoitteiset lapset ja nuoret voidaan tavoittaa paremmin. Kyse ei ole ainoastaan vapaa-aikaa tai liikuntaa koskevista kyselyistä, vaan ylipäättään mistä tahansa tiedontarpeesta, joka koskee toimintarajoitteisia lapsia ja nuoria. Ilman kohderyhmän tavoittamiseen sopivaa tutkimusinstrumenttia ei tutkimuksella ole tarjota luotettavaa tietoa poliittisen päätöksenteon tueksi. Ilman tutkimustietoa toimintarajoitteisten lasten ja nuorten erityistarpeita on vaikea tunnistaa, mikä puolestaan hankaloittaa heille suunnattujen palveluiden kehittämistä.

Kyselyn tulosten mukaan toimintarajoitteet näkyvät liikunnan harrastamisessa monin tavoin. Toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista pienempi osuus kertoo harrastavansa jotakin liikuntaa kuin ikätovereista vailla vastaavia rajoitteita. Toimintarajoitteet näkyvät myös liikunnan harrastamisen säännöllisyydessä ja rasittavan liikunnan määrässä. Erityisesti toimintarajoitteiset tytöt kertovat

harvoin tapahtuvasta liikunnan harrastamisesta. Ne vastaajat, jotka eivät harrasta lainkaan liikuntaa, kertovat useimmin syyksi vamman tai sairauden, joka haittaa liikunnan harrastamista.

Liikuntaa harrastavat toimintarajoitteiset lapset ja nuoret kertovat laajasta kirjosta erilaisia liikunnan muotoja. Yleisimpinä liikuntamuotoina mainittiin uinti, pyöräily ja kävely. Lisäksi erityisesti pojat harrastavat jalkapalloa ja tytöt tanssia. Myös ratsastus oli eniten harrastettujen liikuntamuotojen joukossa. Toisin kuin yleensä lasten ja nuorten liikuntaa koskevissa kyselyissä lisääntyy esimerkiksi jalkapallon ja ratsastuksen harrastaminen iän myötä. Tämä heijastelee toimintarajoitteisille lapsille ja nuorille tarjolla olevia harrastamisen muotoja, sillä useissa liikuntamuodoissa erityisryhmätoimintaa ei ole ensisijaisesti suunnattu alle 10-vuotiaille lapsille.

Liikunnan harrastamisen motiivit ovat toimintarajoitteisilla lapsilla ja nuorilla pääpiirteittäin hyvin samanlaisia kuin Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksessa. Harrastamisen tulee olla kivaa ja tuottaa iloa ja onnistumisen kokemuksia sekä mahdollistaa kaverien saaminen mukavassa vapaa-ajan vietossa. Kilpailulliset ja huippu-urheilulliset tavoitteet ovat toissijaisia. Liikuntaa harrastavat toimintarajoitteiset lapset ja nuoret kertovat tärkeimpien harrastamisen motiivien täyttyvän varsin hyvin, mutta kustannukset ja ohjauksen/valmennuksen taso eivät vastaa toivottua.

Erilaiset toimintarajoitteet tulevat helposti näkyviin liikunnan harrastamisessa. Toimintarajoitteiset lapset ja nuoret kertovat selvästi vapaa-aikatutkimuksen rajoituksettomia vastaajia useammin kiusaamisesta, syrjinnästä ja

epäasiallisesta käytöksestä. Epäasiallisesta käytöksestä kertovien osuus on alle 13-vuotiaista lapsista 38 prosenttia ja 13–17-vuotiaiden vastauksissa 55 prosenttia. Noin 70 prosenttia kiusaamisen tai syrjivän kohtelun kohteeksi joutuneista kertoo sen tapahtuneen viimeisen 12 kuukauden aikana, ja useiden kohdalla epäasiallinen kohtelu jatkuu edelleen. Kiusaaminen on useimmiten vähättelyä ja aliarvioimista sekä pilkkaamista ja ryhmän ulkopuolelle jättämistä. Vastauksista käy ilmi, että toimintarajoitteiset lapset ja nuoret kokevat epäasiallista käytöstä myös aikuisilta.

Lasten ja nuorten toimintarajoitteet näyttävät liikkumisen ohella haasteena myös muun vapaa-ajan toiminnan yhdenvertaisuuden kannalta. Joka viidennellä erillisnäytteen kyselyyn vastanneella ei ole mitään harrastusta, ja he ovat selvästi muita lapsia ja nuoria kauempana siitä valtionhallinnon tavoitteesta, että jokaisella olisi ainakin joku harrastus.

Vanhemmilla ja muilla huoltajilla on erityisen tärkeä rooli toimintarajoitteisten lasten ja nuorten harrastustoiminnassa. 85 prosentilla vähintään yksi huoltaja on tavalla tai toisella mukana harrastuksessa. Verrattuna perusotokseen ovat vanhemmat toimintarajoitteisten lastensa harrastuksissa useammin mukana niin huoltajan kuin valmentajan tai ohjaajan roolissa. Erillisnäytteen lasten ja nuorten huoltajista

44 prosenttia toimii lapsensa harrastuksessa valmentajana tai ohjaajana, kun perusotoksessa osuus on vain 15 prosenttia.

Tyytyväisyyttä elämään ja sen osa-alueisiin mitattiin niin nyt toteutetussa erillisnäytteessä kuin Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen perusotoksessakin kouluarvosanoilla 4–10. Toimintarajoitteiset lapset ja nuoret ovat muita tyytymättömpää terveydentilaansa (keskiarvot 8,2 / 8,6), fyysiseen kuntoonsa (7,8 / 8,1), vapaa-aikaansa (8,1 / 8,4) ja ihmissuhteisiinsa (8,1 / 8,6). Keskimäärin myös erillisotoksen lapset ja nuoret vaikuttavat kuitenkin varsin tyytyväisiltä elämäänsä (keskiarvo 8,6). Säännöllinen liikuminen on niin perusotoksessa kuin erillisnäytteessäkin vahvasti yhteydessä korkeampaan tyytyväisyyteen niin elämään kokonaisuutena kuin sen osa-alueisiinkin.

Raportissa esitetyt tulokset ovat suuntaa-antavia. Ne ovat kuitenkin yhdenmukaisia aiempien kyselyiden ja selvitysten tulosten kanssa. Yhdessä aiempien tutkimusten ja rinnan Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen kanssa tämä tutkimus terävöittää kuvaa toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen perusilmeestä. Liikuntalain lähtökohtien ja harrastamisen yhdenvertaisuuden toteutumiseksi aiheesta tarvitaan kuitenkin lisää tutkimustietoa ja olemassa olevia tuloksia pitää levittää aktiivisesti lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen eri saroilla.

- 1 Kelan tutkimuseettisen toimikunnan päätös/lausunto 1/1/500/2018.
- 2 Kansaneläkelaitoksen vammaistukirekisterin kautta poimittiin 500 henkilön otos 7–17-vuotiaista, joille lähetettiin paperinen kyselylomake Kelan postituksen kautta. Kirjeessä oli mukana erilliset tutkimustiedotteet lapselle ja vanhemmalle, tutkimukseen suostumuslomake vanhemman allekirjoitettavaksi, kyselylomake ja palautuskuori. Vastaajat lähettivät täytetyt lomakkeet palautekuoressa Nuorisotutkimusverkostoon. Sosiaalisessa mediassa levitettiin linkkiä Nuorisotutkimusverkoston verkkosivuilla olleeseen kyselyyn, jonka kohderyhmäksi nimettiin erityistä tukea liikunnassa tarvitsevat 7–17-vuotiaat lapset ja nuoret. Kyselyn levittäminen tehtiin yhteistyössä muun muassa ADHD-liiton, Autismi- ja Aspergerliiton, Kehitysvammaisten tukiliiton, Kuuloliiton, Kuulovammaisten lasten vanhempien liiton, Kuurojen liiton, Kynnys Ry:n, SoveLin ja Vamlasin kanssa. Molemmat kyselyt perustuivat samaan kysymysrunkoon.
- 3 Fyysinen toimintarajoite: paljon vaikeuksia tai ei pysty toimimaan lainkaan vähintään yhdellä toiminnallisella perusulottuvuudella: nähdä, kuulla tai kävellä. Ongelmia huolehtia itsestä: paljon vaikeuksia tai ei pysty lainkaan huolehtimaan itsestään. Kognitiivinen toimintarajoite: paljon vaikeuksia tai ei pysty toimimaan lainkaan vähintään yhdellä toiminnallisella perusulottuvuudella: muistaa asioita, oppia uusia asioita tai keskittyä. Sosiaalinen toimintarajoite: paljon vaikeuksia tai ei pysty toimimaan lainkaan vähintään yhdellä toiminnallisella perusulottuvuudella: hyväksyä muutoksia, kontrolloida omaa käytöstään tai saada ystäviä.
- 4 <https://data.unicef.org/topic/child-disability/module-on-child-functioning/>
- 5 VALKKU oli opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama tutkimushanke, jonka vuosina 2015–2018 toteuttivat yhteistyössä Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitos, Mikkelin ammattikorkeakoulu ja Nuorisotalon tutkimus- ja kehittämiskeskus Juvenia.

- Armila, Päivi (2019) ”Rajoitteet ovat olemassa vain omassa päässä” – vai ovatko sittenkään? Mikä vammaisten nuorten liikuntaan osallistumista estää, mikä sitä edistää? *Lii-kunta & Tiede* 1:56, 39–43.
- Armila, Päivi & Torvinen, Pasi (2017) Vammaiset nuoret ja vapaa-ajan liikunta. *Nuorisotutkimus* 4:35, 6–20.
- Berg, Päivi & Myllyniemi, Sami (2013) *Nuoria liikkeellä. Nuorten vapaa-aikatutkimus 2013*. Nuorisotutkimusseuran/ Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 140. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion liikuntaneuvosto, Nuorisoasiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto.
- Berg, Päivi & Piirtola, Maarit (2014) *Lasten ja nuorten liikuntatutkimus Suomessa – tutkimuskatsaus 2000–2012*. Liikuntatieteellisen Seuran tutkimuksia ja selvityksiä nro 1. Helsinki: Liikuntatieteellinen seura.
- Eriksson, Susan (2018) ”Jos saisin vapaasti valita, ensimmäisenä aloittaisin tanssin.” Liikuntaan liittyvät tavoitteet, toiveet ja esteet. Teoksessa Susan Eriksson, Päivi Armila ja Anni Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES, 26–36.
- Hakanen, Tiina & Myllyniemi, Sami & Salasuo, Mikko (toim.) (2019) *Oikeus liikkuu. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2018*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 215. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion liikuntaneuvosto, Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto.
- Halme, Nina & Hedman, Lilli & Ikonen, Riikka & Rajala, Rika (2018) *Lasten ja nuorten hyvinvointi 2017. Kouluterveyskyselyn tuloksia*. THL, työpaperit 15/2018. Helsinki: THL.
- Harrastamisen strategia* (2019). Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:7. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Kanste, Outi & Sainio, Päivi & Halme, Nina & Nurmi-Koikkalainen, Päivi (2017) *Toimintarajoitteisten nuorten hyvinvointi ja avun saaminen – Totentuuko yhdenvertaisuus? Kouluterveyskyselyn tuloksia*. THL: Tutkimuksesta tiiviisti 24. Helsinki: THL.
- Keski-Loppi, Lasse (2019) *Suomen palloliitto*. Suullinen tiedonanto 12.3.2019.
- Kivijärvi, Antti & Ronkainen, Jussi (2014) Syrjinnästä vapaita alueita? Etnisyys ja syrjintä nuorten tilakokemuksina. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Ihmisarvoinen nuoruus. Nuorisobarometri 2014*. Nuorisotutkimusseuran/ Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 159. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisoasiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto, 127–142.
- Kokko, Sami & Mehtälä, Anette (2016) *Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:4. Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto.
- Kokko, Sami & Martin, Leena (toim.) (2019) *Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa (LIITU)*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1. Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto.
- Kokkonen, Marja (2019) Liikunta ja urheilu – sukupuoleen perustuva ja seksuaalinen häirintä – Mitä siitä tiedetään tutkimusten valossa. *Liikunta & Tiede* 1:56, 53–57.
- Korkiala, Terhi (2015) *Liikunnalla lisää osallisuutta. Selvitys soveltavan liikunnan ja osallisuuden edistämisen hyvistä käytännöistä*. Kuntoutussäätiön työselosteita 50/2015. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

- Laine, Antti & Matilainen, Pertti & Salasuo, Mikko (2016) Arvot, syrjintä ja kiusaaminen. Teoksessa Sami Kokko & Anette Mehtälä (toim.) *Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. Liitu-tutkimuksen tuloksia*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:4. Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto, 57–61.
- Liikanen, Veli (2018) Vammaiset nuoret VALK-KU-kyselyssä: Yhteenveto kyselyaineistosta. Teoksessa Susan Eriksson, Päivi Armila ja Anni Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES, 12–25.
- Luoto, Riitta (2009) Kyselytutkimuksen suunnittelu. *Duodecim* 125:15, 1647–1653.
- Myllyniemi, Sami (toim.) (2014) *Ihmisarvoinen nuoruus. Nuorisobarometri 2014*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 159. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisosiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto.
- Ng, Kwok & Rintala, Pauli & Saari, Aija (2016) Toimintakyvyn ja -rajoitteiden yhteydet liikunta-aktiivisuuteen ja paikallaanoloon. Teoksessa Sami Kokko & Anette Mehtälä (toim.) *Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016/4. Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto, 73–78.
- Ng, Kwok & Rintala, Pauli & Saari, Aija & Lepä, Niko & Kokko, Sami (2018) Toimintarajoitteita kokevien nuorten liikunta- ja urheiluseura-aktiivisuus sekä istumisen määrä. *Liikunta & Tiede* 55:6, 103–110.
- Ng, Kwok & Rintala, Pauli & Asunta, Piritta (2019) Toimintarajoitteiden yhteydet liikuntakäyttäytymiseen. Teoksessa Sami Kokko & Leena Martin (toim.) *Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa (LIITU)*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1. Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto, 107–117.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) (2017) *Jokaisella lapsella ja nuorella mahdollisuus mieleiseen harrastukseen*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:19.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) (2019) *Harrastamisen strategia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:7.
- Pyykkönen, Teijo & Rikala, Saku (2018) *Valtio soveltavan liikunnan edistäjänä*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2018:2. Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto.
- Saari, Aija (2015) *Vammaisurheilu ja erityisliikunta seuroissa*. Helsinki: Suomen vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry.
- VN 2017 (2017) Nuorten syrjäytymisen vähentäminen. Valtioneuvosto. Hallituksen puoliväliriihi 25.4.2017. <https://valtioneuvosto.fi/documents/10616/4592272/Hallituksen-linjaukset-syrjaytymisen-vahentamiseksi.pdf/ef2dc3b7-8459-497e-b0cf-77b4ea9cf686/Hallituksen-linjaukset-syrjaytymisen-vahentamiseksi.pdf.pdf> (Viitattu 11.3.2019.)

NÄKÖKULMIA

ANTTI TEITTINEN & HANNU T. VESALA

VAMMAISTEN LASTEN JA NUORTEN LIIKUNTAHARRASTUKSEN VERTAILUA EI-VAMMAISTEN LASTEN JA NUORTEN LIIKUNNAN HARRASTAMISEEN

JOHDANTO

Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen joka toinen vuosi tapahtuvaa aineistonkeruuta laajennettiin vuonna 2018 koskemaan myös vammaisia ja toimintarajoitteisia lapsia ja nuoria. Tämä tehtiin poimimalla Kansaneläkelaitoksen rekisteristä vammaistukea saavat 7–17-vuotiaat suomalaiset sekä levittämällä sosiaalisessa mediassa linkkiä kyselyyn, jonka kohderyhmäksi nimettiin erityistä tukea tarvitsevat 7–17-vuotiaat lapset ja nuoret. Näiden kahden tiedonkeruumenetelmän avulla saadut vastaukset muodostavat tutkimuksen toimintarajoitteisten lasten ja nuorten joukon. Tällaisen otoksen saaminen voi olla vaikeaa, koska käsitykset ja määritelmät siitä, mitä on vammaisuus tai toimintarajoite, ovat heterogeenisiä, ja eri määritelmät painottavat hiukan eri asioita (ks. EU:n, WHO:n ja YK:n määritelmät vammaisuudesta). YK:n vammaissopimuksessa, joka Suomessa astui voimaan vuonna 2016, vammaisuus määritellään yhtäältä lääketieteellisesti ymmärrettäväksi tilaksi, joka voi aiheuttaa toimintarajoitteita, mutta samanaikaisesti se käsitetään vuorovaikutustilanteissa ja eri konteksteissa, yhteiskunnissa sekä kulttuureissa koko ajan uudelleen määrittävänä ilmiönä. Näin YK:n vammaissopimus painottaa vammaisuuden suhdetta ympäristöönsä. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksessa vammaisuuden rajausta perustui Kansaneläkelaitoksen henkilöiden rekisteritietoihin vammaisuudesta ja toimintarajoitteista.

Lähtökohtanamme artikkelissa on YK:n vammaissopimuksen painotus vammaisuuden ilmiön suhteesta ympäristöönsä. Tarkastelemme vammaisten ja toimintarajoitteisten nuorten ja lasten liikuntaharrastusta ja vertaamme sitä

vapaa-aikatutkimuksen perusotoksen pohjalta saatuihin tuloksiin samassa ikäryhmässä. Tutkimuksiin valituista otoksista on yleensä poistettu henkilöt, joilla on erilaisia vammoja, esimerkiksi laitoksissa tai palveluasumisen piirissä olevat henkilöt. (Esim. Krahn ym. 2015; Gissler 2014; Vesala ym. 2014.) Vammaisten ihmisten elinoloja on yleensä tutkittu pelkästään eri vammaryhmittäin, ja näihin tutkimuksiin on kehitetty omat mittarinsa. Silloin vertailu muuhun väestöön on ollut mahdotonta. Tässä tutkimuksessa ainakin osittainen vertailu vammaisten ja toimintarajoitteisten sekä muiden lasten ja nuorten välillä on mahdollista, koska vammaisille ja toimintarajoitteisille nuorille tehty kysely sisälsi osittain samoja kysymyksiä kuin lapsille ja nuorille tehty perusotoksen kysely.

Tutkimukset vammaisten ja toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikuntaharrastuksista näiden omissa ryhmissä ovat usein keskittyneet fyysiseen aktiivisuuteen ja elämänlaatuun (Maher ym. 2016; Bloemen ym. 2015), mahdollisuuksiin osallistua liikuntaharrastuksiin (Shields & Synnot 2016) ja liikkumattomuuden kielteisiin terveysvaikutuksiin sekä yhteisöistä marginalisoitumiseen (Oppewal ym. 2018). Vertailevat tutkimukset ovat usein painottuneet terveyseroihin, ja tutkittavien henkilöiden omat kokemukset elämästään ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Kuitenkin sosiologisesti orientoituneet tutkimukset, joissa on vertailtu vammaisia ja toimintarajoitteisia ihmisiä muuhun väestöön, ovat tarkastelleet muun muassa sosiaalisia verkostoja (van Asselt-Goverts ym. 2015) ja sosiaalista pääomaa (Mithen ym. 2015). Euroopassa yksi kattavimmista tietopankeista, jossa on tilastollisesti vertailtu vammaisten ja toimintarajoitteisten ihmisten asemaa

yhteiskunnassa muuhun väestöön, on jatkuvasti päivittyvä Euroopan unionin tulo- ja elinolotilasto (EU-SILC). Sen tilastodata ei varsinaisesti ole suunniteltu tutkimuskäyttöön, mutta sen avulla vammaisten ja toimintarajoitteisten ihmisten sekä muun väestön välisen eriarvoisuuden kuilun saa näkyviin ja tältä pohjalta voidaan rakentaa eriytyneempiä vertailevia tutkimusasetelmia.

TUTKIMUSAINEISTOT

Tässä artikkelissa käytämme kahta aineistoa: toimintarajoitteisten ja vammaisten lasten ja nuorten erillisnäytettä sekä lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen perusotosta vuodelta 2018. Erillisnäyte (n=152) on kerätty lähettämällä kysely 500 Kelan vammaistukea saavalle nuorelle. Sosiaalisessa mediassa levitettiin lisäksi linkkiä Nuorisotutkimusverkoston verkkosivuilla olleeseen kyselyyn, jonka kohderyhmäksi nimettiin erityistä tukea liikunnassa tarvitsevat 7–17-vuotiaat lapset ja nuoret. Kyselyn levittäminen tehtiin yhteistyössä muun muassa ADHD-liiton, Autismi ja -Aspergerliiton, Kehitysvammaisten tukiliiton, Kuuloliiton, Kuulovammaisten lasten vanhempien liiton, Kuurojen liiton, Kynnys Ry:n, SoveLin ja Vamlasin kanssa. Molemmat kyselyt perustuivat samaan kysymysrunkoon. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen perusotoksen (n=1599) keruumenetelmä on esitelty omassa raportissaan (Hakanen ym. 2019).

Tarkastelussamme rajasimme aineiston 13–17-vuotiaisiin (n=303). Yhdistimme perusotoksen tutkimusaineistoon (n=241) vammaisilta nuorilta kerätyn erillisnäytteen (n=62). Alustavassa tarkastelussa havaittiin, että kysymykseen ”Kuinka tärkeä syy sinulle olla harrastamatta liikuntaa on se, että sinulla on vamma tai sairaus, joka vaikeuttaa liikunnan harrastamista?” oli perusotokseen osallistuneista 11 vastannut, että se on ”erittäin merkittävä”. Nämä 11 nuorta liitettiin vammaisten nuorten ryhmään. On kuitenkin täysin mahdollista, että perusotoksessa on ollut enemmänkin nuoria, joilla on joku vamma tai pitkäaikaissairaus,

TAULUKKO 1. VAMMAISUUS JA SUKUPUOLI
IKÄRYHMÄSSÄ 13–17-VUOTIAAT NUORET

	Nuori, jolla on vamma	Nuori, jolla ei ole vammaa	Yhteensä
Tyttö	34 (47 %)	114 (50 %)	148 (49 %)
Poika	38 (52 %)	114 (50 %)	152 (50 %)
Muu	1 (1 %)	2 (1 %)	3 (1 %)
Yhteensä	73 (100 %)	230 (100 %)	303 (100 %)

mutta he eivät kuitenkaan koe sen haittaavan liikunnan harrastamista. Näitä nuoria on kuitenkin mahdollista identifioida aineistosta, koska tutkimuksessa ei esitetty nuorille vammaisuuteen liittyviä kysymyksiä.

Näin ollen tässä osa-aineistossa, joka siis kattaa 13–17-vuotiaat nuoret, on 73 (24 %) nuorta, joilla on jokin vamma, ja 230 (75 %) nuorta, joilla ei ole vammaa (taulukko 1). Kun halusimme vertailla vammaisten lasten ja nuorten sekä perusotoksen lasten ja nuorten liikuntaharrastusta ja siihen liittyviä tekijöitä, piti varmistaa, että vertailussa käytetään samaa ikäryhmää ja että halutut muuttujat ovat eri tiedostoissa samannimisiä ja samoilla määrittelysillä.

Toimintarajoitteet

Vammaisille nuorille esitettiin 11 kysymystä, joissa käsiteltiin toimintarajoitteita (näitä kysymyksiä ei esitetty ei-vammaisille nuorille). Näiden kysymysten perusteella vammaisuutta tarkasteltiin neljän osa-alueen kautta:

- **Fyysinen toimintarajoite:** paljon vaikeuksia tai ei pysty toimimaan lainkaan vähintään yhdellä toiminnallisella perusulottuvuudella: nähdä, kuulla tai kävellä.
- **Ongelmia huolehtia itsestä:** paljon vaikeuksia tai ei pysty lainkaan huolehtimaan itsestään.
- **Kognitiivinen toimintarajoite:** paljon vaikeuksia tai ei pysty toimimaan lainkaan vähintään yhdellä toiminnallisella

perusolottuvuudella: muistaa asioita, oppia uusia asioita tai keskittyä.

- **Sosiaalinen toimintarajoite:** paljon vaikeuksia tai ei pysty toimimaan lainkaan vähintään yhdellä toiminnallisella perusolottuvuudella: hyväksyä muutoksia, kontrolloida omaa käytöstään, saada ystäviä.

Lisäksi esitettiin kysymys, joka liittyi **kommunikaatioon**: ”Onko sinulla vaikeuksia tulla ymmärretyksi, kun puhut?” Paljon vaikeuksia tai ei tule lainkaan ymmärretyksi.

TAULUKKO 2. TOIMINTARAJOTTEET VAMMAISTEN NUORTEN TUTKIMUKSEEN OSALLISTUNEILLA

	n	%
Fyysinen toimintarajoite	9	15
Itsestä huolehtiminen	10	16
Kognitiivinen toimintarajoite	28	45
Sosiaalinen toimintarajoite	24	39
Kommunikaation toimintarajoite	16	26
Ei mikään mainituista	25	40

40 prosenttia vammaisista nuorista arvioi, ettei heillä ole mitään vakavia toimintarajoitteita. Tämä merkitsee, että käyttämällä tällaisia kysymyksiä ja määritelmiä ei aineistosta yksiselitteisesti voida identifioida niitä vastaajia, joilla on vamma tai pitkäaikaissairaus. Toisaalta monet olivat ilmoittaneet, että heillä oli vakavia toimintarajoitteita useammalla kuin yhdellä toimintarajoitteen alueella. Tämän perusteella ei aineistossa ole mahdollista jakaa vammaisia nuoria vamman laadun mukaan ryhmiin eikä niin ollen tehdä vammaryhmien välisiä vertailuja.

VAMMAISTEN JA EI-VAMMAISTEN NUORTEN LIIKUNTAHARRASTUKSEN VERTAILUA

Fyysiseen aktiivisuuteen osallistuminen ei useinkaan ole samanlaista eri väestöryhmissä. Näitä eroja on tutkimuskirjallisuudessa usein

analysoitu tasa-arvoisuuden näkökulmasta yhteiskunnallisen rakenteen ja sukupuolten epätasa-arvoisuuden kehikossa (esim. Turpeinen & Hakamäki 2018; Althoff ym. 2017). Esimerkiksi maailman terveysjärjestö WHO (World Health Organization) nostaa naisten fyysistä aktiivisuutta rajoittavat sosiaaliset ja kulttuuriset syyt epätasa-arvoa ja naisten miehiä heikompaan asemaan rakentaviksi tekijöiksi. Voidaan myös argumentoida, että fyysisen aktiivisuuden tasa-puolisuus mitattuina tuloksina on harhaanjohtava tavoite, koska tällöin ei välttämättä oteta huomioon fyysiseen aktiivisuuteen vaikuttavia eri tekijöitä, kuten toimintakykyä, toimintavalmiuksia ja kontekstuaalisia merkityksiä. (Nuzzo 2019.)

Vaikka olemme vertailleet vammaisten ja ei-vammaisten nuorten vastauksia liikunnasta tai fyysisestä aktiivisuudesta, ymmärrämme samalla, että vertailuasetelma ei kerro pelkästään toimintarajoitteisilla nuorilla olevan usein todennäköisesti heikomman fyysisen kunnon tai fyysisiä tai kognitiivisia esteitä saada aikaan ikäänsä vastaava liikunnallinen suoritus. Pyrimme analyysissämme ennemminkin selvittämään yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja toimijuuteen liittyviä syitä vammaisten nuorten erilaisiin käsitelyksiin omasta liikuntaharrastuksestaan verrattuna ei-vammaisiin nuoriin.

Liikunnan harrastaminen

Nuorilta kysyttiin ”Harrastatko nykyisin jotain, aivan mitä tahansa liikuntaa?” ja vastausvaihtoehtoina olivat: 1 = Kyllä, 2 = En ja 3 = En osaa sanoa. Vastausvaihtoehdot 2 (En) ja 3 (En osaa sanoa) yhdistettiin (”En osaa sanoa” oli vastannut kummassakin ryhmässä vain kaksi henkilöä).

Kummassakin ryhmässä suurin osa nuorista ilmoitti harrastavansa liikuntaa, mutta vammaisten nuorten keskuudessa oli selvästi enemmän nuoria, jotka eivät sitä harrastaneet (katso taulukko 3.)

Tulos on samansuuntainen kuin vuoden 2016 ”Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen

TAULUKKO 3. LIIKUNTAA HARRASTAVIEN JA EI-HARRASTAVIEN NUORTEN PROSENTUAALISET OSUUDET VAMMAISTEN JA EI-VAMMAISTEN NUORTEN RYHMISSÄ

	Nuori, jolla on vamma	Nuori, jolla ei ole vammaa	Yhteensä
Ei harrasta liikuntaa	15 (21 %)	18 (8 %)	33 (11 %)
Harrastaa liikuntaa	58 (80 %)	212 (92 %)	270 (89 %)
Yhteensä	73 (100 %)	230 (100 %)	303 (100 %)

Khiin neliö: 9.24, $p < .01$

Suomessa” (LIITU) -tutkimuksessa (Kokko & Mehtälä 2016), jossa tutkittiin vammaisten nuorten toimintarajoitteisuutta, liikunta-aktiivisuutta, liikuntaseuraan kuulumista ja istumisen määrää ja verrattiin niitä vastaaviin päirteisiin vammattomilla nuorilla. LIITU-tutkimuksessa 11–15-vuotiaita nuoria pyydettiin raportoimaan kokemansa toimintarajoitteet. Lisäksi tutkimuksessa selvitettiin toimintarajoitteisuuden yhteyksiä liikuntakäyttäytymiseen, urheiluseurassa harrastamiseen ja istumiseen. Noin 15 prosenttia nuorista raportoi kokemansa toimintarajoitteiden. Erilaisista toimintarajoitteista liikkumisen vaikeudet vaikuttavat liikunta-aktiivisuuteen eniten. (Ng ym. 2018.)

Vammaisten liikunnallista aktiivisuutta on tutkittu paljon eri puolilla maailmaa. Keskeinen tulos näissä tutkimuksissa on, että liikunnallinen aktiivisuus edistää varsinkin fyysisesti vammaisten terveyttä ja yleistä hyvinvointia, koska he ovat muutoin eniten liikkumattomia. (Esim. Tyagi & Mattu 2015; Nemček 2017; Maher ym. 2016.) Yksinkertaista vertailuasetelmaa vammaisten ja ei-vammaisten välillä sen suhteen, harrastaako kyselyyn vastannut informantti liikuntaa vai ei, ei kuitenkaan rakennu. Tähän peruskysymykseen on usein liitetty harrastamisen frekvenssejä, rasittavuutta ja kestoja jollakin pidemmällä aikavälillä arvioiva tarkastelu. Metodisesti peruskysymys kuitenkin tuottaa perusjoukon liikuntaa harrastavista ja ei-harrastavista.

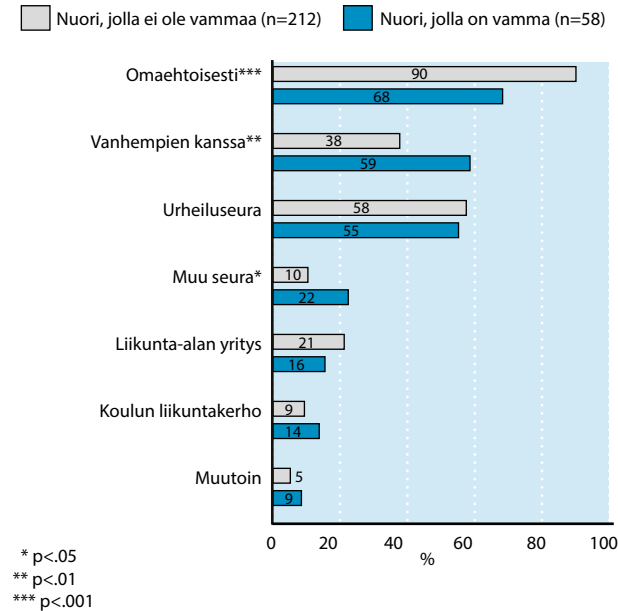
Näin muodostuneilla joukoilla voidaan analysoida tarkemmin liikuntaharrastukseen tai harrastamattomuuteen liittyviä asioita.

Liikunnan harrastamisen paikkojen ja tapojen jakaantuminen

Liikunnan harrastamisen paikkojen ja tapojen jakaantumista harrastamiskertoihin kysyttiin seitsemällä kysymyksellä (ks. kuvio 1). Jokaisessa harrastamisen tapaa/paikkaa koskevassa kysymyksessä vastausvaihtoehtoina olivat 1 = Päivittäin tai lähes päivittäin, 2 = Muutamana kerran viikossa, 3 = Suunnilleen kerran viikossa, 4 = Suunnilleen joka kuukausi tai harvemmin, 5 = En koskaan. Tiivistimme luokituksen kaksiluokkaiseksi: 1 = Harrastaa säännöllisesti viikoittain (vaihtoehdot 1–3) ja 2 = Harrastaa harvemmin tai ei koskaan (vaihtoehdot 4 ja 5). Sekä vammaiset että ei-vammaiset harrastivat liikuntaa useimmiten omaehtoisesti (ks. kuvio 1). Sen jälkeen suosituimpia harrastamisen paikkoja ja tapoja olivat urheiluseura ja vanhempien kanssa tapahtuva harrastaminen. Vammaisten ja ei-vammaisten välillä havaittiin tilastollisesti merkitsevät erot kolmessa kohdassa. Selkein ero oli omaehtoisessa liikunnan harrastamisessa (Khiin neliö: 17.66, $p < .001$). Kun ei-vammaisista nuorista lähes kaikki (90 %) ilmoittivat harrastavansa liikuntaa omaehtoisesti, niin vammaisista nuorista omaehtoista liikuntaa harrastivat vain runsas kaksi kolmannesta (68 %). Vammaiset nuoret harrastivat liikuntaa ei-vammaisia nuoria useammin omien vanhempiensa kanssa (Khiin neliö: 8.14, $p < .01$) ja jossain muualla kuin urheiluseurassa (Khiin neliö: 5.85, $p < .05$).

Tilastollisesti merkitsevät erot vammaisten ja ei-vammaisten nuorten ryhmien välillä omaehtoisessa liikunnassa, vanhempien kanssa tapahtuvassa liikunnassa sekä liikunnassa jossain muussa seurassa kuin urheiluseurassa voivat johtua liikuntapaikkojen ja urheiluseurojen saatavuudesta ja esteellisyydestä. Vammaiset harrastavat liikuntaa omaehtoisesti vähemmän kuin ei-vammaiset, sen sijaan vanhempien kanssa ja muussa seurassa he harrastavat

KUVIO 1. SÄÄNNÖLLISESTI LIIKUNTAA HARRASTAVIEN NUORTEN PROSENTUAALISET OSUUDET VAMMAISTEN JA EI-VAMMAISTEN RYHMISSÄ LIIKUNTAHARRASTUSPAIKKOJEN JA -TAPOJEN MUKAAN

liikuntaa enemmän kuin ei-vammaiset. Omaehtoisesti kehitetty liikuntaharrastus onnistuu itsenäisesti, vanhemmat saattavat toimia liikuntaharrastuksen avustajina ja urheiluseurassa ei ole mahdollista harrastaa vammaisille soveltuvia liikuntamuotoja. Tämä kysymys on ollutkin yksi keskeisin erityisliikunnan kehittämisen dilemma. Aija Saari (2011) nosti väitöskirjassaan kiinnostavasti esiin lasten ja nuorten erityisliikunnan ja inklusio-ideologian väliset jännitteet. Tällaisia jännitteitä oli havaittavissa erityisliikunnan ja yleisen liikuntakerhotoiminnan välillä niin järjestäjien kuin osallistujien tai vanhempien kannalta. Jännitteet ilmenivät niin, että yleisessä liikuntakerhotoiminnassa ei ollut välttämättä panostettu riittävästi erityisliikunnassa keskeisiin asioihin, kuten matalan kynnyksen kerhotoimintaan, kilpailullisuuden toissijaisuuteen tai suoritustason sovellettavuuteen, riittävän vastavuoroiseen informaatioon ja järjestävän johdon tukeen. Näiden tulosten pohjalta piirtyi kuva inklusion esteistä

ja kannusteista. Myös erityisliikunnan perimäinen merkitys inklusiivisten käytäntöjen toteuttajana asettui uuteen asemaan silloin, kun yleisessä liikuntakerhotoiminnassa pystyttiin toteuttamaan erityisliikunnan muotoja.

Liikuntaharrastuksen motivaatio

Liikunnan harrastamiseen motivoivia tekijöitä kysyttiin 15 kysymyksellä, joissa vastausvaihtoehtoina jokaisessa olivat: 1 = Ei lainkaan tärkeä, 2 = Jonkin verran tärkeä, 3 = Hyvin tärkeä, 4 = En osaa sanoa. Tarkastelussa tiivistimme luokituksen kahteen luokkaan: 1 = Erittäin tärkeä, 2 = Jonkin verran tärkeä/Ei tärkeä/En osaa sanoa. Näihin kysymyksiin ovat siis vastanneet vain ne nuoret, jotka harrastavat jotain liikuntaa.

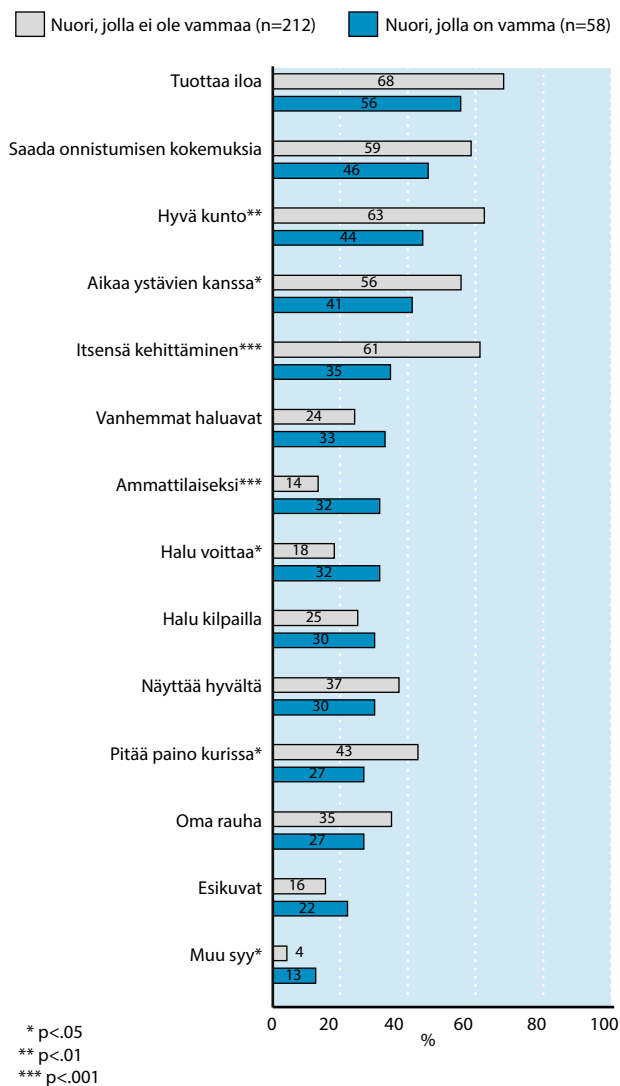
Kaikkein yleisimmät syyt harrastaa liikuntaa olivat liikunnan tuottama ilo, liikunnan avulla pysyy hyvässä kunnossa, liikunnasta voi saada onnistumisen kokemuksia ja liikunnan avulla voi kehittää itseään (katso kuvio 2). Vammaisten

ja ei-vammaisten nuorten välillä oli havaittavissa kuusi tilastollisesti merkitsevää eroa. Ei-vammaiset nuoret ilmoittivat vammaisia nuoria useammin liikuntaan motivoiviksi tekijöiksi itsensä kehittämisen (Khiin neliö: 13.95, $p<.001$), hyvän kunnon pysyvyyden (Khiin neliö: 6.73, $p<.01$), painon pitämisen kurissa (Khiin neliö: 5.33, $p<.05$) ja ajan ystävien kanssa (Khiin neliö: 4.10, $p<.05$). Vammaiset nuoret ilmoittivat

useammin motivoiviksi tekijöiksi halun tulla ammattilaiseksi (Khiin neliö: 11.48, $p<.001$) ja halun voittaa (Khiin neliö: 5.39, $p<.05$).

Fyysisesti vammaisten lasten ja nuorten vapaa-ajan merkityksiä kartoittavassa systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa (Powrie ym. 2015), jossa 2/3 valikoiduista tutkimuksista käsitteli liikuntaharrastusta, tärkeimpiä motivaatiotekijöitä olivat myös ilo, asioiden

KUVIO 2. ERITTÄIN TÄRKEIKSI KOETUT SYYT/MOTIVOIVAT TEKIJÄT LIIKUNNAN HARRASTAMISELLE VAMMAISTEN JA EI-VAMMAISTEN NUORTEN RYHMISSÄ

saavuttaminen/toteutuminen (*fulfilment*), vapaus sekä ystävyys ja perhe. Ilo tarkoitti nautintoa ja onnellisuutta, asioiden saavuttaminen/to-teutuminen kehittymistä sekä kompetenssin ja identiteetin ilmaisu, vapaus valinnanvapautta ja vapautta rajoituksista ja ystävyys ja perhe yhteenkuulumista ja hyväksyntää. Nämä tulokset ovat samansuuntaisia kuin omassa tutkimukses-samme saadut tulokset keskeisimmistä liikun-taharrastuksen motivaatiotekijöistä. Erityisesti ilo, pysyminen hyvässä kunnossa (eli Powrien ym. tutkimuksessa *fulfilment*) ja ystävyys olivat tärkeitä motivaatiotekijöitä. Vapaa-ajan ja erityi-sesti liikuntaharrastuksen tutkimuksesta saadut tulokset valottavat laajasti vammaisten henkilöi-den yhteiskunnallista asemaa: ne kertovat vam-maisuuden vaikutuksesta itsetuntemukseen, it-seen yleensä ja omaan ruumiiseen ja kartottavat

liikuntaan osallistumisen kautta saatuja hyötyjä, sen vaikutusta vammaisuudesta aiheutuvien esteiden ylittämiseen, osallistumiseen sekä yh-teisöllisyyden parantamiseen. (Runswick-Cole & Goodley 2013). Kehitettäessä sosiaali- ja ter-veyspalveluita saavutettavammiksi vammaisille henkilöille samoja teemoja on tutkittu Toimin-takyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kan-sainvälisen luokituksen (ICF) viitekehyksessä (esim. Smith ym. 2016).

Liikunnan harrastamattomuus

Syitä liikunnan harrastamattomuudelle kysyttiin 18 kysymyksellä. Kaikissa vastausvaihtohtoina olivat: 1 = Ei lainkaan merkittävä, 2 = Jonkin verran merkittävä, 3 = Hyvin merkittävä ja 4 = En osaa sanoa. Jälleen luokitus tiivistettiin kah-

TAULUKKO 4. SYYT LIIKUNNAN HARRASTAMATTOMUUELLE VAMMAISTEN JA EI-VAMMAISTEN NUORTEN RYHMISSÄ (TAULUKOITU VAIN ”HYVIN MERKITTÄVÄ SYY”-VASTAUSVAIHTOEHTO)

	Nuori, jolla ei ole vammaa (n=8)	Nuori, jolla on vamma (n=12)	Kaikki (n=20)
Ei pidä liikunnasta	0 (0 %)	4 (33 %)	4 (20 %)
Liikunnasta ei ole hyötyä	1 (13 %)	5 (42 %)	6 (30 %)
Ei ole aikaa	2 (25 %)	5 (42 %)	7 (35 %)
Vamma tai sairaus, joka haittaa	0 (0 %)	6 (50 %)	6 (30 %)
Liian kilpailuhenkistä	0 (0 %)	4 (33 %)	4 (20 %)
Harrastus liian kallis	1 (13 %)	6 (50 %)	7 (35 %)
Huonoja kokemuksia koululiikunnasta	0 (0 %)	9 (75 %)	9 (45 %)
Huonoja kokemuksia ohjaajasta	0 (0 %)	8 (67 %)	8 (40 %)
Huonoja kokemuksia liikunnasta ylipäättään	0 (0 %)	8 (67 %)	8 (40 %)
Ei ole tarjolla ohjattua liikuntaa	0 (0 %)	4 (33 %)	4 (20 %)
Et ole liikunnallisesti lahjakas	0 (0 %)	3 (25 %)	3 (15 %)
Ei ole tietoa liikuntapaikoista	1 (13 %)	8 (67 %)	9 (45 %)
Liikuntamahdollisuudet ovat liian kaukana	0 (0 %)	7 (58 %)	7 (35 %)
Harrastuskaverin puute	1 (13 %)	5 (42 %)	6 (30 %)
Ohjaajan puute	0 (0 %)	6 (50 %)	6 (30 %)
Pelko ettei pärjää	2 (25 %)	7 (58 %)	9 (45 %)
Pelko ettei tule hyväksytyksi	2 (25 %)	9 (75 %)	11 (55 %)
Muu syy	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)

teen luokkaan: 1 = Hyvin merkittävä ja 2 = Jonkin verran tai ei lainkaan merkittävä ja En osaa sanoa. Mukaan tarkasteluun otettiin kaikki ne vastaajat, jotka eivät harrastaneet liikuntaa ja olivat vähintään yhteen kohtaan vastanneet jotain muuta kuin ”En osaa sanoa” (n=20). Vastaajien pienestä määrästä johtuen tilastolliset testit eivät ole luotettavia, joten taulukoidut tiedot toimivat lähinnä kuvailutarkoituksessa.

Kaikkiaan vammaiset nuoret olivat ilmoittaneet enemmän syitä liikunnan harrastamattomuudelleen kuin ei-vammaiset nuoret (katso taulukko 4). Useimmin ilmoitettuja syitä olivat huonot kokemukset koululiikunnasta, ohjaajasta ja liikunnasta yleensä sekä pelko, ettei tule hyväksytyksi tai ettei pärjää.

Vaikka virhemarginaali näin pienellä vastaajien määrällä (n=20) on suuri, sillä toistettaessa sama kysymys uusille vastaajille tulokset voisivat poiketa merkittävästi toisistaan, temaanaisesti liikunnan harrastamattomuuden syyt vammaisilla nuorilla on todettu samankaltaisiksi muissakin tutkimuksissa. Manon A. T. Bloemen ym. (2014) jaottelivat systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessaan vammaisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamattomuuden syiksi ympäristötekijät ja henkilökohtaiset tekijät. Nämä olivat kytköksissä henkilöiden toimintakykyyn, liikuntaharrastuksen muotoihin ja osallistumiseen. Olisi mahdollista luokitella oman tutkimuksemme tulokset samalla tavalla ja rakentaa liikunnan harrastamattomuudesta tarkempi

TAULUKKO 5. KIUSAAMISTA JA EPÄASIAALLISTA KOHTELUA KOKENEIDEN PROSENTUAALISET OSUUDET VAMMAISTEN JA EI-VAMMAISTEN RYHMISSÄ

	Nuori, jolla on vamma	Nuori, jolla ei ole vammaa	Kaikki
Ei ole kokenut	27 (44 %)	192 (84 %)	219 (75 %)
On kokenut joskus tai usein	35 (57 %)	38 (17 %)	73 (25 %)
Yhteensä	62 (100 %)	230 (100 %)	292 (100 %)

Khiin neliö: 41.50, p<.001

tutkimusasetelma. Käytettävissä oleva pieni kyselyaineisto liikunnan harrastamattomuuden syistä voi toimia lähinnä suuntaa antavana pilotina jatkotutkimuksille.

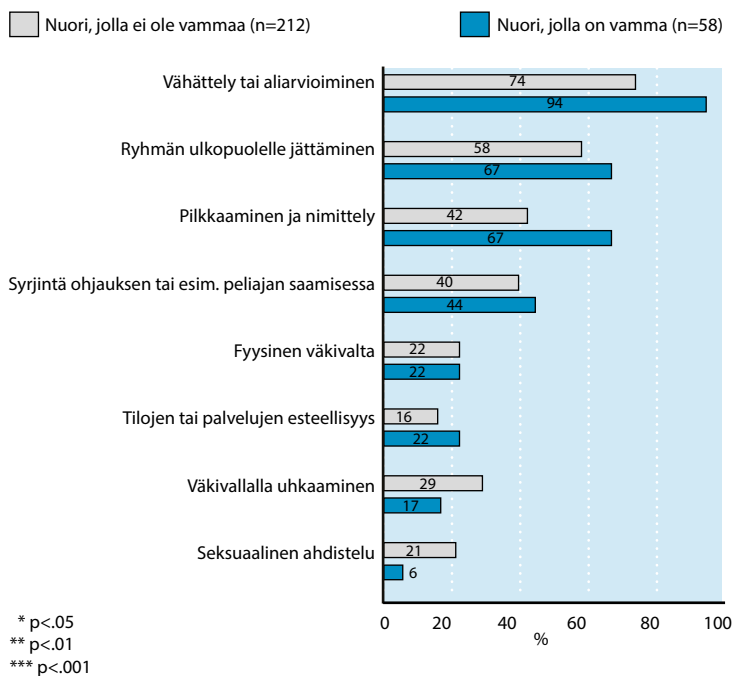
Kiusaaminen ja epäasiallinen kohtelu liikunnassa

Nuorille esitettiin kysymys: ”Oletko joskus liikuntaharrastuksessa kokenut kiusaamista, syrjintää tai muuta epäasiallista kohtelua?”. Ei-vammaisilla vastausvaihtoehdot olivat: 1 = Ei ollenkaan, 2 = Kyllä, joskus, 3 = kyllä, usein ja 4 = En osaa sanoa. Vammaisilla nuorille vastausvaihtoehdot olivat: 1 = Ei ollenkaan, 2 = Kyllä, usein, 3 = kyllä, joskus ja 4 = En osaa sanoa. Luokitusta tiivistettiin yhdistämällä luokat 2 ja 3, eli ne jotka olivat kokeneet kiusaamista tai epäasiallista kohtelua ainakin joskus ja luokat 1 (ei lainkaan) ja 4 (en osaa sanoa).

Vammaisista nuorista useampi kuin joka toinen (57 %) ilmoitti kokeneensa kiusaamista liikuntaharrastusten yhteydessä, kun ei-vammaisista vastaava osuus oli alle viidennes (17 %, katso taulukko 5).

Vammaisiin kohdistuvaa kiusaamista ja epäasiallista kohtelua on tutkittu paljon, erityisesti vammaisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja seksuaalista hyväksikäyttöä. Suomessa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Kouluterveyskeskelyn 2008–2017 tulosten perusteella näyttää siltä, että nuorten toimintarajoite tai vamma on yksi kiusaamisen ja syrjinnän keskeisin syy (Halme ym. 2018). Vammaisten ja ei-vammaisten nuorten vertailua kiusaamisen suhteen ei ole tehty kyseisessä raportissa, mutta on oletettavaa, että vammaisia nuoria kiusataan ja syrjitään enemmän kuin ei-vammaisia nuoria, koska toimintarajoitteiset nuoret edustavat tuloksissa yhtä neljästä eniten kiusatusta ja syrjitystä ryhmästä. Muut eniten kiusatut ryhmät ovat ulkomaalais- taustaiset nuoret, sijoitetut nuoret ja nuoret, joiden äideillä alhainen koulutustaso.

KUVIO 3. MITEN KIUUSAAMINEN JA EPÄASIALLINEN KOHTELU ON ILMENNYT? TAULUKOITU AINAKIN JOSKUS KIUUSAAMISTA KOKENEIDEN LUKUMÄÄRÄT JA PROSENTUAALISET OSUUDET

Kiusaamisen ja epäasiallisen kohtelun ilmeneminen

Tutkimuksessa esitettiin kahdeksan kysymystä siitä, millä tavoin kiusaaminen/epäasiallinen kohtelu oli ilmennyt. Ei-vammaisilla nuorilla vastausvaihtoehdot kaikissa kysymyksissä olivat: 1 = Ei ollenkaan, 2 = Kyllä, joskus, 3 = Kyllä usein. Vammaisilla nuorilla vastausvaihtoehdot olivat: 1 = Kyllä, usein, 2 = Kyllä, joskus, 3 = Ei ollenkaan. Vastausvaihtoehdot yhdenäistettiin ei-vammaisten nuorten tutkimuksen mukaiseksi ja luokat ”Kyllä usein” ja ”Kyllä joskus” yhdistettiin. Näihin kysymyksiin oli vastannut yhteensä 56 nuorta, eli läheskään kaikki kiusaamista ja epäasiallista kohtelua kokeneet nuoret eivät olleet näihin vastanneet.

Useimmin nuoret olivat kokeneet vähättelyä tai aliarvioimista, ryhmän ulkopuolelle jättämistä ja pilkkaamista sekä nimittelyä (katso kuvio 3). Nämä kiusaamisen ja epäasiallisen kohtelun

muodot ilmenivät myös useammin vammaisten nuorten ryhmässä, mutta ryhmien väliset erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä johtuen pienestä vastaajien joukosta.

Vuonna 2010 tehdyssä tutkimuksessa (Kankkunen ym. 2010) lasten ja nuorten kokemasta syrjinnästä oli eritelty myös vammaisten lasten ja nuorten kokeman syrjinnän muotoja. Vammaisten tai toimintarajoitteisten lasten ja nuorten yleisimmät kokemukset syrjinnästä olivat nimittely, ennakkoluulot ja ryhmän ulkopuolelle jättäminen. Käytännössä samat kiusaamisen ja epäasiallisen kohtelun teemat nousevat omassa tutkimuksessamme merkittäviksi kokemuksiksi vammaisilla nuorilla. Verrattaessa vammaisten kiusaamisen ja epäasiallisen kohtelun kokemuksia ei-vammaisten nuorten kokemuksiin, voidaan todeta, että vaikka ei-vammaiset nuoret kokevat vähemmän kiusaamista ja epäasiallista kohtelua, niin trendeiltään

kiusaamisen ja epäasiallisen kohtelun muodot vammaisilla ja ei-vammaisilla ovat samankaltaisia lukuun ottamatta seksuaalista ahdistelua ja väkivallalla uhkailua.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksemme päätulos on, että vammaiset nuoret harrastavat vähemmän liikuntaa kuin ei-vammaiset nuoret ikäryhmässä 13–17 vuotta. Tulos ei sinänsä ole yllättävä, kun on todennäköistä, että vamma aiheuttaa fyysisiä ja kognitiivisia esteitä ja rajoitteita liikunnan harrastamiselle. Vammaisten nuorten liikuntaharrastusta kuvaavien mitattujen muuttujien erilaisuus verrattuna ei-vammaisten nuorten vastaaviin liikuntaharrastusta kuvaaviin muuttujiin selittää toisaalta näiden ryhmien liikuntaharrastuksen erilaisuutta sosiaalisina tilanteina ja toisaalta liikuntaharrastuksen motivaatiotekijöiden erilaisuutta. Vammaiset nuoret harrastavat liikuntaa tilastollisesti merkitsevästi enemmän omachtoisesti ja vanhempiensa kanssa sekä muussa seurassa kuin urheiluseurassa. Tämä voi tarkoittaa, että osallisuus ikätovereiden elämään on vammaisilla nuorilla vähäisempää kuin ei-vammaisilla nuorilla. Liikuntaharrastuksen motivaatiotekijöiden vertailu tukee myös tätä tulkintaa. Ei-vammaisilla nuorilla liikuntaharrastuksen motivaatiotekijänä aika ystävien kanssa, hyvä kunto ja itsensä kehittäminen ovat tilastollisesti merkitsevämpiä kuin vammaisilla nuorilla. Vammaisilla nuorilla ehkä hetkelliseen mielihyvään liittyvät motivaatiotekijät ”halu voittaa” ja ”ammattilaisuus” ovat tilastollisesti merkitsevämpiä kuin ei-vammaisilla nuorilla. Myös liikunnan harrastamattomuus näyttäytyy vertailussamme erilaisena näissä ryhmissä. Kiusaamista ja epäasiallista kohtelua vammaiset nuoret kokivat enemmän kuin ei-vammaiset nuoret, mutta kiusaamiskokemukset olivat lähes samankaltaisia. YK:n vammaissopimuksen vammaisuuden määritelmän viitekehityksessä tutkimus vahvisti käsitystä vammaisuuden muuttuvista merkityksistä eri konteksteissa. Joissain tapauksissa vammalla oli merkitystä suhteessa sosiaalisiin

tilanteisiin liikuntaharrastuksessa ja joissain tapauksissa ei. Vammaisten liikuntaharrastuksen tarkastelussa nousevat esille liikuntaharrastukseen osallistumisen edellytykset: se mitkä tekijät edistävät ja mitkä rajoittavat tai vähentävät liikuntaharrastukseen osallistumista. Jatkotutkimusaiheita voisivatkin olla liikuntaharrastuksen rakenteellisten tekijöiden ja yksilötason tutkimukset. Rakenteellisista tekijöistä voi mainita liikuntaharrastukseen pääsemisen edellytykset, kuten saavutettavat liikuntaharrastuspaikat ja välineistöt, avustajat ja sopivat ajankohdat. Yksilötason tutkimuksissa liikuntaharrastamisesta voisi keskittyä erityisesti osallisuuden ja osallistumisen sekä taloudellisten seikkojen tuomiseen esiin nykyistä enemmän.

Erillisnäytteenä Kelan rekisteriaineistoihin ja sosiaaliseen mediaan pohjautuva vammaisten nuorten kysely voi toimia nimenomaan erillisen tarkastelun tutkimusaineistona. Voisi myös kehittää tutkimusaineistojen osalta kattavampia vertailuasetelmia vammaisten ja ei-vammaisten vapaa-ajasta. Pelkkään toimintarajoitteeseen pohjautuvan luokittelevan kysymyksen avulla ei selvästikään kyetä identifioimaan kyselyaineistosta vammaisia ihmisiä, koska vammaiset ihmiset voivat kokea, ettei heillä ole toimintarajoitteita. Tämän havaitsimme myös tässä tutkimuksessa. Siksi vammaiset ihmiset pitäisi sisällyttää erilaisiin valtakunnallisiin kyselyihin, ja kyselylomakkeisiin pitäisi ottaa mukaan vammaisuutta koskevia kysymyksiä. Nuorten vapaa-aikatutkimukseenkin voisi sisällyttää kysymyksiä vammaisuudesta tai vaihtoehtoisesti Kelan rekisteriaineistojen perusteella sama tai sovellettu kysely voitaisiin tehdä yhtä lailla vammaisten nuorten keskuudessa kuin ei-vammaisille nuorille.

KIRJALLISUUS

Althoff, Tim & Sosič, Rok & Hicks, Jennifer L. & King, Abby C. & Delp, Scott L. & Leskovec, Jure (2017) Large-scale physical activity data reveal worldwide activity inequality. *Nature* 547:20 July, 336–39.

- van Asselt-Goverts, A. E. & Embregts, P. J. C. M. & Hendriks, A. H. C. & Wegman, K. M. & Teunisse, J. P. (2015) Do social networks differ? Comparison of the social networks of people with intellectual disabilities, people with autism spectrum disorders and other people living in the community. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 45:5, 1191–1203.
- Bloemen, Manon A. T. & Backx, Frank J. G. & Takken, Tim & Wittink, Harriet & Benner, Joyce & Mollema, Jurgen & de Groot, Janke F. (2014) Factors associated with physical activity in children and adolescents with a physical disability: a systematic review. *Developmental Medicine & Child Neurology* 57:2, 137–148.
- EU disability statistics https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Disability_statistics_-_labour_market_access (Viitattu 22.3.2019.)
- EU-SILC Database <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database> (Viitattu 22.3.2019.)
- Gissler, Mika (2014) Näkymättömät lapset tilastoilla näkyviksi. <https://blogi.thl.fi/> (Viitattu 18.2.2019.)
- Hakanen, Tiina & Myllyniemi, Sami & Salasuo, Mikko (toim.) (2019) *Oikeus liikkuu. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2018*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:2 / Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 215. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Halme, Nina & Hedman, Lilli & Ikonen, Riikka & Rajala, Rika (2018) *Lasten ja nuorten hyvinvointi 2017 – Kouluterveyskyselyn tuloksia*. THL:n Työpaperi 15/2018.
- International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) 2018 <https://www.who.int/classifications/icf/en/> (Viitattu 27.3.2019.)
- Kankkunen, Paula & Harinen, Päivi & Nivala, Elina & Tapio, Mari (2010) *Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokemus syrjintää Suomessa*. Helsinki: Sisäasiainministeriön julkaisuja 36/2010.
- Kokko, Sami & Mehtälä, Anette (toim.) (2016) *Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2016*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:4.
- Krahn, Gloria L. & Walker, Deborah Klein & Correa-De-Araujo Rosaly (2015) Persons with disabilities as an unrecognized health disparity population. *American Journal of Public Health* 105:2, 198–206.
- Maher, Carol Ann & Toohey, Monica & Ferguson, Monika (2016) Physical activity predicts quality of life and happiness in children and adolescents with cerebral palsy. *Disability and Rehabilitation* 38:9, 865–869.
- Mithen, Johanna & Aitken, Zoe & Ziersch, Anna & Kavanagh, Anne M. (2015) Inequalities in social capital and health between people with and without disabilities. *Social Science & Medicine* 26: February 2015, 26–35.
- Nemček, Dagmar (2017) Self-esteem in people with physical disabilities: differences between active and inactive individuals. *Acta Facultatis Educationis Physicae Universitatis Comenianae* 57, 1/2017.
- Ng, Kwok & Rintala, Pauli & Saari, Aija & Lepä, Niko & Kokko, Sami (2018) Toimintarajoitteita kokevien nuorten liikunta- ja urheiluseura-aktiivisuus sekä istumisen määrä. *Liikunta ja tiede* 55:6, 103–110.
- Nuzzo, James L. (2019) Equity in Physical Activity: A Misguided Goal. *Sports Medicine* 49:4, 501–507.
- Oppewal, Alyt & Hilgenkamp, Thessa I. M. & Schäfer Elinder, Liselotte & Freiburger, Ellen & Rintala, Pauli & Guerra-Balic, Myriam & Giné-Garriga, Maria & Cuesta-Vargas, Antonio & Oviedo, Guillermo R. & Sansano-Nadal, Oriol & Izquierdo-Gómez, Rocio, Einarsson, Ingi & Teittinen Antti & Melville, Craig A. (2018) Correlates of Sedentary Behaviour in Adults with Intellectual Disabilities – A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 15:10, 2274. <https://www.mdpi.com/1660-4601/15/10/2274/html> (Viitattu 27.3.2019.)

- Powrie, Benita & Kolehmainen, Niina & Turpin, Merrill & Ziviani, Jenny & Copley, Jodie (2015) The meaning of leisure for children and young people with physical disabilities: a systematic evidence synthesis. *Developmental Medicine & Child Neurology* 57:11, 993–1010.
- Runswick-Cole Kathrine & Goodley, Dan (2013) Resilience: a disability studies and community psychology approach. *Social and Personality Psychology Compass* 7:2, 67–78.
- Saari, Aija (2011) Inklusionin nostet ja esteet liikuntakulttuurissa. Tavoitteena kaikille avoin liikunnallinen iltapäivätoiminta. Jyväskylän yliopisto. *Studies in Sport, Physical Education and Health* 174.
- Shields, Nora & Synnot, Anneliese (2016) Perceived barriers and facilitators to participation in physical activity for children with disability: a qualitative study. *BMC Pediatrics* 16:1, 1–10.
- Smith, Emma M. & Sakakibara, Brodie M. & Miller, William C. A review of factors influencing participation in social and community activities for wheelchair users. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology* 11:5, 361–374.
- Turpeinen, Salla & Hakamäki, Matti (2018) *Liikuntaja tasa-arvo 2017. Katsaus sukupuolten tasa-arvon nykytilaan liikunta-alalla*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:6. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160521/OKM_6_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 27.3.2019.)
- Tyagi, Aditya & Mattu, Shazia (2015) A survey of disabled persons about their physical activity. *International Journal on Disability and Human Development* 15:1, 29–36.
- UNCRPD http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf (Viitattu 22.3.2019.)
- Vesala, Hannu & Teittinen, Antti & Kaikkonen Risto (2014) Vammaispalveluja tarvitsevien kotitalouksien koettu taloudellinen tilanne vuonna 2013 – ATH-tutkimuksen tuloksia. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen työpapereita 37/2014, 45–48.
- WHO Disabilities <https://www.who.int/topics/disabilities/en/> (Viitattu 22.3.2019.)

PÄIVI ARMILA

LIKKUMISTA JA LÄPPÄNDEERAUSTA. VAMMAISET NUORET LIIKUNTAHARRASTUSTEN RIENNOISSA JA REUNOILLA

JOHDANTO: SINULLA ON OIKEUS – VAADI SEN TOTEUTUMISTA!

[Urheilu]leirin ilmapäiri on iloinen ja myönteinen. Nuoret ovat eri-ikäisiä mutta ottavat huolella vastaan valmentajien ohjeet. Leiri on hyvin liikunnallinen, käytännössä urheillaan melkein koko aika. Nuoret jaksavat tehdä yllättävän pitkiä harjoituksia. Heidän taitonsa ja rohkeutensa yllättävät monella tavalla ensikertalaishavainnoijan! [ote kenttäpäiväkirjasta 2016, Päivi Armila]

Tämän artikkelin avaava tutkijan kenttäpäiväkirjasitaatti kuvaa sekä vammaisten nuorten intoa ja valmiutta liikunnallisiin harrastuksiin että tätä intoa aiemmin tuntemattoman ja stereotypoidensa vankina ilmiötä lähestyneen tarkkailijan yllättyntä reaktiota. Vammaisten nuorten harrastusten maailma onkin edelleen monelle nuorisotutkijalle vieras ja omiin lokeroihinsa pakotettu. Sitä, että nuorten vapaa-aikatutkimuksessa on nyt kiinnitetty huomiota vammaisten nuorten erityisiin harrastusosallistumiskokemuksiin ja -tarpeisiin, onkin syytä tervehtiä varovaisella ilolla. Kenties tässä on avautumassa pysyväm-pikin nuorten moninaisuuden huomioiva tutkimisen tapa ja stereotypioita hämmentävä tiedon keräämisen mieli.

Artikkelissa vammaisten nuorten vapaa-ajanviettoon keskitytään tarkastelemalla erilaisten liikunta- ja urheiluharrastusten mahdollistumista ja merkityksellistymistä osana heidän elämäänsä. Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedämme, että erilaisista inklusio- ja integraatiopolittisista pyrkimyksistä huolimatta vammaisten ja vammattomien nuorten toimintakentät ja sosiaaliset ympäristöt eriytyvät

herkästi (esim. Eriksson & Armila & Rannikko 2018) ja että mahdollisuudet osallistua yhteiseen vapaa-ajantoimintaan ovat erilaisia ja epäreiluja. Tämän epäreilouden kumoamiseksi kriittinen vammaistutkimus kehottaa kääntämään katseen pois vammasta ja sen oletetuista haitoista: vammaa ei tule nähdä ensisijaisesti yksilöllä olevana rajoittavana ”ominaisuutena”. Pikemminkin vammasta on tullut jäykissä sosiokulttuurisissa normituksissa asia, joka asettaa vammaiset henkilöt erilleen muista. Tätä erillään oloa ylläpitävät erityisesti sekä sosiaalisen että fyysisen ympäristön odotukset kompetentista toimijasta, esimerkiksi urheilijasta (esim. Armila 2019a). Liikuntaharrastusten yhteydessä vammasta kuitenkin tulee helposti edelleen sosiaalista ja toiminnallista välimatkaa konkreettisesti lisäävä tekijä: sekä harrastusliikunnan että kilpaurheilun kentät näyttävät yhä jakautuvan sitkeästi vammaisten ja vammattomien liikkujien erillisiin maailmoihin. Kuntien tai urheiluseurojen tarjoamissa liikuntapalveluissa ei julkilausutusti suljeta ulos vammaisia nuoria, mutta integroitua liikuntaa on vähän ja organisoitua erityisliikuntaa (tai niin sanottua soveltavaa liikuntaa, ks. Armila & Torvinen 2017, 8) tarjotaan edelleen kapeasti ja jokseenkin harvojen ulottuville. Vammaisen nuoren mahdollisuudet löytää itselleen mielekäs liikuntaharrastus ovat hyvin riippuvaisia siitä, missä hän asuu. Asuinpaikan tarjoumiin puolestaan liittyvät sellaiset joskus sattumanvaraisetkin seikat kuten osaavien ohjaajien ja avustajien, sovellettujen liikuntatilojen ja -välineiden tai kuljetuspalveluiden saatavuus (Rannikko & Armila 2019).

Vuoden 2015 lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma kruunattiin otsikolla *Sinulla on oikeus – vaadi sen toteutumista!* Yksi

kehittämisohjelman keskeinen nuoren ihmisen oikeus on pääsy mielekkääksi koettuun harrastukseen. Tilastot ja vapaa-aikatutkimukset ovat jo kauan osoittaneet, että hyvin usein tällainen nuorille mielekäs harrastus on löytynyt liikunnan ja urheilun parista (esim. OKM 2011¹; Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2018). Liikuntaa tavalla tai toisella harrastavien nuorten joukko alkaa kuitenkin harveta iän lisääntyessä: vaikka alakouluikäisistä suomalaisista lapsista liikuntaa harrastaa lähes puolet, yläkouluiässä liikkumisen into alkaa laimeta ja laimenee edelleen nuorten siirtyessä toiselle koulutusasteelle². Tämä iän myötä tapahtuva muutos näkyy myös vapaa-aikatutkimuksen erillisaineistojen ikävertailussa, jossa 7–12-vuotiaat kertovat liikkuvansa vähintään tunnin verran keskimäärin kuutena päivänä viikossa ja 13–17-vuotiaat enää noin neljänä päivänä viikossa. Yhtäältä liikunnan ympärille kehkeytynyt harrastamattomuushuoli näyttääkin kiertyvän erityisesti yläkouluikäisten ja toista astetta käyvien nuorten ympärille – ja toisaalta on myös havaittu, että nuorille tarjottavan harrastustoiminnan volyymi vaihtelee paikkakunnittain aivan toisella tavalla kuin lapsille tarjottavan toiminnan (ks. esim. Armila & Käyhkö & Pöysä 2018). Myös tässä artikkelissa katse kohdistuu peruskouluikäisiin jo ohittaneiden nuorten liikuntaan. Artikkelin empiirinen aineisto koostuu vuoden 2018 nuorten vapaa-aika -tutkimuksen vammaisten 13–17-vuotiaiden nuorten erillisaineiston urheilua ja liikuntaa käsittelevistä osioista sekä vammaisten 12–29-vuotiaiden nuorten liikuntaharrastuksia tutkineen VALK-KU-hankkeen (OKM 2015–2018) kuluessa kootuista laadullisista aineistoista³.

SAMALLA LÄHTÖVIIVALLA?

Nuorten liikuntaharrastusmahdollisuuksien ja niiden eriarvoistavan saavutettavuuden tutkimusta voidaan perustella monesta tarkastelukulmasta käsin. Liikunnallisten harrastusten terveys- ja hyvinvointivaikutukset on osoitettu monissa analyyseissa ja jokseenkin kiistattomasti (Koivumäki 1994, 65; Rintala 1994, 68–71;

Rintala & Mälkiä 2000, 152–159; Huotari 2004; Ojanen 2013), ja siksi on tärkeää ja reilua, että ne ovat mahdollisia kaikille liikkumaan kykeneville. Formaalista ja yleisemmästä hyvinvointioikeusnäkökulmasta katsottuna korostuvat myös kaikkien lasten ja nuorten yhdenvertaiset oikeudet hankkia itselleen mielekäs ja iloa tuottava vapaa-ajan harrastus heidän asuinpaikastaan, sukupuolestaan, fyysisistä kyvyistään tai mistä tahansa muusta taustatekijästä riippumatta (*Sinulla on oikeus* 2015). Joissakin keskusteluissa mahdollisuus harrastaa mielekkääksi koettua liikuntaa on nähty jopa aivan erityiseksi lasten ja nuorten oikeudeksi (Lallukka 2014, 8, 27). Näistä yhdenvertaisuuteen kiinnittyvistä perusteluista ponnistaen huomiota on syytä kiinnittää siihen, minkälaisia konkreettisia mahdollisuuksia vammaisilla nuorilla on päästä kiinni olemassa olevaan liikuntaharrastustarjontaan tai miten heidät on syytä ottaa huomioon liikuntaharrastusmahdollisuuksien paikallisessa kehittämisessä.

Nuorisokulttuuritutkimuksellisesta näkökulmasta tärkeä lähestymistapa vapaa-aika- ja harrastustutkimukseen rakentuu nuoruuden elämänvaiheeseen kiinnittyvästä vertaissuhteen, kaveripiirien, yhdessä tekemisen ja kokemisen sekä tiukan aikuisohjauksen ulkopuolella tapahtuvan toiminnan analyysistä (esim. Rautopuro & Harinen & Itkonen 2007; Rannikko & Armila 2019). Viimeaikaiset liikuntatutkimukset ovatkin korostaneet sekä erilaisen ”höntsäilyn” (Dupont & Ojala 2015) että luovasti muuntuvien vaihtoehtolajien (Rannikko 2018) arvoa nuorten liikunnallisten merkitysmaailmojen rakentumisessa. Vammaisille nuorille mahdolliset fyysiset ja sosiaaliset liikuntaympäristöt ovat kuitenkin usein sekä aikuis-, seura- että jopa KELA-vetoisia ja näiden tahojen mahdollistamia (Armila & Torvinen 2017, 16). Liikuntaharrastukset osana vammaisten nuorten vertaissosiaalisuudessa rakentuvia merkitysmaailmoja ja ystävyyksiä ovatkin kiinnostava vaikka harvoin tarkasteltu teema (ks. kuitenkin Eriksson 2018, 85–97; Liikanen & Rannikko 2018).

Tässä artikkelissa siihen valittuja tutkimusaineistoja luetaan ja analysoidaan edellä kuvatuista lähtökohdista käsin. Analyysissa kysytään, missä määrin ja millä ehdoilla vammaisten nuorten periaatteelliset oikeudet harrastaa mielekkääksi koettua liikuntaa toteutuvat ja missä määrin eivät. Minkälaisia harrastamista edistäviä ja estäviä tekijöitä ja rakenteita aineistoista on tunnistettavissa? Erillisissä alaluvuissa paneudutaan myös liikunnan harrastamisen sosiaalisiin ulottuvuuksiin tarkastelemalla niitä sekä vertaissuhteiden että perhesiteiden merkitsemänä toiminnan areenoina. Analyysissa pääpaino annetaan kahdelle ”nuorisoinaistoille” eli vapaa-aikatutkimuksen erillisotoksen 13–17-vuotiailta nuorilta kootuille kyselyvastauksille (aineiston n=65) sekä VALKKU-hankkeen 14–29-vuotiaiden nuorten ja nuorten aikuisten sekä heidän liikunnanohjaajiensa, valmentajiensa ja vanhempiensa parissa kootuille havainnointi- ja haastatteluaineistoille (haastattelujen yhteenlaskettu n=15). Tämä painotus on valittu ensinnäkin siksi, että lasten ja nuorten yleinen liikuntaharrastusinto näyttää selkeästi muuttavan luonnettaan heidän yläkouluikävaiheessaan – yhtäältä moni harrastaja lopettaa ja toisaalta kilpaurheilulle tähtäävät aloittavat aiempaa intensiivisemmän ja määrätietoisemmän lajiharjoittelun (Aarresola 2016). Toiseksi sekä teini-ikään että kehkeytyvän aikuisuuden ikävuosiin painottamista puoltavat perinteiset kehityspsykologiset ja kasvatussosilogiset teoriat siitä, kuinka näissä elämänvaiheissa vanhemmat sekä muut lapsuuden perheen ihmiset jäävät monella tapaa taka-alalle ja vertaissuhteista tulee merkittäviä nuorten vapaa-ajan ja vapaamuotoisen kanssakäymisen sisältöjä (esim. Ziehe 1991).

Vapaa-aikatutkimuksen erillisotoksen kyselyaineistosta tähän analyysiin on valittu liikuntaharrastusten pääsyehtoihin ja niihin osallistumisen intensiteettiin kiinnittyviä näkemyksiä, samoin kuin osallistumista puitteistavia sosiaalisten suhteiden teemoja. Analyysiin valituissa VALKKU-hankkeen laadullisissa aineistoissa puolestaan on vammaisten nuorten liikunnalliseen elämänsä maailmaan liittyvää tietoa, jonka

avulla vapaa-aikatutkimuksen määrällisiä havaintoja on voitu rikastuttaa ja monipuolistaa. VALKKU-hankkeen aineistot koottiin ensinnäkin haastattelemalla 14–29-vuotiaita vammaisia urheilijoita ja liikunnan harrastajia (n=5) sekä vammaisliikuntaa (ns. soveltavaa liikuntaa) ohjaavia aikuisia (valmentajia, ohjaajia, talliyrittäjiä, n=10). Lisäksi tehtiin havainnointia ja käytiin vapaamuotoisia keskusteluja urheiluharjoituksissa, liikuntaleireillä ja ratsastustunneilla toimintaan osallistuneiden nuorten ja aikuisten kanssa.

Vastauksia artikkelin tutkimuskysymyksiin on etsitty tarkastelemalla kyselyaineistosta laskettuja vastausten suoria jakaumia ja ristiintaulukointeja. Kyselyvastausten pienten frekvenssien vuoksi analyysissa on pidättäydytty tilastollisten testien tekemisestä. Analyysin tuloksina saadut lukumäärät saattavat joissakin kohdin poiketa hieman tässä julkaisussa esitetyistä Antti Teittisen ja Hannu T. Vesalan tuloksista, mikä johtuu siitä, että heidän tarkastelussaan vammaisten nuorten aineistoon on poimittu mukaan myös nuorten vapaa-aikatutkimuksen perusaineiston vammaisia vastaajia. Laadullisia aineistoja on tässä artikkelissa tarkasteltu väljästi dialogisen tematisoinnin (Koski 2011) keinoin, ja niiden tehtävänä on ollut sekä käydä triangulaatiomaisesti vuoropuhelua määrällisen aineiston kanssa että tuottaa analyysiin kokemus- ja merkitystasoilta kumpuavia tulkintoja. Artikkelissa siteeratuissa VALKKU-hankkeen aineistolainauksissa kaikki muut erisnimet kuin omani ovat pseudo-nymyjä.

ESTEIDEN YLI – AKTIIVISESTI JA AUTETTUINA

Analyysissani on olennaista kiinnittää huomiota siihen, että sen aineistoissa ovat mukana pääasiassa liikuntaa tavalla tai toisella harrastavat nuoret. VALKKU-hankkeen laadulliset aineistot koottiin siellä, missä liikuttiin, ja vapaa-aikatutkimuksen erillisotoksessakin on tavoitettu vain muutama liikunnallisesti ei-aktiivinen nuori (n=12). Liikunnan harrastamattomuus

tulkitaan usein passiivisuudeksi tai urheilun ”noloutta” karsastavaksi nuorisokulttuuriseksi elämäntavaksi. Vammaisten nuorten kohdalla liikkumattomuuden syyksi on määritelty myös vamman liikkumista haittaava luonne tai koettu epäonnistumisuhka (Darcy & Dowse 2013, 402; ks. Armila & Torvinen 2017, 17). Vapaa-aikatutkimuksen erillisotoksen nuorisoinaistossa kuitenkin ainoastaan seitsemän vastaajaa on maininnut osallistumattomuutensa syyksi liikuntaa vaikeuttavan sairauden tai vamman, ja vain kolme erillisaineiston nuorta mainitsee tällaiseksi syyksi pärjäämättömyyden pelon. Kun tarkasteluun otetaan mukaan erilaiset VALKKU-hankkeessa kootut laadulliset aineistot, voidaan todeta, että vammaisuus ei useinkaan tukahduta liikuntaharrastushalua mutta karsii tosiasiallista mahdollisuuksien valikoimaa – syy ei kuitenkaan yleensä ole vammassa itsessään vaan enemmänkin siinä, että ympäristö ei pysty ottamaan tai halua ottaa vastuuta erityisjärjestelyistä, joita vamma saattaa siltä edellyttää (vrt. Armila 2019a). Vamman luonne määrittääkin osallistumisen intensiteettiä intersektionaalisesti ja erityisesti yhteydessä nuorten asuinpaikkaan liittyviin tarjoumiin. Urheiluseurojen ja koulujen tarjonta vaihtelee suuresti paikkakunnittain, ja myös ohjausjärjestelmissä, avustajien tuntimäärissä tai kuljetuspalveluissa on epäsystemaattista ja ennakoimatonta paikkakuntakohtaista variaatiota.

Erillisotoksen 65:sta nuorisoinaistosta nuoresta valtaosa (n=49) asuu kaupungissa, kaupungin liepeillä tai taajamamaisessa kyläkeskuksessa. Myös VALKKU-hankkeessa kohdatut liikunnanharrastajat tulivat pääosin kaupungeista. Syrjäisillä maaseutupaikkakunnilla organisoitu nuorten harrastustarjonta ja mahdollisuudet kulkea sen äärelle ovat ylipäätään hyvin niukat (tai olemattomat, ks. esim. Armila 2016, 37–40), mikä konkretisoituneesti selkeästi sellaisten nuorten kohdalla, joiden vamman luonne luo tarpeen erityisille ja henkilökohtaisille kyytijärjestelyille. Kulkumahdollisuudet syrjäseuduilta tai niiden puute osallistumista määrittävänä indikaattorina jäävät kuitenkin tässä analyysissä vakuuttavasti

ja yleistettävästi selvittämättä, koska erillisaineiston 12:sta liikuntaa harrastamattomasta nuoresta vain kolme ilmoittaa kyytien puutteen olevan yhteiseen liikunnalliseen toimintaan osallistumisen este, eikä kukaan heistä mainitse asuvansa maaseudulla. Myös VALKKU-aineistojen perusteella tiedämme, että kaupungissa tai kuntakeskuksessa asuminen ei välttämättä merkitse tasapuolista tai yhdenvertaista pääsyä harrastusten äärelle:

Lauantaina juttelen yleisurheiluhallilla 26-vuotiaan Ellin äidin kanssa. Äiti ja tytär ovat tulleet paikalle XX:n kaupungista, ja äiti näyttää huolehtivan myös parista muusta nuoresta. Elli on hyvin urheilullinen ja menestynyt myös kisoissa. Äiti moitti paljon XX:n kaupunkia ja sen liikuntapalveluja, lähinnä kuljetuksen suhteen. Hän on yrittäjä ja yksinhuoltaja, ja kertoo oman aikansa olevan ”kortilla”. Naureskelevat siinä muiden vanhempien kanssa, miten on ”tunteja istuttu autossa ja odotettu, kun autistinen nuori pohtii ja yrittää päättää jotakin”. Elli on äidin kertoman mukaan ”lievästi kehitysvammainen välinputoaja” – eli hän ei saa uuden vammaispalvelulain mukaan oikein mitään palveluja. Ylipäänsä uusi laki on huonontanut vammaisten nuorten asemaa urheilijoina vähentäessään esimerkiksi kytymahdollisuuksia – kuljetusmahdollisuudet nousevatkin koko ajan isoksi kysymykseksi vanhempien kanssa keskusteltaessa. Eli vaikka harrastusmahdollisuuksia XX:ssä olisi, kyytejä niihin ei ole. Myös tiedonpuutteeseen törmään jokaisessa keskustelussa – nuoret ovat löytäneet urheilun maailmaan jotenkin sattumalta. Ja sitten onkin tarvittu paljon perheen myötävaikutusta. [ote kenttäpäiväkirjasta 2017, Päivi Armila]

Välimatkoista voi tulla toimintaan osallistumisen este myös silloin, kun nuoren vamma edellyttää kuljetuksilta joitakin erityisiä teknisiä sovelluksia tai taloudellisia tukijärjestelmiä,

esimerkiksi invataksien nostolaitteita ja erilaisia matkoihin liittyviä tarkasti säädeltyjä KELA- tai vakuutuskorvauksia. Toistuva havainto tämän analyysin aineistoissa onkin, että hyvin usein vammaisten nuorten pääsy harrastuspaikoille jää täysin heidän perheidensä tai muiden epävirallisten tukiverkoston tarjoamien kyytien varaan (vrt. Tuuva-Hongisto & Pöysä & Armila 2016; myös Skantz 2016). Näin näyttää tapahtuvan erityisesti kehitysvammaisille nuorille, vaikka he olisivat jo ylittäneet täysi-ikäisyyden rajapyykinkin:

Päivi: Mites sie sitte, harrastat urheilua ku sie oot siellä XX:ssä? Mites sä pääset laskettelemaan?

Lauri [28 v.]: Mä laskettelen maanantai, keskiviikko, perjantai ja sunnuntai, mä laskettelen NN:ssä.

Päivi: Millä sä meet sinne aina?

Lauri: Autolla. Iskä vie. Iskä laskettelee omia „laskuja sillä välin ku mä oon ratalaskukouluss.

Yksi keskeinen asuinpaikkaan liittyvä huomioon otettava seikka vammaisten nuorten liikunnassa on avustajan merkitys osallistumisen mahdollistajana. VALKKU-hankkeen aineistoja koottaessa tämän artikkelin kirjoittaja muun muassa juoksi näkövammaisen kestävyysjuoksua harrastavan tytön rinnalla lukemattomia sisäratakiroksia pohtien tällaiseen tehtävään päätyvältä avustajalta vaadittavaa fyysistä juoksemisen voimaa ja kuntoa. VALKKU-aineistoissa avustajan tarve liittyykin erityisesti taito- ja kestävyyslajiharrastamiseen (Armila & Torvinen 2017, 12–13). Vapaa-aikatutkimuksen erillisotoksen nuorisoinaistosta ei voi tehdä päätelmiä siitä, minkälaisiin liikuntaharrastuksiin yhdeksän viikkoittain avustajan kanssa liikkuvaa nuorta 52:sta kysymykseen vastanneesta osallistuu. VALKKU-hankkeen kenttätyövaiheessa tavattiin kuitenkin joitakin perheitä ja paraurheilijoita, joille sopiva avustaja määrittyi ehdottomaksi liikuntaharrastukseen osallistumisen edellytykseksi:

Päivi: Käytätteks te aina tuota [laskettelemassa] isä tai äiti käyttää vai onks sinne jotaki...?

Äiti: Ainahan se vanhemmasta jollain tavalla lähtee, tai meillä on avustaja, Annilla [22 v.] on henkilökohtainen avustaja. Käytännössä tämmöses tilanteessa aina tarvii olla joku. Hän on sen takia että kun mie en mee rinteeseen [nauraen].

Päivi: Nii. Äiti ei uskalla. Onks henkilökohtasta avustajaa vaikee saaha?

Äiti: XX:n kaupunki antaa kolmekymmentä tuntia kuukaudessa.

Päivi: Ja saa ite valita mihin sitten...?

Äiti: Joo kunhan löytää sen avustajan. Ja sit on aina se kysymys että löytää sopivan joka on valmis [esim. laskettelemaan].

[...] Päivi: Okei, no tullee se sinne ratsastustallillekki se avustaja? Ja käy kottoo hakemassa?

Äiti: Joo.

Edellä siteerattu Annin äiti kokee olevansa onnekas. Tyttären vamma on sellainen, että se hänen liikunnallisesta osaamisestaan huolimatta luokituu vaikeaksi toiminnanvajaudeksi⁴. Annin kotikunnassa harrastuksissa avustavalle tukihenkilölle on myönnetty työtunteja suhteellisen hyvin, mikä on käytännössä mahdollistanut tämän nuoren naisen lasketteluharrastuksen. Tällaisen asiansa osaavan ja uskaltavan avustajan löytyminen voi kuitenkin olla aika- ja onnenkauppaa. Avustajan saamista helpottaa usein se, että sellaisen hakija on selvästi kilpailu-uralle etenevä lahjakkuus. Näissäkään tapauksissa avustaja ei kuitenkaan voi olla kuka tahansa työhön halukas:

Sunnuntaiaamuna saan haastateltua 18-vuotiaan ratakelajaohjaajajoittelija Eveliinan avustajineen. Pääkaupunkiseudulla asuva Eveliina on vammautunut teini-iässä ja harrastaa nyt monia eri liikuntalajeja. Eveliinalla on oma valmentaja ja lisäksi avustaja 50 + 20 tuntia viikossa. Tyttö uskoo huippu-urheiluutensa auttaneen

siinä, että tunteja on myönnetty noin paljon. Koulussa on eri avustaja kuin vapaa-ajalla [vapaa-ajanvalmentaja Verna on mukana myös valmennustilanteessa, jonka aikana juttelin Eveliinan kanssa]. Verna kertoo työstään, jota hän on tehnyt Eveliinan kanssa siitä saakka, kun tämä vammautui, eli yli neljä vuotta. Verna opiskelee hoiva-alalle ja avustaa opiskelun ohessa, kertoo avustustyön olevan elämässään vain välivaihe. Urheilijan avustajan on tiedettävä jotain urheilijan lajista, kertoo Verna. [lyhennetty ote kenttäpäiväkirjasta 2017, Päivi Armila]

Liikunta- ja urheiluharrastuksissa on kyse fyysisestä suoriutumisesta ja usein tämän suoriutumisen kehittämistavoitteista. Urheilu on traditionaalisesti ollut yksi vahvimpia kyvykkään kehon näyttämöitä (DePauw 1997; Mason 2013, 313), ja suhteessa kyvykkään kehon ideaaleihin vammaisuus on merkinnyt erottavaa rajanvetoa ja ulossulkemistakin (Armila 2019a). Vaikka representaatiot kyvykkästä kehosta eivät heihin istu, suuri osa tämän artikkelin aineistojen nuorista esittäytyy aktiivisina liikkujina, ja jopa 85 prosenttia vapaa-aikatutkimuksen erillisotoksen nuorista vastaajista kertoo liikkuvansa vähintään tunnin päivässä ainakin kahtena päivänä viikossa (n=55). Liikkumisen ensisijaisina motiiveina heillä ovat toiminnan mielekkyys, mukavuus ja sosiaalisuus – urheilu-uralle tähtääminen sen sijaan on vain harvojen haaveissa. Koska osa VALKKU-aineistoa on koottu myös erilaisilla urheilukilpailuilla ennen järjestettävillä valmennusleireillä, sen kautta on saatu kuvaan mukaan myös jokunen huipulle tähtäävä liikkuja:

Päivi: No minkälaisia unelmia sulla on urheilijana?

Lauri [28 v.]: Menestyä. Ja olla yks parhaimmista laskijoista joka tuo toivoa ja mitaleja ja hauskuutta kotiin.

Yksiselitteisten päätelmien ja tulkintojen tekeminen vammaisten nuorten liikuntaharrastuk-

sista on hankalaa ja kompastuu muun muassa siihen, että selkeänä identiteettikategoriana ja/tai taustamuuttujana ”vammainen nuori” on äärimmäisen epäselvä ja moninaisuutta karkeasti yhteen niputtava (Eriksson & Armila 2018). Käytännössä vammaisten nuorten liikuntaharrastuksia raamittavat, mahdollistavat ja estävät tekijät ovat joskus hyvinkin yksittäisiä ja henkilökohtaisia (esimerkiksi epäonnistumisen pelko), joskus taas intersektionaalisilla tavoilla ja paikkakuntasidonnaisesti yhteen kietoutuvia.

HYVÄT PAHAT KAVERIT

Perinteisessä nuorisohuolikeskustelussa harrastuksilla katsotaan olevan ”rokotusvoimaa” (Hoikkala 1995), jonka ansiosta nuorta voidaan estää liukumasta sellaisiin elämänpolun mutkiin, joissa pesivät erilaiset onnettomaan elämään vievät riskit – huonot toveripiirit, päihteet, päämäärätön hortoilu ja levottomaksi tekevä vapaa-ajan tyhjiys. Nuorten itsensä näkökulmasta erilaisissa vapaa-ajan tekemisissä korostuvat kuitenkin usein kaverisuhteet ja kaikki se hauska, jota yhteinen ”höntsäily” tuottaa (Rautopuro ym. 2007). Kaveripiirien ja niissä hyväksytyksi tulemisen merkitys on erityisen keskeinen ikävaiheessa, jossa nuorten vapaa-ajan tekemiset usein alkavat irrota perheen parista (esim. Ziehe 1991).

Liikunta- ja urheiluharrastuksissa on hyvin usein kyse toiminnasta, jota sääntelevät erilaiset lajiohjeet voittamis- ja häviämissääntöineen, ikä- ja sukupuolisarjat, valmennusjärjestelmät, tilasovellukset ja aikataulut. Silti niitäkin koskeva tutkimustieto on erityisesti 2000-luvulla kokenut jonkinlaisen nuorisokulttuurisen käänteen. Suorituksilla kilpailemisen, paremmuusjärjestyksien ja erojen laskemisten sijasta nuorisokulttuurisessa liikuntatutkimuksessa puhutaan hauskanpidosta, yhteisestä irrottelusta, luovista tekemisen soveltamisista, kaikille avoimista harrastusyhteisöistä ja niin edelleen. (Harinen ym. 2015; Ojala 2015; Rannikko 2018.) Nämä periaatteet kristallisoituvat erityisesti niin sanottuja vaihtoehtolajeja (skeittausta, parkouria jne.)

koskevassa tutkimuksellisessa julkipuheessa. Empiirinen liikuntaharrastuskenttien tutkimus on kuitenkin osoittanut, että vammaisten nuorten osuus luovaa lajimuuntelua ja kollektiivista hauskanpitoa korostavissa vaihtoehtoliikuntayhteisöissä on vielä sangen pieni. (Rannikko & Armila 2019.)

Peer sociality on kansainvälisessä nuorisotutkimuksessa aika ajoin viljelty käsite, jonka olen suomentanut vertaissosiaalisuudeksi (esim. Armila & Torvinen 2017). Vertais-käsitteen sisältö ja täsmennys ovat vammaisten nuorten liikuntaa koskevissa analyyseissa nostaneet esiin pohdintaa siitä, mistä vertaisuus vammaisten nuorten nuoruudessa syntyy: samanikäisyydestä, vammaisuudesta vaiko kenties vammojen samanlaisuuksista? Kansainvälisessä vammaisliikuntatutkimuksessa vertaisilla tarkoitetaan usein samaa lajia harrastavia ja samalla tavalla vammaisia nuoria: yhteisen kokemusmaailman yhdistämiä ja siksi hyväksyviksi koettuja vertaiskontakteja (Anderson 2009, 442; Wilson & Khoo 2013, 1139; Darcy & Dowse 2013, 393; ks. Armila & Torvinen mt.). Tällaiset vammaisten nuorten liikunnalliset vertaisyhteisöt ovat kuitenkin harvassa, ja tutkijoina olemme tavoittaneet sellaisia vain erilaisilla liikuntaleireillä ja joidenkin suurempien kaupunkien urheilutapahtumissa ja -tarjonnoissa – tosin vanhempien valvonnassa ja ohjailtavina tuolloinkin (ks. Liikanen & Rannikko 2018).

Kavereiden merkitys vammaisille nuorille on kuitenkin samalla tavalla tärkeä kuin nuorille ylipäänsä. VALKKU-tutkimushankkeen etnografisissa havaintoaineistoissa kiinnitetään paljon huomiota vammaisten nuorten liikuntaharrastustuokioiden ja -tapahtumien aikuisvetoisuuteen, mutta erityisesti erilaisilla harjoitusleireillä kootuissa havaintopäiväkirjoissa korostuvat myös toiminnan ohessa tapahtuvat spontaanit kaverikokoontumiset ja ”huulenhietot”. Myös vapaa-aikatutkimuksen erillisaineiston 13–17-vuotiaista yli puolet (39) kertoo ajanvieton kavereiden kanssa olevan ainakin jossakin määrin tärkeä liikuntaharrastukseen osallistumisen motiivi. 41 kyselyyn vastannutta

65:stä katsoo kuitenkin itsellään olevan ainakin jonkin tason vaikeuksia muodostaa kaverisuhteita. Kriittiseen vammaistutkimukseen perehtynyt tulkitsija todennäköisesti kääntäisi tätä kysymyksenasettelua pohtien, onko kuitenkin kyse enemmän siitä, että kaverit eivät kovinkaan helposti ota kontaktia vammaisiin vertaisiin (ks. esim. Eriksson & Armila & Rannikko 2018). Pyrkiessään pääsemään mukaan paikallisiin liikuntaa harrastaviin yhteisöihin vammaisen nuori voi olla kovin yksin erilaisuuden ja epävarmuuden kokemuksineen (ks. Rannikko & Armila 2019):

14-vuotiaan alppihiihtoa harrastavan tytön isä: Se on niin yksilöllistä myös, kaikki urheilijat ja ihmiset on yksilöitä, niin et ne vaatii sitten sitä asennetta, että pitää tietyllä tavalla vähän enemmän ohjeistaa ja opastaa ja... Et se omatoimisuus ei välttämättä oo kaikilla [vammaisilla lapsilla ja nuorilla] ihan tuon treenaamisen kanssa niin vahvaa, ku sit taas muilla urheilijoilla.

Pietu [29 v.]: Oon ajatellu, että itsellä kun vähän aikataulut jos antais jossain välissä myötä, niin rupeis kasvattaa tätä hommaa, koska ihan varmasti ois jengii, jotka haluis, mut se kynnyks lähtee sinne mäkeen itse... Mie kyllä ymmärrän sen, koska silloin kun miekin lähin ensimmäistä kertaa vammaisena laskee, nii eihän se nyt mee ihan ykkösellä maaliin se homma ja sit ku sie oot tavallaan yksinään siellä.

Liikunta- ja urheiluharrastuksia leimaavat suori-
tuspainotteisuus ja kilpailumentaliteetti altistavat
niissä toimivat helposti erilaiselle kiusaamiselle.
Nuorten vapaa-aikatutkimuksen perusotok-
sen tuloksia julkaistaessa kiinnitettiin vahvasti
huomiota siihen, kuinka kokemus kavereista
liikuntaharrastusten areenoilla ei ole aina kovin
toverillinen⁵. Myös aiemmassa nuorten syrjintä-
kokemuksia suoraan analysoineessa tutkimuk-
sessa (Kankkunen ym. 2010, 23–24) erilaisiin
vähemmistöihin kuuluvat nuoret (tutkimuksen

n=337) ovat kertoneet, että raainta syrjintää he ovat kokeneet toisilta nuorilta – niiltä, jotka ovat jollakin tavalla tuttuja mutta eivät omia läheisiä ystäviä. Tuossa syrjintäkokemustutkimuksessa keskeiseksi syrjinnän kokemisen ympäristöksi nousi koulu, mutta kolmasosa tutkimukseen osallistuneista vähemmistönuorista kertoi kokeneensa ennakkoluuloisuutta ja epäystävällisyyttä myös harrastusyhteisöissä. Omien kavereiden syrjivä käyttäytyminen näyttää itse asiassa korostuvan juuri harrastusympäristöissä – tätä on syytä ihmetellä, koska ne kuitenkin ovat nuorille usein vapaaehtoisia ja toivottuja yhteen koontumisen paikkoja.

Vapaa-aikatutkimuksen erillisotoksen nuorisosaineistossa on 18 nimittely-, syrjintä- ja vähättelykokemuksia mitanneisiin kysymyksiin vastannutta. 12 nuorta mainitsee joutuneensa nimittelyn ja 17 vähättelyn kohteiksi vähintään joskus. Tällaisen kohtelun kerrotaan myös olleen tai olevan jatkuvaa ja tulevan tässäkin tapauksessa kavereilta. Näiden havaintojen rinnastaminen sekä varsinaisen vapaa-aikatutkimuksen tuloksiin sekä VALKKU-aineistoihin vahvistaa näkemystä siitä, että liikuntaharrastusympäristöt eivät ole kiusaamisesta ja muusta syrjivästä käyttäytymisestä vapaita tiloja (ks. Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2018; Armila 2019b).

Koululiikunta on tätä artikkelia varten tarkastelluissa aineistoissa melko vähäisessä roolissa (vrt. esim. Kämppi & Aira & Tammelin 2019). Koulujen liikuntakerhoissa vähintään kerran viikossa liikuntaa kertoo harrastaneensa vain muutama erillisaineiston teini-ikäisistä nuorista, ja VALKKU-aineistoissakin maininnat koulun osuudesta vammaisten nuorten liikuntaharrastusten mahdollistajana rajautuvat lähinnä muutamien vanhempien kertomuksiin siitä, kuinka he ovat vaatineet koulua ottamaan huomioon lapsensa erityiset liikunnalliset tarpeet. Syrjinnän ja kiusaamisen yhteydessä koulu nousee kuitenkin joidenkin nuorten aikuisten liikuntamuistojen ikäväksi kontekstiksi:

Päivi: Minkä ikäsenä sie oot alottanu alppihiihdon? Kuin kauan sä oot harrastanu sitä..laskettelua?

Ossi [28 v.]: Pienestä asti, oiskohan se seittämän, kaheksanvuotiaasta asti.

Päivi: Okei..onks teillä koulussa ollu liikuntaa? Oliko sä siellä liikunnassa hyvä? Koulussa jo?

Ossi: Ihan jees mutta se välillä meni kyllä, kiusaamisen puolelle. Et mua alettiin kiusaa liikuntasalissa ja..

Päivi: Eiks ope sanonu mitään?

Ossi: No kun siin on käyny niin et jos mä sanon jotain ni mua ei kuunnella..mut jos mä kiusaan niitä, heti kuunnellaan ja sit torutaan mua ja mua ei ymmärretty vaan koulussa jostain syystä.

Vieroksunnan kokemuksista huolimatta erillisaineiston vammaisille nuorille itselleen erilaisen yhdessä toimiminen ei olisi vastentahtoista. Tarkasteltaessa heidän valmiuttaan ja haluaan harrastaa liikuntaa sellaisissa ryhmissä, joissa on mukana eri sukupuolia, erilaisia seksuaalisia suuntautumis- tai kansallisuuskansallisia nuoria, havaitaan, että valtaosa (78–83 %) 59:stä tätä valmiutta mittaaviin kysymyksiin vastanneista ei ole erilaisille nuorille erikseen tarjottavien liikuntaryhmien kannalla. VALKKU-hankkeen aineistoissa korostuvat myös havainnot siitä, kuinka vammaisten nuorten kohdalla esimerkiksi sukupuoli tai ikä eivät välttämättä karsinoi toimijakokoonpanoja tiukkarajaisiin ja aakkostettuihin junioriryhmiin tai suoriutujakategorioihin.

Päivi: Ja tää on se sun laji? Miks sä oot siitä innostunu? Mitä siin on semmosta erityisen mukavaa?

Iiro [28 v.]: Kaverit, valmennus..ja hyvä huumori.

Päivi: Minkälaista se huumori on? Onks se semmosta teijän porukan huumori?

Iiro: Porukan huumoria, sellasta läppä..läppändeerausta.

Harrastusyhteisöjen tarjoama vertaisuuden kokemus nimenomaan liikuntaharrastuksissa saat-
taa myös olla joillekin vammaisille liikkujille juu-
ri ainutlaatuisuudessaan merkityksellinen:

Päivi: Onks siellä XX:ssä sulla kavereita
semmosia joitten kanssa voi tehdä muutaki
kuin urheilla?

Iiro: No on, mutta mä en oo enää niitten kaa
pahemmin ollu tekemisissä.

Päivi: Eiks sullo o aikaa vai?

Iiro: No ei oikeestaan ku meill on aika paljon
perheen kaa omia menoja sinne sun tänne.
Ei o paljo aikaa.

Nuorten vertaissosiaalisuuden ja siihen kiinnit-
tyvien kuulumisen kokemusten näkökulmasta
onkin harmillista, jos liikuntaharrastusta ei ole
tai jos se on päätetty lopettaa. Vapaa-aikatutki-
muksen nuorisoinaistossa on 12 liikuntaa har-
rastamatonta nuorta. Yhdeksän heistä kertoo
harrastaneensa liikuntaa joskus mutta lopetta-
neensa sittemmin. Viisi otoksen 65 vastaajasta
katsoo, että epäasiallinen kohtelu on vähentänyt
heidän liikunnan harrastamistaan. Yksinäisyy-
den vastavoimaksi asettuvat kaverit kulkevatkin
monella tavalla tärkeiksi määritettyinä viitepis-
teinä kaikkien tässä artikkelissa analysoitujen
aineistojen läpi, sekä positiivisessa että negatiivisessa merkityksessä (ks. myös Liikanen 2018).

VANHEMPIEN VALTA, VOIMA JA KUNNIA – AAMEN?

VALKKU-hankkeessa kootuissa aineistoissa ja
niistä tehdyissä osatutkimuksissa vanhempien
merkitys vammaisten nuorten urheiluharrastus-
ten mahdollistajina ja tukijoina – konkreettisina
”merkittävinä muina” – nousee esiin korostu-
neella tavalla (esim. Armila & Torvinen 2018):

Sunnuntaiaamu: Olen leirikeskuksen
yleisurheilu- ja jalkapallohallissa. Otin
mukaan sisäkengät ja juoksen rataa ympäri
sympaattisen ja hiljaa hymyilevän Einon

[20 v.] kanssa. Ihmettelen, että saan aran
pojan helposti mukaani. Jaksan juosta
kaksi täyttä rata kierrosta. Eino on pieni
ja kevyt, vastailee myöntävästi kaikkiin
kysymyksiin, joita esitän juoksun lomassa
puuskuttaen. Einon isäpuoli on leirillä
mukana [on eläkkeellä ja ”on aikaa, kun
vaimo on töissä eikä pääse”] ja seuraa pojan
juoksua tarkkaan, ottaa aikaa puhelimella
ja kannustaa. Eino on miltei koko ajan
kontaktissa vain isäpuolensa kanssa, mutta
osallistuu kuitenkin yhteisiin harjoituksiin ja
testeihin [ja silloin irtoaa isäpuolen vierestä].
[lyhennetty ote kenttäpäiväkirjasta 2017,
Päivi Armila]

Edellä siteeratun kaltaiset, toistuvat VALKKU-
hankkeen kenttähavainnot saavat määrällistä
vahvistusta vapaa-aikatutkimuksen erillisotok-
sen nuorisoinaistosta. Siinä valtaosa (78–86 %) vanhempien aktiivista osuutta nuorten harras-
tamiseen mitanneisiin kysymyksiin vastanneista
(n=43–55) kertoo näiden toimivan joko harras-
tuksiin kuljettajina tai niissä ohjaavina tai huol-
tavina tahoina hyvinkin säännöllisesti. Ilmiö ei
ole millään tavalla kansallinen: myös kansainvä-
lisessä tutkimuskeskustelussa vanhemmat ko-
rostuvat erityisesti vammaisten nuorten liikun-
nanharrastamisen edistäjinä (Anderson 2009,
438–439; vrt. Aarresola 2016; Skantz 2016; ks.
Armila & Torvinen 2017). Vanhemmat paitsi
toimivat henkilökohtaisina harrastuksen mah-
dollistajina, myös kutovat nuorten liikunnan-
harrastajien ympärille erilaisia muista vanhem-
mista ja ohjaavista aikuisista koostuvia tuki-,
valmennus- ja kuljetusverkostoja.

Vaikka usein kuvittelemme nuorten vapaa-
ajan harrastusten olevan heidän omia valinto-
jaan, ne ja niihin pääsy ovat lopulta vanhempien
projekteja ja hyvin riippuvaisia siitä, minkälaisia
taloudellisia, kulttuurisia, logistisia tai ajankäyt-
töön liittyviä resursseja vanhemmilla on – ja mi-
ten halukkaita he ovat sijoittamaan niitä nuor-
tensa harrastuksiin (Armila & Torvinen 2018).
Seuraava pitkä sitaatti VALKKU-hankkeen

valmennusleirillä kootusta haastatteluaineistosta kokoa hyvin yhteen tätä vanhempien panoksen merkitystä:

Äiti: Päätettiin et siinä pitää olla ihminen jolla on koulutus siihen ja ensimmäisen kerran pistettiin hänet rinteeseen opettajan kanssa, viisivuotiaana. Hiihdonopettaja naureskeli että ensin pitäis tasapainoo tavallisten suksien kanssa.

Päivi: Oliko tää joku erityisryhmä sitten vai ihan...?

Äiti: Ei, me vaan oltiin perhe ja .. me perheenä ruvettiin hiihtelemään sen verran et hänelle tuli tasapainoo ja suksien hallintataitoa ja sit ruvettiin etsimään sellasia laskettelunopettajia jotka on opettaneet kehitysvammaiselle sopivalla tavalla ja löydettiin semmonen ...

Päivi: Sieltä XX:stä päin jostain?

Äiti: Me oltiin monessa eri laskettelukeskuksessa ja XX:n kunnasta löytyi mies joka opetti [...] opetti hänelle sellasen tyylin ja se oli hyvä tekniikka hänelle ja me sit lasketeltiin perheenä monta vuotta kunnes tyttö oli parikymppinen ja saatiin yhteys kehitysvammasten liikuntajärjestöihin ja hän pääsi valmennusryhmään, Special Olympisiin valmistauduttiin, Naganossa Japanissa.

Päivi: Olitteks työ mukana?

Äiti: Oltiin mukana.

[...] Isä: Sama juttuhan se on tenniksenkin kohdalla ..mä vein häntä tennistä pelaamaan ja huomasin että ei tästä tuu mitään ni palkkasin yhden tenniksenopettajan. Mut sekinhän tapahtu koko ajan perheen yhteydessä.

Päivi: Saaks perheet mitään tukee tällaseen?

Isä: Ei tietenkään. Eihän kukaan muukaan saa [nauraen]. Miks kehitysvammasten lasten vanhemmat sais, eihän sitä saa tavallistenka lasten ...Ja sitte ihan sattumoisin yks tuttava sanoi et heillä on sellanen kehitysvammasten ryhmä joka pelaa tennistä, voisko tyttö tulla sinne.

Päivi: Minkälaiset mahdollisuudet teillä on harjotella laskettelua.. siellä koti.. pääsetteks työ miten säännöllisesti rinteeseen?

Äiti: No tuota päästään kyllä, aina pitää tietysti lähteä jonkun tunnin ajomatkan päähän.

Isä: XX:stä sata kilsaa. Sehän on se homma että vanhempien pitää kuljetella. Sehän on kolmen koon systeemi: kannusta...

Äiti: Kuljeta ja kuskaa...

Käytännössä tämä vanhempien osallistumista ja vastuuta korostava teema sekä osoittaa että implikoi sitä, että kaikkien nuorten oikeus itselle mielekkääseen liikuntaharrastukseen ei toteudu automaattisesti vain siksi, että he ovat olemassa ja oikeutettuja siihen (vrt. *Sinulla on oikeus* 2015; Lallukka 2014). Nuorten yhteiskunnallista osallisuutta tukemaan pyrkivässä toiminnassa on usein tapana haastaa heidän perheitään osaksi tukitalkooväkeä, mikä on ristiriidassa Perustuslain 6 §:n 3 momentin kanssa. Momentissa todetaan, että ”lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastavasti”. Perheiden varaan heittäminen epämuodollinen toimintapolitiikka on omiaan nakeramaan nuorten osallistumismahdollisuuksien yhdenvertaisuusperiaatetta: kaikilla perheillä ei ole aikaa, varaa tai olennaisen informaation löytämisen valmiuksia ja välineitä – eikä ihan kaikilla nuorilla ole perheitäkään. Liikunnan harrastamisen kentillä, samoin kuin niitä koskevissa kyselytutkimuksissa ja tilastoissa, tavataankin yleensä tietynlaista väkeä: liikunta-asialle vihkiytyneitä, aktiivisia ja asioita tuntevia toimijoita. Tämä esiin tulevien havaintojen ”vinous” näkyy paitsi tilastoissa, myös VALKKU-hankkeen aineistoissa, joissa äänessä ovat ensisijaisesti hyvin toimeentulevat ja ajankäyttöään autonomisesti säätelemään kykenevät aikuiset:

Äiti: Isä on hänen.... osittain valmentaa Inkaa [14 v.] voimistelussa, on ite tehnyt Inkan kans kaikki kakkosluokan rytmisen voimistelun ohjelmat, että sinänsä jos meillä

ois huonoja valmentajia, niin sit isä ottais [haltuun].

Isä: Ennen xx:n kisojakin, neljää ohjelmaa kevään aikana, vähän yli tuhat kertaa käytiin ne läpi. Kokonaisuutena, sit sen jälkeen osia siitä.

Päivi: Kotona ihan vai...?

Äiti: Ensin salilla. Sali vuokrattuna ja... Eihän tämmöisiin suorituksiin kaikki pääse, jos ei ois omaa harjottelua myös. Ja kenelläkö on voimavaroja, kenellä on kiinnostusta ynnä muuta, mut meillä on se kiinnostus.

Myös vapaa-aikatutkimuksen erillisotoksen nuorisoinaistien vanhemmat ovat kohtalaisen koulutettua väkeä: ainoastaan muutama nuori ilmoittaa vanhemmillaan olevan vain perusasteen koulutuksen, ja yliopistotutkintokin on noin kolmasosan nuorista vanhemmilla. Tutkimustiedon ja siihen perustuvan yhdenvertaisten harrastusmahdollisuuksien kehittämisen näkökulmasta ongelmaksi nousee se, että tutkimuksen keinoin meiltä jäävät useimmiten tavoittamatta ne nuoret, jotka puuttuvat aktiiviharrastajien porukoista. Usein he ovat juuri niitä, joilla ei ole vahvaa perheen varmistamaa taustatukea tai joiden pääsy harrastusympäristöihin estyy muuten – kaatuu esimerkiksi sopivien kytimahdollisuuksien olemattomuuteen tai ylivoimaiseen syrjityksi tuleminen pelkoon (vrt. Armila 2016).

PÄÄTELMIÄ JA POLITIIKKAA: KUNTOUTUSASIAKKUUKSISTA KAVEREIDEN KESKUUTEEN

Vaikka niin sanottu ruutuakakeskustelu onkin siirtänyt epäterveellisiä elämäntapoja indikoivan liikunnallisen passiivisuuden ympärillä käytyä huolipuhetta yhä nuorempien lasten elämaailman ympärille, tuore vapaa-aikatutkimus kertoo suomalaisten alakouluikäisten myös liikuvan vapaa-ajallaan (Hakanen & Myllyniemi & Salasuo 2018). Vammaisten nuorten erillisaistioissa näkyy sama liikunnallisen aktiivisuuden henki, joka laimenee hieman nuorten iän lisääntyessä. Erillisotoksen nuorisoinaistossa

myös liikunnan harrastamisen motiivit noudattelevat muissakin tutkimuksissa esille noussutta havaintoa, että keskeisesti juuri kaverit ja yhteiseen hauskanpitoon osallistuminen houkuttelevat mukaan liikkumaan. Vaikka vanhemmat ovat korostunut ja käytännöllinen osa vammaisten nuorten liikunta- ja urheilumailmoja, harrastuskentillä kohdattavat kaverit antavat toiminnalle sen keskeisen ja iloa tuottavan energian (ks. myös esim. Liikanen 2018).

Koska kaverisuhteet ovat harrastuksissa hyvin merkittäviä, kavereita koskevat maininnat, jotka kertovat syrjinnästä, kiusaamisesta ja epäasiallisesta kohtelusta, ovat tässäkin analyysissa huomionarvoisia. Vammaisten nuorten syrjintää liikuntaharrastuksissa on syytä tarkastella pohtien myös sen ilmenemistä instituutio- ja rakennetasolla. On kysyttävä, miksi vammaisia nuoria näkyy edelleen niin vähän nuorille yhteisen liikunnan kentillä, miksi soveltavan liikunnan organisoitu tarjonta on edelleen hyvin paikkakuntaakohtaista ja miten tutkimus tavoittaisi ne nuoret, jotka eivät ole mukana yhteisessä toiminnassa ja joiden perheissä nuorten harrastuksiin osallistumisen tukeminen ei syystä tai toisesta onnistu (ks. Armila & Rannikko & Torvinen 2017). Jos nuorten osallistumismahdollisuudet ovat liiaksi kiinni heidän perheiden haluista ja valmiuksista, niihin ohjelmatasolla kiinnitetty yhdenvertaisuusoikeus ei toteudu.

Jatkossa yhdeksi nuoris- ja liikuntapolitiisen huomion kohteeksi on syytä nostaa nuoret vapaa-aikaan liittyviä oikeuksia omaavina yksilöinä, ei ainoastaan vanhempinsa huolenpidossa olevina ”jälkeläisinä” tai erilaisten kuntoutuspalvelujen ja sosiaalitukijärjestelmien asiakkaina (ks. myös Liikanen 2018). Vammaisten nuorten institutionaalisia asiakkuuksia ei voi kuitenkaan kuitata pois ja nähdä ainoastaan heitä kohteistavina käytäntöinä: usein heidän liikuntaharrastuksiin pääsyä edellyttää sekä taloudellisia, logistisia että liikuntatiloihin, liikunnanohjaukseen ja liikunnassa avustamiseen kiinnittyviä erityisiä julkisen tuen väliintuloja.

Myös vammaisten nuorten elämää tarkastelevilla tutkijoilla on syytä analyttiseen

itserefleksioon. Kriittisen vammaistutkimuksen (ks. esim. Eriksson & Armila 2018) näkökulmasta nuorten vapaa-aikatutkimuksen erillisaineistoja koottaessa käytetyt kyselylomakkeet sisältävät joitakin sekä vammais- että nuorisotutkimuseettistä erittelyä kestävämpiä indikaattoreita. Jos yläkouluikäinen vammainen nuori asetetaan tutkimuksessa pohtimaan esimerkiksi omaa pärjäämistään suhteessa muihin samanikäisiin (oletetusti vammattomiin

vertaisiinsa), on aika pysähtyä kysymään, jatkaako tutkimus omalta osaltaan urheilun ja liikunnan maailmoja kauan vaivannutta kyvykkäiden ja kyvyttömien kehojen kahtiajakoa (DePauw 1997; Mason 2013, 313; ks. Armila 2019a). Nuorten oikeuksien yhdenvertaista toteutumista edistettäessä samalle lähtöviivalle asettaminen merkitsee katseen kääntämistä pois yksittäisistä vammoista kohti avoimesti mukaan kutsuvia ja muuntumaan kykeneviä ympäristöjä.

VIITTEET

- 1 http://www.ukkinstituutti.fi/filebank/588-Suomalaisten_fyysinen_aktiivisuus_netti.pdf
- 2 <https://www.tervekoululainen.fi/ylakoulu/fyysinen-aktiivisuus/suomalaisen-nuoren-liikunta/viite>
- 3 Tämän artikkelin kirjoittajan lisäksi VALK-KU-hankkeen tutkimusaineistoja ovat koonneet Susan Eriksson, Veli Liikanen, Anni Rannikko, Santeri Sihvonen ja Pasi Torvinen.
- 4 <https://thl.fi/en/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/vakuutus-sosiaaliturva-ja-verotus/haittaluokitus>
- 5 <https://www.jelli.fi/2019/03/07/lasten-ja-nuorten-vapaa-aikatutkimus-2018-yhdenvertaiseen-harrastamiseen-on-viela-matkaa/>
- 6 https://thl.fi/en/web/lapset-nuoret-ja-perheet/johtamisen_tueksi/lasten_ja_nuorten_vaikeuttamismahdollisuudet/lain-saadanto

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aarresola, Outi (2016) *Nuorten urheilupolut. Tutkimus kilpaurheiluun sosiaalistumisen normeista, pääomista ja toimijuudesta*. Jyväskylän yliopisto: Studies in Sport, Physical Education and Health 246.
- Anderson, Denise (2009) Adolescent Girls' Involvement in Disability Sport: Implications for Identity Development. *Journal of Sport and Social Issues* 33 (4), 427–449.
- Armila, Päivi (2016) Maaseudun nuoret ja liikunta – pidot eivät parane kun väki vähenee. *Liikunta & Tiede* 53 (4), 37–40.
- Armila, Päivi (2019a) Apu- ja urheiluvälineet vammaisurheilun ei-inhimillisinä toimijoina. Artikkelin käsikirjoitus. Refereearvioitavana *Sosiologia*-lehdessä.
- Armila, Päivi (2019b) ”Rajoitteet ovat vain omassa päässä” – vai ovatko sittenkään? Mikä vammaisten nuorten liikuntaan osallistumista estää, mikä sitä edistää? *Liikunta & Tiede* 56 (1), 39–43.
- Armila, Päivi & Käyhkö, Mari & Pöysä, Ville (2018) Syrjäkylien pojat: Kaveruutta ja kilometrejä. Teoksessa Antti Kivijärvi & Tuija Huuki & Harry Luunabba (toim.) *Poikakatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 261–286.

- Armila, Päivi & Rannikko, Anni & Torvinen, Pasi (2017) Young People with Intellectual Disabilities and Sport as a Leisure Activity: Notions from the Finnish Welfare Society. *Journal of Leisure Studies* 37 (3), 295–306.
- Armila, Päivi & Torvinen, Pasi (2017) Vammaiset nuoret ja vapaa-ajan liikunta. *Nuorisotutkimus* 35 (4), 6–20.
- Armila, Päivi & Torvinen, Pasi (2018) Merkitävät muut vammaisten nuorten liikunta-harrastuksissa. Teoksessa Susan Eriksson & Päivi Armila & Anni Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisua 346. Jyväskylä: LIKES, 38–55.
- Darcy, Simon & Dowse, Leanne (2013) In Search of a Level Playing Field. The Constraints and Benefits of Sport Participation for People with Intellectual Disability. *Disability & Society* 28 (3), 393–407.
- DePauw, Karen (1997) The (In)Visibility of DisAbility: Cultural Contexts and 'Sporting Bodies'. *Quest* 49 (4), 416–430.
- Dupont, Tyler & Ojala, Anna-Liisa (2015) Valtavirta peesaa, aito harrastaja keksii itse: Skeittaus- ja lumilautapaikkojen autenttisuus. Teoksessa Päivi Harinen & Veli Liikanen & Anni Rannikko & Pasi Torvinen (toim.) *Liikutukseen asti. Vaihtoehtoliikunta, nuoruus ja erottautumisen mieli*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 303. Jyväskylä: LIKES, 15–20.
- Eriksson, Susan (2018) ”Se on mulle tosi fiilisjuttu”. Liikuntaharrastuksen kulttuuriset ulottuvuudet. Teoksessa Susan Eriksson & Päivi Armila & Anni Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES, 85–97.
- Eriksson, Susan & Armila, Päivi (2018) Kentillä ja niiden reunoilla. Teoksessa Susan Eriksson & Päivi Armila & Anni Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES, 1–10.
- Eriksson, Susan & Armila, Päivi & Rannikko, Anni (2018) (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES.
- Hakanen, Tiina & Myllyniemi, Sami & Salasuo, Mikko (toim.) (2019) *Oikeus liikkuu. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2018*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 215. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion liikuntaneuvosto, Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto.
- Harinen, Päivi & Liikanen, Veli & Rannikko, Anni & Torvinen, Pasi (2015) (toim.) *Liikutukseen asti. Vaihtoehtoliikunta, nuoruus ja erottautumisen mieli*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 303. Jyväskylä: LIKES.
- Hoikkala, Tommi (1995) *Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Huotari, Pertti (2004) *Kaikki kunnossa? Suomalaisen koululaisten fyysinen kunto vuosina 1976 ja 2001*. Jyväskylä: LIKES.
- Kankkunen, Paula & Harinen, Päivi & Nivala, Elina & Tapio, Mari (2010) *Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokemus syrjintää Suomessa*. Helsinki: Sisäasiainministeriön julkaisuja 36.
- Koivumäki, Kari (1994) Liikunnan erityismerkitys erityisryhmille. Teoksessa Timo Ilmarinen & Maarit Haukilahti (toim.) *Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu: Tieteellinen katsaus*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 90. Jyväskylä: LIKES, 63–67.
- Koski, Leena (2011) Teksteistä teemoiksi: Dialoginen tematisointi. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) *Menetelmäviidakon rai-vaajat: Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan*. Helsinki: JTO, 126–152.
- Kämppi, Katariina & Aira, Annaleena & Tamminen, Tuija (2019) Koulut lasten liikkumisen edistäjinä Suomen vahvuus. *Liikunta & Tiede* 56 (1), 10–14.
- Lallukka, Kirsi (2014) *Lasten ja nuorten oikeudet liikunnassa ja urheilussa*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 284. Jyväskylä: LIKES.

- Liikanen, Veli (2018) Vammaiset nuoret VALK-KU-kyselyssä. Yhteenveto kyselyaineistosta. Teoksessa Susan Eriksson & Päivi Armila & Anni Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES, 12–25.
- Liikanen, Veli & Rannikko, Anni (2018) Ver-taissuhteet vammaisten nuorten liikunnassa. Teoksessa Susan Eriksson & Päivi Armila & Anni Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES, 65–75.
- Mason, Fred (2013) Athletic, but Ambivalent, and in Brief: Canadian Newspaper Coverage of Sledge Hockey prior to Vancouver 2010. *Sport in Society* 16 (3), 310–326.
- Ojala, Anna-Liisa (2015) *Vaihtoehtoisuutta ja valtavirtaisuutta. Tutkimus suomalaisten lumilautailijoiden uria raamittavista asenteista, olosuhteista ja resursseista*. Jyväskylän yliopisto: Studies in Sport, Physical Education and Health.
- Ojanen, Markku (2013) Liikunta ja psyykinen hyvinvointi. Teoksessa Timo Jaakkola & Jarmo Liukkonen & Arja Sääkslahti (toim.) *Liikuntapedagogiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 236–258.
- Rannikko, Anni (2018) *Kamppailua kunnioituksesta. Vaihtoehtoliikunnan alakulttuurien moraaliset järjestykset*. Nuorisotutkimusverkoston/ Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 201, Tiede. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry.
- Rannikko, Anni & Armila, Päivi (2019) Young People with Disabilities in the Fields of Youth Cultural Sports: A Case Study from Finnish Snowboarding and Parkour. Artikkelin käsikirjoitus. Refereearvioitavana *Sport & Society* -lehdessä.
- Rautopuro, Juhani & Harinen, Päivi & Itkonen, Hannu (2007) Skateboarding – A Sporty form of Joyful Sociality. Teoksessa Hannu Itkonen & Anna-Katriina Salmikangas & Eileen McEvoy (toim.) *The Changing Role of Public, Civic and Private Sectors in Sport Culture*. Jyväskylän yliopisto: Liikuntatieteiden tiedekunta, 71–89.
- Rintala, Pauli (1994) Liikunnan merkitys vammaisille. Teoksessa Timo Ilmarinen & Maarit Haukilahti (toim.) *Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu: Tieteellinen katsaus*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 90. Jyväskylä: LIKES, 68–76.
- Rintala, Pauli & Mälikä, Esko (2000) Mikä on liikunnan merkitys vammaisille? Teoksessa Mari Miettinen (toim.) *Haasteena huomisen hyvinvointi: Miten liikunta lisää mahdollisuuksia? Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu II: Tutkimuskatsaus*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 124. Jyväskylä: LIKES, 151–164.
- Sinulla on oikeus – vaadi sen toteuttamista. Eli mihin valtion lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämishajonta 2012–2015 velvoittaa* (2015). Helsinki: Valtion nuorisosaain neuvottelukunta.
- Skantz, Heidi (2016) *Perheiden palaute Valtti-pilotista*. Esitelmä VAU ry:n seminaarissa ”Lisääntykö liike? Löytyykö harrastus?” Helsinki 28.11.2016.
- Tuuva-Hongisto, Sari & Pöysä, Ville & Armila, Päivi (2016) *Syrjäkylän nuoret – unohdetut kuntalaiset?* Helsinki: Kunnallisanalan kehittämissäätiö.
- Wilson, Noela C. & Khoo, Selina (2013) Benefits and Barriers to Sports Participation for Athletes with Disabilities: The Case of Malaysia. *Disability & Society* 28 (8), 1132–1145.
- Ziche, Thomas (1991) *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Tampere: Vastapaino.

Internetlähteet

- Lainsäädäntö velvoittaa lasten ja nuorten osallisuuteen*. https://thl.fi/en/web/lapset-nuoret-ja-perheet/johtamisen_tueksi/lasten_ ja_nuorten_vaiuttamismahdollisuudet/ lainsaadanto (Viitattu 23.4.2019.)
- Haittaluokitus: vammaispalvelujen käsikirja*. https://thl.fi/en/web/vammaispalvelujen_kasikirja/tuki-ja-palvelut/vakuutus-sosiaaliturva-ja-verotus/haittaluokitus (Viitattu 26.3.2019.)

Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus. <https://www.jelli.fi/2019/03/07/lasten-ja-nuorten-vapaa-aikatutkimus-2018-yhdenvertaiseen-harrastamiseen-on-viela-matkaa/> (Viitattu 26.3.2019.)

Terve koululainen. <https://www.tervekoulu-lainen.fi/ylakoulu/fyysinen-aktiivisuus/>

suomalaisen-nuoren-liikunta/viite (Viitattu 26.3.2019.)

Suomalaisten fyysinen aktiivisuus ja kunto 2010. http://www.ukkinstituutti.fi/filebank/588-Suomalaisten_fyysinen_aktiivisuus_netti.pdf (OKM 2011) (Viitattu 26.3.2019.)

LIITTEET

LIITE 1

LASTEN JA NUORTEN VAPAA-AIKATUTKIMUS 2018, KYSELYLOMAKE

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Mikä on oma suhteesi 7–12-vuotiaaseen lapseen?

☐	äiti
☐	isä
☐	muu naispuolinen huoltaja
☐	muu miespuolinen huoltaja
☐	en halua tai osaa sanoa

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Lapsen sukupuoli

13–17-vuotiaat:

Mikä on sukupuolesi?

☐	tyttö/nainen
☐	poika/mies
☐	muu
☐	en osaa tai halua sanoa

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Lapsen ikä vuosina _____

13–17-vuotiaat:

Mikä on ikäsi? _____ vuotta

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Lapsen äidinkieli

13–17-vuotiaat:

Mikä on äidinkielesi?

☐	suomi
☐	ruotsi
☐	muu, mikä? _____

7–12-vuotiaiden vanhemmat vastanneet, 13–17-vuotiaat itse vastanneet
Missä kunnassa tai kaupungissa asut/asutte? _____

7–12-vuotiaiden vanhemmat vastanneet, 13–17-vuotiaat itse vastanneet
Mikä seuraavista kuvaa parhaiten asuinpaikkaasi/-paikkaanne?

☐	ison kaupungin keskusta
☐	ison kaupungin lähiö tai muu laita-alue
☐	pikkukaupungin tai pikkukylän keskusta
☐	pikkukaupungin tai pikkukylän harvaan asuttu laita-alue
☐	maaseutuymäristö
☐	en osaa sanoa

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Mikä seuraavista sopii parhaiten kuvaamaan lapsesi asumis- ja perhemuotoa?

☐	kahden vanhemman/muun huoltajan luona asuva
☐	yhden vanhemman/muun huoltajan luona asuva
☐	vuorotellen molempien vanhempien/huoltajien luona asuva
☐	laitoshoidossa tai muuten laitoksessa asuva
☐	jokin muu järjestely, mikä? _____
☐	en osaa sanoa

13–17-vuotiaat:

Keiden kanssa pääasiassa asut? Valitse parhaiten soveltuva vaihtoehto.

Jos sinulla on useampi koti, voit itse valita, minkä mukaan vastaat.

☐	molempien vanhempieni kanssa
☐	vuorotellen molempien vanhempien kanssa
☐	vain isän kanssa
☐	vain äidin kanssa
☐	laitoshoidossa tai muuten laitoksessa asuva
☐	jokin muu järjestely, mikä? _____
☐	en osaa sanoa

7–12-vuotiaiden vanhemmat vastanneet, 13–17-vuotiaat itse vastanneet

Mikä seuraavista kuvaa parhaiten taloutesi taloudellista tilannetta ja käytettävissäsi olevaa rahamäärää tällä hetkellä?

☐	tulen/tulemme erinomaisesti toimeen
☐	tulen/tulemme melko mukavasti toimeen
☐	pärjään/pärjäämme, kun teen/teemme ostokset harkiten
☐	joudun/joudumme ajoittain tinkimään ostoksista
☐	joudun/joudumme tinkimään lähes kaikesta
☐	en osaa sanoa

13–17-vuotiaat:

Opiskeletko parhaillaan oppilaitoksessa tai oletko ammatillisessa koulutuksessa?

Valitse kaikki sopivat vastausvaihtoehdot.

☐	en opiskele
☐	peruskoulussa
☐	lukiossa
☐	ammattikoulussa
☐	jokin muu, mikä? _____

13–17-vuotiaat:

Mikä on pääasiallinen toimintasi tällä hetkellä?

☐	opiskelu tai koulunkäynti
☐	työssä tai yrittäjä
☐	lomautettu tai työtön
☐	työharjoittelu
☐	eläkkeellä
☐	muu, mikä? _____

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Mikä on lapsen äidin tai muun naispuolisen huoltajan koulutustaso? Valitse ylin.

13–17-vuotiaat:

Mikä on äitisi tai muun naispuolisen huoltajan koulutustaso? Valitse ylin.

☐	peruskoulu / keskikoulu / kansakoulu
☐	ammatillinen tutkinto
☐	ylioppilastutkinto / lukio
☐	ammattikorkeakoulututkinto
☐	yliopistotutkinto

☐	ei tutkintoa
☐	en halua / osaa vastata

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Mikä on lapsen äidin tai muun naispuolisen huoltajan koulutustaso? Valitse ylin.

13–17-vuotiaat:

Mikä on lapsen isän tai muun miespuolisen huoltajan koulutustaso? Valitse ylin.

☐	peruskoulu / keskikoulu / kansakoulu
☐	ammattillinen tutkinto
☐	ylioppilastutkinto / lukio
☐	ammattikorkeakoulututkinto
☐	yliopistotutkinto
☐	ei tutkintoa
☐	en halua / osaa vastata

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Kun vertaat lastasi muihin samanikäisiin, onko hänellä vaikeuksia...

13–17-vuotiaat:

Kun vertaat itseäsi muihin samanikäisiin, onko sinulla vaikeuksia...

Asteikko on sitä isompi mitä vaikeampi vamma tai toimintavaikeus on kyseessä. Esi-merkiksi jos valitsee näkemisessä ”ei onnistu lainkaan” -vaihtoehdon, se tarkoittaa, että on sokea.

	ei vaikeuksia	vähän vaikeuksia	paljon vaikeuksia	ei onnistu lainkaan
nähdä, vaikka käyttäisi silmälasia?	☐	☐	☐	☐
kuulla puhetta, vaikka hänellä olisi kuulolaite?	☐	☐	☐	☐
kävellä 100 m matka tasaisella maalla?	☐	☐	☐	☐
huolehtia itsestään kuten esim. syömisessä tai pukeutumisessa?	☐	☐	☐	☐
tulla ymmärretyksi, kun hän puhuu (kodin ulkopuolella)?	☐	☐	☐	☐
oppia asioita?	☐	☐	☐	☐
muistaa asioita?	☐	☐	☐	☐
keskittyä, vaikka tehtävä on mieleinen?	☐	☐	☐	☐
hyväksyä muutoksia omiin rutiineihin?	☐	☐	☐	☐

kontrolloida omaa käyttäytymistään?	☐	☐	☐	☐
saada ystäviä?	☐	☐	☐	☐

VAPAA-AIKA

Harrastuksella ei tarkoiteta vain ohjattua toimintaa vaan mitä tahansa sellaista, mitä pitää itse harrastuksenaan, vaikka sitä tekisi esim. yksin kotona.

Valitse sopiva vastausvaihtoehto.

7–17-vuotiaat:

Kuinka paljon vapaa-aikaa sinulla on?

☐	liian vähän
☐	sopivasti
☐	liikaa
☐	en osaa sanoa

13–17-vuotiaat:

Onko sinulla jokin harrastus, aivan mikä tahansa? Harrastuksella ei tarkoiteta vain ohjattua toimintaa vaan mitä tahansa sellaista, mitä pitää itse harrastuksenaan, vaikka sitä tekisi esim. yksin kotona.

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Onko lapsellasi jokin harrastus, aivan mikä tahansa?

☐	kyllä
☐	ei
☐	en osaa sanoa

7–12-vuotiaiden vanhemmat, jos lapsella on jokin harrastus:

Osallistutko lapsesi harrastukseen? Osallistumisella tarkoitetaan myös kuljettamista harrastukseen, mukana oloa vaikkapa ohjaajana tai valmentajana tai vaikka kentän reunalla katselemista.

13–17-vuotiaat, jos nuorella on jokin harrastus:

Osallistuvatko vanhempasi harrastukseesi? Osallistumisella tarkoitetaan myös kuljettamista harrastukseen, mukana oloa vaikkapa ohjaajana tai valmentajana tai vaikka kentän reunalla katselemista.

☐	kyllä
☐	ei
☐	en osaa sanoa

7–12-vuotiaiden vanhemmat, jos osallistuu lapsensa harrastukseen:

Kuinka usein osallistut lapsesi harrastukseen? ...

13–17-vuotiaat, jos vanhempi osallistuu harrastukseen:

Kuinka usein vanhempasi osallistuvat harrastukseesi? ...

	ei koskaan	muutam- an vuodessa	kuukausittain	viikoittain	lähes päivittäin	en osaa sanoa
huoltajana?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ohjaajana tai valmentajana?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

7–12-vuotiaat:

Teetkö jotain seuraavista asioista?

	kyllä	ei	en osaa sanoa
Teet musiikkia (soitan, laulan, teen musiikkia tietokoneella tms.)	☐	☐	☐
Kirjoitat (esim. satuja, kertomuksia)	☐	☐	☐
Piirrä, maalaat tai harrastat jotain muuta kuvataidetta (myös tietokoneella)	☐	☐	☐
Valokuvaat tai videokuvaat	☐	☐	☐
Teet käsitöitä (kuten tuunausta, pienoismalleja, virkkaamista, nikkarointia)	☐	☐	☐
Näyttelet tai olet muuten teatteritoiminnassa	☐	☐	☐
Harrastat tanssia (esim. hip-hop, baletti, moderni tanssi, kansantanssi)	☐	☐	☐
Luet kirjoja huviksesi (ei koulukirjoja)	☐	☐	☐
Pelaat tietokonepelejä (tai konsolipelejä)	☐	☐	☐

13–17-vuotiaat:

Teetkö jotain seuraavista asioista?

	lähes päivittäin	viikoittain	kuukausittain	harvemmin	ei koskaan	en osaa sanoa
Teet musiikkia (soitan, laulan, teen musiikkia tietokoneella tms.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kirjoitat (esim. satuja, kertomuksia)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Piirrä, maalaat tai harrastat jotain muuta kuvataidetta (myös tietokoneella)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Valokuvaat tai videokuvaat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Teet käsitöitä (kuten tuunausta, pienoismalleja, virkkaamista, nikkarointia)	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Näyttelet tai olet muuten teatteritoiminnassa	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Harrastat tanssia (esim. hip-hop, baletti, moderni tanssi, kansantanssi)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Luet kirjoja huviksesi (ei koulukirjoja)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pelaat tietokonepelejä (tai konsolipelejä)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Teet vapaaehtoistyötä	☐	☐	☐	☐	☐	☐

RUUTU-AIKA

Ruutuajalla tarkoitetaan kaikkea sitä aikaa, joka kuluu television, videoiden, tietokone-, mobiili- ja konsolipelien ja muun tietokoneen tai älypuhelimien käytön (kuten somen, nettisurffailun ja kavereiden kanssa viestittelyn) parissa.

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Kuinka monta tuntia arvioit lapsesi ruutuajaksi tavallisena arkipäivänä?

13–17-vuotiaat:

Kuinka monta tuntia arvioit ruutuajaksesi tavallisena arkipäivänä? Tähän lasketaan myös ruutuaika työssä tai koulussa/opinnoissa.

ei ollen- kaan	alle ½h	½-1h	1-1½h	1½-2h	2-2½h	2½-3h	3-3½h	3½-4h	4-4½h	4½-5h	5-5½h	5½-6h	6-6½h	6½-7h	7-7½h	7½-8h	yli 8h	eos
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

13–17-vuotiaat:

Kuinka monta tuntia siitä arvioisit tapahtuvan vapaa-ajalla? Vapaa-ajalla tarkoitetaan aikaa työn tai koulun/opintojen ulkopuolella.

ei ollen- kaan	alle ½h	½-1h	1-1½h	1½-2h	2-2½h	2½-3h	3-3½h	3½-4h	4-4½h	4½-5h	5-5½h	5½-6h	6-6½h	6½-7h	7-7½h	7½-8h	yli 8h	eos
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Entä kuinka monta tuntia arvioit lapsesi päivittäiseksi ruutuajaksi viikonloppuna tai lomapäivänä?

13–17-vuotiaat:

Entä kuinka monta tuntia arvioit päivittäiseksi ruutuajaksesi tavallisena viikonlopun tai lomapäivänä?

ei ollen- kaan	alle ½h	½-1h	1-1½h	1½-2h	2-2½h	2½-3h	3-3½h	3½-4h	4-4½h	4½-5h	5-5½h	5½-6h	6-6½h	6½-7h	7-7½h	7½-8h	yli 8h	eos
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

LIIKUNTA

Seuraavaksi kysytään liikuntaan liittyviä kysymyksiä. Liikunnalla tässä kyselyssä ei tarkoiteta pelkästään erilaisia urheilulajeja, vaan kaikkea liikkumista ja liikuntaa, myös sellaista, jota tehdään itseksensä tai kavereiden kanssa. Esimerkiksi pelaaminen, liikkuminen kävellen, juosten, polkupyörällä, potkulaudalla, rullaluistimilla, suksilla tai muulla vastaavalla lasketaan liikunnaksi. Ainoastaan koululiikuntaa ei tähän lasketa, sillä tutkimus koskee vapaa-ajan toimintaa.

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Mieti tavallista viikkoa. Merkitse, kuinka monena päivänä lapsesi liikkuu vähintään 60 minuuttia päivässä?

13–17-vuotiaat:

Mieti tavallista viikkoa. Merkitse, kuinka monena päivänä liikut vähintään 60 minuuttia päivässä

☐	en yhtenäkkään
☐	1 päivänä
☐	2 päivänä
☐	3 päivänä
☐	4 päivänä
☐	5 päivänä
☐	6 päivänä
☐	7 päivänä
☐	en osaa sanoa

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Kuinka paljon tavallisen viikon aikana lapsesi liikkuminen sisältää rasittavaa liikuntaa yhteensä?

13–17-vuotiaat:

Kuinka paljon tavallisen viikon aikana liikkumisesi sisältää rasittavaa liikuntaa yhteensä? Rasittavalla liikunnalla tarkoitetaan kaikkea sellaista liikuntaa, jonka aikana sydämen syke nousee huomattavasti ja hengästytt selvästi

☐	ei lainkaan
☐	noin ½ tuntia viikossa
☐	noin 1 tunnin viikossa
☐	2–3 tuntia viikossa
☐	4–6 tuntia viikossa
☐	7 tuntia tai enemmän viikossa

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Harrastaako lapsesi nykyisin jotain, aivan mitä tahansa liikuntaa?

7–17-vuotiaat:

Harrastatko nykyisin jotain, aivan mitä tahansa liikuntaa?

☐	kyllä
☐	ei
☐	en osaa sanoa

7–17-vuotiaat, jos harrastaa jotain liikuntaa

Mitä liikuntaa harrastat? Luettele sekä ohjatusti että yksin tai kavereidesi kanssa ilman ohjausta harrastamasi liikuntamuodot ja urheilulajit.

7–12-vuotiaat, jos harrastaa jotain liikuntaa

Miksi harrastat liikuntaa? Luettele kaikki mieleesi tulevat syyt.

7–17-vuotiaat, jos harrastaa jotain liikuntaa.

Haluaisitko harrastaa liikuntaa nykyistä enemmän tai jotain muita liikuntamuotoja?

☐	kyllä
☐	ei
☐	en osaa sanoa

7–17-vuotiaat, jos haluaisi harrastaa enemmän jotain liikuntamuotoja.

Mitä liikuntaa haluaisit harrastaa? (Liikunnaksi luetaan sekä ohjatusti että yksin tai kavereidesi kanssa ilman ohjausta tapahtuvat liikuntamuodot ja urheilulajit.)

7–12-vuotiaiden vanhemmat, jos lapsi ei harrasta liikuntaa:

Sanoit, että lapsesi ei harrasta mitään liikuntaa. Osaisitko arvioida, kuinka merkittäviä syitä olla harrastamatta liikuntaa seuraavat asiat hänelle ja perheellenne ovat.

13–17-vuotiaat, jos ei harrasta liikuntaa:

Kuinka merkittäviä syitä olla harrastamatta liikuntaa seuraavat asiat ovat sinulle?

	hyvin merkittävä	jonkin verran merkittävä	ei lainkaan merkittävä	en osaa sanoa
Et pidä liikunnasta	☐	☐	☐	☐
Liikunnasta ei ole hyötyä sinulle (13–17-vuotiaat)	☐	☐	☐	☐
Sinulla ei ole aikaa liikua	☐	☐	☐	☐
Sinulla on vamma tai sairaus, joka vaikeuttaa liikunnan harrastamista	☐	☐	☐	☐

Liikunta on liian kilpailuhenkistä	☐	☐	☐	☐
Liikunta, jota haluaisit harrastaa, on liian kallista	☐	☐	☐	☐
Sinulla on huonoja kokemuksia koululiikunnasta (13–17-vuotiaat)	☐	☐	☐	☐
Sinulla on huonoja kokemuksia ohjaajasta tai valmentajasta (13–17-vuotiaat)	☐	☐	☐	☐
Sinulla on huonoja kokemuksia liikunnasta ylipäätään	☐	☐	☐	☐
Tarjolla ei ole sopivaa ohjattua liikuntatoimintaa tai liikuntapaikkaa	☐	☐	☐	☐
Et ole liikunnallisesti lahjakas (13–17-vuotiaat)	☐	☐	☐	☐
Sinulla ei ole tietoa olemassa olevista liikuntamahdollisuuksista (13–17-vuotiaat)	☐	☐	☐	☐
Liikuntamahdollisuudet ovat liian kaukana tai sopivan kyydin puute (13–17-vuotiaat)	☐	☐	☐	☐
Harrastuskaverin puute	☐	☐	☐	☐
Ohjaajan puute (13–17-vuotiaat)	☐	☐	☐	☐
Pelko siitä, että et pärjää	☐	☐	☐	☐
Pelko siitä, että et tule hyväksytyksi porukassa	☐	☐	☐	☐
Muu syy, mikä?	☐	☐	☐	☐

7–12-vuotiaat, jotka eivät harrasta mitään liikuntaa:

Sanoit, ettet harrasta mitään liikuntaa. Osaisiko kertoa syitä sille, miksi et? Luettele kaikki mieleesi tulevat syyt.

13–17-vuotiaat, jotka eivät harrasta mitään liikuntaa:

Oletko aiemmin harrastanut liikuntaa, mutta lopettanut?

☐	kyllä
☐	ei
☐	en osaa sanoa

13–17-vuotiaat, jotka ovat harrastaneet liikuntaa, mutta lopettaneet:

Minkä ikäisenä lopetit? _____vuotiaana.

Miksi lopetit liikunnan harrastamisen?

7–17-vuotiaat, jotka eivät harrasta mitään liikuntaa:

Haluaisitko harrastaa jotain liikuntaa?

☐	kyllä
☐	ei
☐	en osaa sanoa

7–17-vuotiaat, jotka eivät harrasta mitään liikuntaa:

Mitä liikuntaa haluaisit harrastaa? Liikunnaksi luetaan sekä ohjatusti että yksin tai kavereidesi kanssa ilman ohjausta tapahtuvat liikuntamuodot ja urheilulajit.

7–12- vuotiaiden vanhemmat, jos lapsi harrastaa jotain liikuntaa:

Osaisitko arvioida, kuinka usein lapsesi liikkuu / harrastaa liikuntaa ...?

13–17-vuotiaat, jotka harrastavat jotain liikuntaa:

Kuinka usein liikut / harrastat liikuntaa ...?

	päivittäin tai lähes päivittäin	muutamana kerran viikossa	suunnilleen kerran viikossa	suunnilleen joka kuu- kausi tai harvem- min	ei koskaan	en osaa sanoa
Urheilu- tai liikuntaseuran järjestämässä harjoituksissa, kilpailuissa tai otte- luissa	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Muun seuran tai kerhon järjestämässä liikuntatilaisuuksissa (järjestäjinä esim. partio, seurakunta, kyläyhdistys, urheiluseuratoimintaa ei tässä lasketa mukaan)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Koulun järjestämässä liikuntakerhossa (KOULUN OPPITUNTEJA EI LASKETA MUKAAN)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Liikunta-alan yritysten järjestämässä tilaisuuksissa (järjestäjinä esim. kuntokes- kukset, sisäliikuntapuistot, laskettelukeskukset, ratsastustallit, tanssiopistot)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Omaehtoisesti (esim. pyöräily tai pelailu pihalla, kaduilla, puistoissa, luonnos- sa, kotona tai muilla tavoin palveluiden ulkopuolella)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vanhempien tai muiden huoltajien kanssa	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jossain muualla, tai jollain muulla tavoin, missä/miten?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

13–17-vuotiaat, jotka harrastavat jotain liikuntaa:

Kuinka tärkeitä syitä harrastaa liikuntaa seuraavat asiat ovat sinulle?

	hyvin tärkeä	jokin verran tärkeä	ei lainkaan tärkeä	en osaa sanoa
Toimintakyvyn ylläpitäminen	☐	☐	☐	☐
Kuntoutuminen	☐	☐	☐	☐
Liikunta tuottaa iloa	☐	☐	☐	☐
Liikunta tarjoaa mahdollisuuden omaan rauhaan ja yksinoloon	☐	☐	☐	☐
Liikunnan parissa voit viettää aikaa ystäväsi kanssa	☐	☐	☐	☐
Haluat kilpailla	☐	☐	☐	☐
Haluat voittaa	☐	☐	☐	☐

Haluat olla hyvässä kunnossa	☐	☐	☐	☐
Haluat näyttää hyvältä	☐	☐	☐	☐
Haluat kehittää itseäsi	☐	☐	☐	☐
Haluat saada onnistumisen elämyksiä	☐	☐	☐	☐
Haluat pitää painosi kurissa	☐	☐	☐	☐
Tähtäät huipulle tai ammattilaiseksi urheilussa	☐	☐	☐	☐
Esikuvien vaikutus	☐	☐	☐	☐
Vanhempasi haluavat, että harrastat liikuntaa	☐	☐	☐	☐
Muu syy, mikä? _____	☐	☐	☐	☐

7–12-vuotiaiden vanhemmat, jos lapsi harrastaa jotain liikuntaa:

Miten hyvin seuraavat kuvaukset sopivat lapsesi tämänhetkiseen liikuntaharrastukseen?

7–17-vuotiaat, jotka harrastavat jotain liikuntaa:

Miten hyvin seuraavat kuvaavat tämänhetkistä liikuntaharrastustasi?

	1 = ei kuvaa ollenkaan	2	3	4	5 = kuvaa täysin
Se on edullista	☐	☐	☐	☐	☐
Se on kivaa	☐	☐	☐	☐	☐
Se on tarpeeksi lähellä	☐	☐	☐	☐	☐
Ohjaus/valmennus on laadukasta urheilijaksi tulemisen kannalta	☐	☐	☐	☐	☐
Ohjaus/valmennus on laadukasta kasvatuksellisesti	☐	☐	☐	☐	☐
Siinä opitaan liikkumaan	☐	☐	☐	☐	☐
Siinä tähdätään huippu-urheilijaksi	☐	☐	☐	☐	☐
Se on mielekäs ajanviettotapa	☐	☐	☐	☐	☐
Ei tarvitse olla yksin / vanhemmat: lapseni ei tarvitse olla yksin	☐	☐	☐	☐	☐
Harrastuksen kautta saa kavereita / vanhemmat: harrastuksen kautta lapseni saa kavereita	☐	☐	☐	☐	☐

7–12-vuotiaiden vanhemmat, jos lapsi harrastaa jotain liikuntaa:

Entä millaista lapsesi liikuntaharrastuksen pitäisi olla? Kuinka toivottavana pidät sitä, että...

13–17-vuotiaat, jotka harrastavat jotain liikuntaa:

Entä millaista liikuntaharrastuksen mielestäsi pitäisi olla? Kuinka toivottavana pidät sitä, että...

	1 = ei toivot- tavaa	2	3	4	5 = toivot- tavaa
Se on edullista	☐	☐	☐	☐	☐
Se on kivaa	☐	☐	☐	☐	☐
Se on tarpeeksi lähellä	☐	☐	☐	☐	☐
Ohjaus/valmennus on laadukasta urheilijaksi tulemisen kannalta	☐	☐	☐	☐	☐
Ohjaus/valmennus on laadukasta kasvatuksellisesti	☐	☐	☐	☐	☐
Siinä opitaan liikkumaan	☐	☐	☐	☐	☐
Siinä tähdätään huippu-urheilijaksi	☐	☐	☐	☐	☐
Se on mielekäs ajanviettotapa	☐	☐	☐	☐	☐
Ei tarvitse olla yksin / vanhemmat: lapseni ei tarvitse olla yksin	☐	☐	☐	☐	☐
Harrastuksen kautta saa kavereita / vanhemmat: harrastuksen kautta lapseni saa kavereita	☐	☐	☐	☐	☐

13–17-vuotiaat, jotka harrastavat liikuntaa:

Liikunta ja urheilu voivat olla niin ohjattua (esimerkiksi urheiluseuroissa tai kerhoissa) kuin omatoimista (kuten omin päin lenkkeilyä tai kavereiden kanssa pelailua). Kuinka arvioisit omaa tapaasi liikkua kokonaisuudessaan? Saat itse tulkita, mihin luokkaan mahdollisen avustajan kanssa liikkuminen kuuluu.

☐	Liikun pääosin ohjatusti
☐	Liikun pääosin omatoimisesti
☐	Liikun suunnilleen yhtä paljon ohjatusti ja omatoimisesti

13–17-vuotiaat, jotka harrastavat liikuntaa:

Entä kuinka iso osa kokonaisliikunnastasi tapahtuu yksin ja kuinka iso osa kavereiden kanssa tai muussa porukassa? Saat itse tulkita, mihin luokkaan mahdollisen avustajan kanssa liikkuminen kuuluu.

☐	Liikun pääosin yksin
☐	Liikun pääosin porukassa
☐	Liikun suunnilleen yhtä paljon yksin ja porukassa

13–17-vuotiaat, jotka harrastavat liikuntaa:

Päivittäinen fyysisen aktiivisuuden kokonaismäärä kertyy paitsi arki- ja hyötyliikunnasta (kuten välimatkojen kulkemista kävellen tai pyöräillen, pihatöitä, marjastusta tai sienestystä jne.) ja erikseen harrastetusta liikunnasta ja urheilusta (kuten kuntosalilla käynnistä, tietyn lajin treenaamisesta tai kilpaurheilusta). Kuinka arvioisit omaa tapaasi liikkua kokonaisuudessaan?

☐	pääosin arki- ja hyötyliikuntaa
☐	pääosin liikuntaa harrastuksena
☐	hyötyliikuntaa ja liikuntaharrastusta suunnilleen yhtä paljon

13–17-vuotiaat:

Pitäisikö sinun mielestäsi seuraavien ryhmien liikunnan harrastaminen tapahtua mieluummin yhdessä vai erikseen.

	mieluummin erikseen	ei väliä	mieluummin yhdessä	en osaa sanoa
tytöt ja pojat	☐	☐	☐	☐
vammaiset ja muut nuoret	☐	☐	☐	☐
maahanmuuttajataustaiset ja kantasuomalaiset nuoret	☐	☐	☐	☐
sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt ja muut nuoret	☐	☐	☐	☐

7–12-vuotiaiden vanhemmat:

Onko lapsesi joskus liikuntaharrastuksessa kokenut kiusaamista, syrjintää tai muuta epäasiallista kohtelua?

13–17-vuotiaat:

Oletko joskus liikuntaharrastuksessa kokenut kiusaamista, syrjintää tai muuta epäasiallista käytöstä

☐	kyllä, usein
☐	kyllä, joskus
☐	en ollenkaan
☐	en osaa sanoa

7–12-vuotiaiden vanhemmat, jos vastasi edelliseen kysymykseen kyllä:

Voitko kertoa lisää lapsesi epäasiallisesta kohtelusta liikuntaharrastuksessa: Mistä arvelet sen johtuneen? Ketkä olivat tekijöitä? Millaista epäasiallinen kohtelu oli?

13–17-vuotiaat, jos on kokenut kiusaamista, syrjintää tai muuta epäasiallista käytöstä:
Milloin olet joutunut liikuntaharrastuksessasi epäasiallisesti kohdelluksi? (valitse yksi)

☐	joudun edelleen
☐	viimeisen 12 kuukauden aikana
☐	1–5 vuotta sitten
☐	kauemmin aikaa sitten

13–17-vuotiaat, jos on kokenut kiusaamista, syrjintää tai muuta epäasiallista käytöstä:
Millaista epäasiallista käytöstä olet liikuntaharrastuksessa kokenut? Kuinka usein olet kokenut seuraavia?

	kyllä, usein	kyllä, joskus	en ollenkaan	en osaa sanoa
vähättely tai aliarvioiminen	☐	☐	☐	☐
ryhmän ulkopuolelle jättäminen	☐	☐	☐	☐
pilkkaaminen ja nimittely	☐	☐	☐	☐
seksuaalinen ahdistelu	☐	☐	☐	☐
fyysinen väkivalta	☐	☐	☐	☐
väkivallalla uhkaaminen	☐	☐	☐	☐
syrjintä ohjauksen tai esim. peliajan saamisessa	☐	☐	☐	☐
tilojen tai palvelujen esteellisyys (esim. liuskojen tai hissien puuttuminen)	☐	☐	☐	☐

13–17-vuotiaat, jos on kokenut kiusaamista, syrjintää tai muuta epäasiallista käytöstä:
Entä oletko kokenut liikuntaharrastuksessasi epäasiallista käytöstä...

	kyllä, usein	kyllä, joskus	en ollenkaan	en osaa sanoa
valmentajilta tai ohjaajilta	☐	☐	☐	☐
omilta vanhemmilta	☐	☐	☐	☐
muilta aikuisilta	☐	☐	☐	☐
lapsilta / nuorilta	☐	☐	☐	☐
joltain muulta taholta, miltä? _____	☐	☐	☐	☐

13–17-vuotiaat, jos on kokenut kiusaamista, syrjintää tai muuta epäasiallista käytöstä:
Mitä mieltä olet seuraavista väitteistä?

	täysin samaa mieltä	jokseenkin samaa mieltä	jokseenkin eri mieltä	täysin eri mieltä	en osaa sanoa
Kokemani epäasiallinen kohtelu on ollut jatkuvaa	☐	☐	☐	☐	☐
Kokemani epäasiallinen kohtelu on vähentänyt liikkumistani	☐	☐	☐	☐	☐
Kokemani epäasiallinen kohtelu on saanut minut lopettamaan liikuntaharrastuksen	☐	☐	☐	☐	☐
Olen kertonut epäasiallisesta kohtelusta jollekin	☐	☐	☐	☐	☐
Olen saanut apua epäasialliseen kohteluun	☐	☐	☐	☐	☐
Epäasiallisen kohtelun selvittely johti laajempiin toimenpiteisiin, kuten toimintakäytäntöjen tai ohjeiden muuttamiseen	☐	☐	☐	☐	☐

7–12-vuotiaiden vanhemmat:
Kuinka paljon lapsesi liikkuminen tai urheileminen arviosi mukaan maksaa kuukaudessa?

Huom! Mukaan arvioon lasketaan niin välittömät kulut (kuten välineet, jäsen- ja lisenssimaksut...) kuin välilliset kulut (matkat, hierojat, virkistystoiminta...). Mukaan lasketaan myös vanhemmilta tai muilta saatu tuki, ei yksin omia menoja.

13–17-vuotiaat:
Kuinka paljon liikkuminen tai urheileminen arviosi mukaan maksaa kuukaudessa?

_____ euroa / kk.

TYTYTVÄISYYS

13–17-vuotiaat:
Kuinka tyytyväinen olet vapaa-aikaasi kaiken kaikkiaan kouluarvosana-asteikolla 4–10?

Kuinka tyytyväinen olet ihmissuhteisiisi kouluarvosana-asteikolla 4–10?

Kuinka tyytyväinen olet terveydentilaasi kouluarvosana-asteikolla 4–10?

Kuinka tyytyväinen olet fyysiseen kuntoosi kouluarvosana-asteikolla 4–10?

Kuinka tyytyväinen olet ulkonäköösi kouluarvosana-asteikolla 4–10?

Kuinka tyytyväinen olet tällä hetkellä omaan taloudelliseen tilanteeseesi kouluarvosana-asteikolla 4–10?

Kuinka tyytyväinen olet nykyiseen elämääsi kaiken kaikkiaan kouluarvosana-asteikolla 4–10?

LIITE 2

VASTAAJAT TAUSTAMUUTTUJITTAIN

Sukupuoli	n	%
Tyttö	61	37
Poika	102	62
Puuttuva tietoa	1	1
Ikäryhmä	n	%
7–12-v.	99	60
13–17-v.	65	40
Asumisympäristö	n	%
Ison kaupungin keskusta	18	11
Ison kaupungin lähiö tai muu laita-alue	58	35
Pikkukaupungin tai pikkukylän keskusta	43	26
Pikkukaupungin tai pikkukylän harvaan asuttu laita-alue	20	12
Maaseutuympäristö	22	13
En osaa sanoa	2	1
Puuttuva tieto	1	1
Suuralue	n	%
Helsinki-Uusimaa	52	32
Etelä-Suomi	25	15
Länsi-Suomi	43	26
Pohjois- ja Itä-Suomi	34	21
Puuttuva tietoa	10	6
Koettu toimeentulo	n	%
Tulen/tulemme erinomaisesti toimeen	18	11
Tulen/tulemme melko mukavasti toimeen	65	40
Pärjään/pärjäämme, kun teen/teemme ostokset harkiten	48	29
Joudun/joudumme ajoittain tinkimään ostoksista	15	9
Joudun/joudumme tinkimään lähes kaikesta	17	10
En osaa sanoa	1	1

Äidin tutkinto	n	%
Peruskoulu / keskikoulu / kansakoulu	10	6
Ammatillinen tutkinto	45	27
Ylioppilastutkinto / lukio	17	10
Ammattikorkeakoulututkinto	40	24
Yliopistotutkinto	51	31
En halua / osaa vastata	1	1
Isän tutkinto	n	%
Ei tutkintoa	2	1
Peruskoulu / keskikoulu / kansakoulu	15	9
Ammatillinen tutkinto	65	40
Ylioppilastutkinto / lukio	11	7
Ammattikorkeakoulututkinto	21	13
Yliopistotutkinto	41	25
En halua / osaa vastata	9	5
Toimintarajoite	n	%
Fyysinen toimintarajoite	36	22
Ongelmia huolehtia itsestä	41	25
Kognitiivinen toimintarajoite	79	48
Sosiaalinen toimintarajoite	80	49
Jokin toimintarajoite	109	66

KIRJOITTAJAT

Päivi Armila, YTT, työskentelee sosiologian yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopistossa ja kasvatussosiologian dosenttina Tampereen yliopistossa.

Tiina Hakanen (FM) työskentelee tilastotutkijana Nuorisotutkimusverkostossa.

Sami Myllyniemi (VTM) on Nuorisotutkimusverkoston tutkija.

Mikko Salasuo on talous- ja sosiaalihistorian dosentti, joka toimii vastaavana tutkijana Nuorisotutkimusverkostossa.

Antti Teittinen, YTT, dosentti, tutkimuspäällikkö, Kehitysvammaliitto ry.

Hannu T. Vesala, PsM, tutkija, Kehitysvammaliitto ry.

TIIVISTELMÄ

Takuulla liikuntaa. Kyselytutkimus toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisesta ja vapaa-ajasta
Tiina Hakanen & Sami Myllyniemi & Mikko Salasuo

Tässä tutkimusraportissa käsitellään toimintarajoitteisten lasten ja nuorten kokemuksia vapaa-ajan harrastamisesta ja erityisesti liikunnasta. Raportti on jatkoa aiemmin vuonna 2019 ilmestyneelle Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimukselle, jonka keskeisenä teemana oli liikunnan harrastaminen. Tämän kyselytutkimukseen perustuvan raportin tarkoituksena on tuottaa tietoa siitä noin 15 prosentin joukosta suomalaisia lapsia ja nuoria, joiden vapaa-ajan harrastamiseen liittyy toimintarajoitteiden vuoksi erityisiä haasteita. Aiheesta on niukasti aiempaa tutkimustietoa, joten toimintarajoitteisten lasten ja nuorten huomioiminen liikunta- ja nuorisopolitiikan suunnittelussa on ollut hankalaa.

Suomen hallitus asetti vuonna 2017 erääksi tavoitteekseen sen, että jokaisella lapsella ja nuorella on mahdollisuus vähintään yhteen harrastukseen. Tätä niin sanottua ”harrastustakuuta” onkin lähdetty valtionhallinnossa edistämään aktiivisesti, ja alkuvuodesta 2019 opetus- ja kulttuuriministeriö julkaisi lasten ja nuorten harrastamisen strategian. Harrastamisen strategiassa, kuten myös liikunta- ja nuorisopolitiikassa, korostetaan lasten ja nuorten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Tavoitteiden mukaisesti kaikille lapsille ja nuorille tulisi siis taata samanlaiset mahdollisuudet vapaa-ajan harrastuksiin.

Tämän kyselyn tulosten mukaan toimintarajoitteet näkyvät liikunnan harrastamisessa monin tavoin. Toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista pienempi osuus kuin ikätovereista vailla vastaavia rajoitteita kertoo harrastavansa jotakin liikuntaa. Toimintarajoitteet näkyvät myös liikunnan harrastamisen säännöllisyydessä ja rasittavan liikunnan määrässä.

Liikunnan harrastamisen motiivit ovat toimintarajoitteisilla lapsilla ja nuorilla pääpiirteittäin samanlaisia kuin Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksessa. Harrastamisen tulee olla kivaa ja tuottaa iloa ja onnistumisen kokemuksia sekä mahdollistaa kaverien saaminen mukavassa vapaa-ajan vietossa. Kilpailulliset ja huippu-urheilulliset tavoitteet ovat toissijaisia.

Toimintarajoitteiset lapset ja nuoret kertovat selvästi perusotoksen vastaajia useammin liikunta-harrastuksessa tapahtuvasta kiusaamisesta, syrjinnästä ja epäasiallisesta käytöksestä. Epäasiallisesta käytöksestä kertovien osuus on alle 13-vuotiaista lapsista 38 prosenttia ja 13–17-vuotiaiden vastauksissa 55 prosenttia. Vastauksista käy ilmi, että toimintarajoitteiset lapset ja nuoret kokevat liikuntaharrastuksessa epäasiallista käytöstä myös aikuisilta.

Toimintarajoitteet näyttäytyvät haasteena myös muussa vapaa-ajan toiminnassa. Joka viidennellä erillisnäytteen kyselyyn vastanneella ei ole mitään harrastusta, ja he ovat selvästi muita lapsia ja nuoria kauempana siitä valtionhallinnon tavoitteesta, että jokaisella olisi ainakin joku harrastus. Keskimäärin toimintarajoitteiset lapset ja nuoret vaikuttavat kuitenkin varsin tyytyväisiltä elämäänsä (keskiarvo 8,6).

Raportissa esitetyt tulokset ovat yhdenmukaisia aiempien kyselyiden ja selvitysten tulosten kanssa. Yhdessä aiempien tutkimusten ja rinnan Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen kanssa tämä kyselytutkimus terävöittää kuvaa toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen perusilmeestä ja vapaa-ajasta.

REFERAT

Sport- och fritidsaktiviteter med garanti. En undersökning om funktionsnedsatta barns och ungdomars erfarenheter kring sport- och fritidsaktiviteter

Tiina Hakanen & Sami Myllyniemi & Mikko Salasuo

I denna forskningsrapport diskuteras funktionsnedsatta barns och ungdomars erfarenheter kring fritidsaktiviteter, i synnerhet fysisk aktivitet. Rapporten är en uppföljare av fritidsundersökningen för barn och ungdomar, som publicerades tidigare 2019 och fokuserade på idrott och fysisk aktivitet. Syftet med denna enkätbaserade rapport är att ge information om de cirka 15 procent finländska barn och ungdomar vars fritidsaktiviteter är utmanande på grund av funktionsnedsättning. Det finns lite tidigare forskning om ämnet, vilket har gjort det svårt att ta hänsyn till funktionsnedsatta barn och ungdomar vid planeringen av idrotts- och ungdomspolitik.

År 2017 fastställde den finska regeringen som mål att alla barn och unga ska ha möjlighet till minst en hobby. Denna så kallade ”hobbygaranti” har främjats aktivt inom statsförvaltningen, och i början av 2019 offentliggjorde utbildningsministeriet en strategi för barn och ungdomar. I strategin, liksom i idrotts- och ungdomspolitiken, betonas jämställdhet och jämlikhet mellan barn och ungdomar. I linje med målen bör alla barn och unga garanteras samma möjligheter till fritidsaktivitet.

Enligt resultaten av undersökningen kommer funktionsnedsättningen till uttryck på många sätt. Bland funktionsnedsatta barn och ungdomar än det färre som deltar i idrottsaktiviteter jämfört med sina jämnåriga. Funktionsnedsättningen syns även i mängden regelbunden och ansträngande motion.

Motivationen att hålla på med sport och idrott är i stort sett densamma hos barn och ungdomar med funktionsnedsättning som i barn- och ungdomsstudien. Det handlar om att vara roligt, ge glädje och en känsla av att man lyckats samt bidra till att få nya vänner medan man håller på med någonting man trivs med. De tävlingsmässiga och toppinriktade målen är sekundära.

Funktionsnedsatta barn och ungdomar talar klart oftare om mobbning, diskriminering och olämpligt beteende i samband med idrottsaktiviteter än de icke-funktionshindrade respondenterna. Andelen barn under 13 år som stött på olämpligt beteende är 38 procent och andelen 13–17-åringar 55 procent. Svaren visar att barn och ungdomar med funktionsnedsättning har upplevt olämpligt beteende även från vuxna.

Funktionsnedsättning verkar vara en utmaning också när det gäller andra fritidsaktiviteter. Var femte funktionsnedsatt respondent har ingen hobby, och ligger klart längre från regeringens mål att alla barn och unga ska ha åtminstone en hobby. I genomsnitt verkar funktionsnedsatta barn och ungdomar vara relativt nöjda med sina liv (i genomsnitt 8,6).

Resultaten som presenteras i rapporten överensstämmer med resultaten från tidigare enkäter och undersökningar. Tillsammans med tidigare forskning och barn- och ungdomsstudier ger denna undersökning en ännu klarare bild av hur fritidsaktiviteterna och fritiden för barn och ungdomar med funktionsnedsättning ser ut.

ABSTRACT

Physical Activity Guaranteed. Survey of participation in physical activity and sport and the leisure time of children and young people with disabilities

Tiina Hakanen & Sami Myllyniemi & Mikko Salasuo

This report discusses the experiences of children and young people with disabilities regarding leisure activities and focuses on physical activity and sport in particular. The report is a continuation of the Study of children's and young people's leisure activities that was published earlier in 2019. The central theme of this study is participation in physical activity and sport. The purpose of the report based on this survey is to produce information on the group of about 15 per cent of children and young people in Finland whose participation in leisure activities involves certain challenges due to their disabilities. There are only a few existing research data on this subject, so it has been difficult to consider the needs of children and young people with disabilities in the planning of youth and sport policy.

In 2017, one of the objectives set by the Finnish Government was that every child and young person will be given a possibility to engage in at least one free-time hobby of their choice. This is known as the "hobby guarantee" and it has been actively promoted within the government. At the beginning of 2019 the Ministry of Education and Culture published its Strategy for Leisure Activities for children and young people. The equal treatment and equality of children and young people is highlighted in the Strategy for Leisure Activities, which is also the case in sport and youth policy. According to the objectives, all children and young people should therefore be guaranteed the same opportunities to participate in leisure activities.

The results of this survey show that disabilities affect participation in physical activity and sport in many ways. A smaller share of children and young people with disabilities said that they participate in physical activity and sport compared with their peers who do not have similar impairments. The disabilities also affect the regularity of participation in physical activity and sport and the amount of strenuous exercise.

Children and young people with disabilities essentially have similar motives for participating in physical activity and sport as those in the Study of children's and young people's leisure activities. The activity must be fun and produce feelings of happiness and achievement and be a way of making friends while participating in a pleasant leisure activity. Competitive and top-level sport goals were secondary factors.

Children and young people with disabilities were experiencing bullying, discrimination and inappropriate behaviour in the physical activity and sport much more frequently than the respondents in the basic sample. The proportion of those experiencing inappropriate behaviour was 38% of the children under the age of 13 and 55% of those who were 13–17 years of age. According to the responses, children and young people with disabilities also experience inappropriate behaviour by grown-ups in their physical activity and sports hobbies.

Disabilities also pose a challenge in other leisure activities. One of five of the respondents to the survey for the separate sample did not have any hobbies and they were further away than other

children and young people from the government objective in which each child and young person has at least one hobby. However, children and young people with disabilities seem on average to be fairly satisfied with their lives (average 8.6).

The results presented in the report are consistent with the results of earlier questionnaires and surveys. Together with previous studies and in parallel with the Study of children's and young people's leisure activities, this survey provides a clearer representation of the basic situation in participation in physical activity and sport and the leisure time of children and young people with disabilities.

TAKUULLA LIIKUNTAA

Tässä raportissa käsitellään 7–17-vuotiaiden toimintarajoitteisten lasten ja nuorten kokemuksia vapaa-ajan harrastamisesta ja erityisesti liikunnasta. Se on jatkoa aiemmin vuonna 2019 ilmestyneelle Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimukselle, jonka keskeisinä teemoina olivat 6–29-vuotiaiden vapaa-aika ja liikunnan harrastaminen. Kyselytutkimus tuottaa tärkeää tietoa poliittisen päätöksenteon tueksi ja terävöittää kuvaa toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen perusilmeestä ja vapaa-ajasta.

Kyselyn tulosten mukaan toimintarajoitteet näkyvät liikunnan harrastamisessa monin tavoin. Toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista pienempi osuus kuin ikätovereista vailla vastaavia rajoitteita kertoo harrastavansa jotakin liikuntaa. He kokevat kiusaamista ja epäasiallista kohtelua selvästi muita ikätovereitaan useammin. Toimintarajoitteiset lapset ja nuoret ovat myös selvästi muita lapsia ja nuoria kauempana siitä valtionhallinnon tavoitteesta, että jokaisella lapsella olisi ainakin jokin harrastus. Kaikkiaan toimintarajoitteiset lapset ja nuoret vaikuttavat kuitenkin varsin tyytyväisiltä elämäänsä.

OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ
VALTION LIIKUNTANEUVOSTO
VALTION NUORISONEUVOSTO
NUORISOTUTKIMUSVERKOSTO

